

ВЛАДИМИР МАНДИЋ • ХЕРОИНЕ СА СВЕТСКИМ ОДЛИЧЈЕМ

ВЛАДИМИР МАНДИЋ

ХЕРОИНЕ СА СВЕТСКИМ ОДЛИЧЈЕМ

КАЗИВАЊА О СРПСКИМ ДОБИТНИЦАМА
МЕДАЉЕ „ФЛОРЕНС НАЈТИНГЕЈЛ“

Владимир Мандић

Хероине са светским одличјем

Казивања о српским добитницама медаље „Флоренс Најтингејл“

Лицеј, Београд, 2021.

Владимир Мандић

Хероине са светским одличјем

Издавачи

УМСТ КЦС „Сестринство“ Лицеј, Београд

За издаваче
Марија Галић, председник
Срђан Јовановић, директор

Главни уредник
Добрила Пејовић

Уредници
Зорица Милошевић
Станоје Јовановић

Рецензенти
Др Саша Божовић

Технички уредник
Владимир Миновић

Штампа
Планета, Београд

Тираж
250 примерака

Српске добитнице највеће светске признања за хуманост

Понос и дика рода свог

Седамнаест жена је од 1919. до 2021. године на предлог Црвеног крста Краљевине СХС, СР Југославије, Републике Србије и Републике Српске добило једно од највећих светских признања за хуманост – Медаљу „Флоренс Најтингејл“.

У овом четвртом допуњеном издању представљамо вам и две сестре из Републике Српске, тако да су пред читаоцем свих седамнаест „издалека лепих жена, изблиза установа“. У првом издању ове књиге објављена су казивања о шест госпођа, једној мадам и шест другарица из Србије и Републике Српске које су одликоване за хуманост, доброту, храброст, за старање о рањеницима, бригу о човеку у најтежим тренуцима. Сада су пред читаоцем и животописи Михољке Мике Јанковић и Љиљане Глуховић и још 15 добровољних болничарки и медицинских сестара. Свет им је одао признање за племенитост и пожртвовање и зато су – као и све друге добитнице Медаље „Флоренс Најтингејл“ широм земљиног шара – понос и дика рода свог, за углед покољењима, и то не само девојкама које изаберу као што су оне, позив медицинске сестре; зато су то жене – установе а и зато што је награђивањем њихових подвига одато признање и хиљадама других жена које су своје животе посветиле другима, често и себе жртвовале за спасавање живота унесрећених или угрожених.

За развој сестринске службе у Краљевини Србији, за изузетне заслуге у нези болесника током балканских ратова и за дуге године Првог светског рата као и за унапређење болничарског посла код нас између два светска рата Медаљом „Флоренс Најтингејл“ одликоване су: Делфа Иванић, Анка Ђуровић, Љубица Луковић, Боса Ранковић, Софија Игрошанац, Ксенија Беренговић и Ружа Хелих.

У овој књизи, подсећамо читаоца, прикупљене су истине, подаци, чињенице и казивања о хероинама са ових простора. Њиховим ликовима и њиховим делима није било потребно никакво, ни чињенично, ни песничко улепшавање, довољно је било да се од заборава отргну – понекад и врати из заборава – оно што су, и како су ове надасве осећајне жене радиле и чиниле супротстављајући се болестима и ратним насртајима на тело и душу човекову. Велика дела изузетних људи сама све казују, само их треба што верније испричати и описати, па је то и био наш циљ.

На жалост, будући да време чини своје, а помажу му друштвене околности и људска склоност заборављању, није било лако ни да се пронађу и поново осветле сви подаци, чињенице и детаљи који би савршено обновљенима учинили мозаик – слике ликова и дела сваке од седамнаест великих сестара из Србије које су ушле у столетну традицију светског Црвеног крста. Ипак, захваљујући упорном истраживању и добронамерној помоћи потомака и још живих савременика ових великих жена, верујемо да је довољно јако и правремено, можда кад – што у последњи час, бачено ново светло на нашу прошлост и на део оног што је у њој најлепше: на седамнаест жена са ових простора које су добиле место на страницама светске историје. Требало би да никада не изгубе место у нашим сећањима, у нашим срцима и у сновима оних на којима свет остаје.

Ако смо успели да онај који ову књигу узме у руке упозна јунакиње које су показале како се човек воли и ако из тог упознавања потече бујица човекољубља, које је носила ових седамнаест незаборавних жена, онда смо помогли да се сачува заслужена успомена на сваку од ових подвижница.

Autor

* * *

Срце које уме и може да воли човека

Кад читалац заклопи и последњу страницу ове књиге, мораће да се упита и колико себе је дао другима. И да схвати да је највећа вредност људска бити човек.

То казују, својим животима и делима, седамнаест наших добитница Медаље „Флоренс Најтингејл“, једног од највећих светских признања за хуманост, за људску доброту и бригу за човека. Великом самопожртвованошћу су показале и доказале да је најјуначније срце које уме и може истински да воли човека.

Владимир Мандић је, отржући од заборава дела и ликове жена за углед, сачинио и тобилу историју Црвеног крста, Кола српских сестара, Удружења медицинских сестара и других наших болничарских и хуманитарних организација.

Приче о седамнаест жена хероја су историја од које се учи како да се буде човек.

(Из рецензије)

* * *

ФЛОРЕНС НАЈТИНГЕЈЛ
(1820-1910)

Флоренс Најтингејл

Поставила темеље сестринске службе

Година 1854. Енглеска, Француска и Турска нападају Русију. У септембру, њихове трупе се искрцавају на Крим. Рањене и болесне војнике превозе бродовима до Скутарија на Босфору. Енглески репортери јављају својим редакцијама да много војника умире у импровизованим болницама, боље речено баракама без кревета, воде и довољно хране.

Пљавштина, ваши, пегави тифус и колера бесне у логорима у позадини фронта. Гангрена односи хиљаде живота. У појединим логорима, језиком статистике речено, од 100 рањених и болесних 44 умире у најтежим мукама...

Новинарски извештаји и репортаже о страхотама рата и очајним условима за негу рањеника у Скутарију узбудиле су Енглеску. Тих дана војном министру Сиднију Херберту стиже необично писмо – мис Флоренс Најтингејл тражи дозволу да са извесним бројем жена оде на фронт и помогне несрећнима.

Са 28 жена ова храбра Енглескиња, пошто је добила дозволу, 21. октобра 1854. године креће ка Скутарију...

У нахереним и полусрушеним баракама затичу ужасно стање и хаос. Рањеници леже заједно са зараженим венеричним болесницима и оболелима од колере и пегавог тифуса. Лакше рањени и оболели војници у пићу и разврату траже утеху. Свуда је ужасна нечистоћа, а о некаквој хигијени и болесничкој нези нема ни говора.

Флоренс Најтингејл је примила надзор над двема великим болницама са око 5.000 болесника и рањеника. Ради дан и ноћ, по 20 часова без прекида. Да би очистила војнике од вашију, набавила је више казана за искувавање одеће. Рубље су прале жене војника, које су у то време пратиле војску у ратним походима. Њен рад је убрзо крунисан успехом, тако да је у ове две болнице умирање сведено на

најмању могућу меру. Дању је неговала болесне, а ноћу састављала извештаје и слала влади у Енглеској.

Убрзо је влада Њеног величанства иемновала мис Флоренс Најтингејл за генералну управницу женске болничарске службе при војним болницама...

Флоренс Најтингејл, пионир стручног школовања медицинских сестара, је рођена 12. марта 1820. године у аристорократској породици. Флоренсин отац је сам подучавао изузетно надарену, бистру и жељну знања кћер. И не само Флоренс, већ и другу кћи Партенопу. Захтевао је, како је Дина Урбанчић написала у часопису „Здравствени обзорник" поводом 150. годишњице рођења зачетнице идеје и формирања Црвеног крста, радне дисциплине и истрајност. Флоренс је прихватила очеве назоре, док је Парти била више заинтересована за друштвени живот, забаве и уобичајене конвенционалне обавезе гостољубиве господске куће...

Флоренс је научила француски, немачки и италијански, а математика јој је ишла од руке. Прочитала је готово све класике. Видике је ширила на путовањима по Европи и Средњем истоку. Обдарена, духовита, увек насмејана и расположена, лепа и чаробна Флоренс је блистала на забавама тамошње аристократије на које је ишла по жељи своје мајке. Но, такво арчење времена, трошење високе ренте, лагодан и раскошан живот није могао да задовољи паметну и вредну Флоренс. Тим пре, што је већ у 16. години упознала и другу страну живота – беду у кућама радника, недалеко од дворца у коме је живела. Видела је сиромаштво, јад, муку и очај, последице бруталног искоришћавања радника у индустријским предузећима 19. века. Видевши како болесници често страдају због рђаве неге од, у то доба, неуких и морално палих болничарки решила је сама да им помогне. У оквиру својих могућности набављала је сапун, храну и друге потрепштине.

Схвативши колико нечистоћа утиче на болест почела је размишљати и о васпитно-здравственом раду међу људима. И поред противљења мајке, одлучила је да се посвети болничком позиву. Схватила је да њен живот има смисла само ако је уз болнички кревет, ако помаже болеснима и нејакима. У католичком манастиру милосрдних сестара у Диселдорфу завршила је курс за болничарке. Касније је похађала и неке практичне курсеве у Паризу и Лондону и радила у

болницама како би се и практично обучила. Тако оспособљена почела је да даје савете и поуке о хигијени и указује помоћ болнима.

У то време у болницама широм Енглеске царовали су прљавштина, смрад и сиромаштво. Болеснике су неговале жене сумњивих моралних квалитета, неретко алкохоличарке и проститутке. У таквом суморном и мрачном амбијенту, пијанке и други изгреди нису били изузетак. На другој страни неговатељице су биле крајње искоришћаване и обесправљане. Зато није ни чудо што је то време у сестринском покрету у Енглеској названо „црним добом".

Већ искусна и једна од ретких стручних и послу оданих болничарки, Флоренс Најтингејл је постала уважавана и чувена у целој Енглеској.

Годину пред Кримски рат Флоренс добија задатак да реорганизује мању болницу, тачније Завод за негу оболелих племкиња. Иако је наишла на отпор и сплетке, задатак је успешно обавила и Завод је убрзо постао угледна болница.

А онда долази већ описана 1854. година. Данонoћно је бринула о болеснима и рањенима, често заборављајући на себе. Њена појава међу болесницима уливала је поштовање. Ти њени ноћни походи кроз болесничке бараке постали су легендарни. Љубав и оданост болесника према њој су били безгранични. Иако је у току Кримског рата и сама оболела, није пристала да буде евакуисана за Енглеску. На фронту је остала до краја рата. Доцније, када је стање болесника и рањеника побољшано, Флоренс је у логору отворила и опоравилиште и читаоницу за војнике.

Из рата се криомице вратила у свој дом у Енглеској.

Ипак, енглески народ није заборавио своју највећу јунакињу. У знак захвалности прикупио јој је 45.000 фунти, у то време огромну суму новца. Добијени новац Флоренс је употребила за оснивање прве нудиљске школе у Енглеској.

По повратку са Крима повукла се из јавног живота. Избегла је публицитет, одбијала је позиве да присуствује пригодним приредбама, није прихватала понуде славних сликара да је портретишу. Сматрала је да писање о њеном раду у Скутарију може више да нашкоди него да користи и одлучила је, како је 1856. године записала у свом

дневнику, да ничим не допринесе тој паради и слављеничкој еуфорији.

- Видела сам пакао, кратко је рекла.

Није хтела ни могла да заборави Скутари. У посебним белешкама и на ивицама писама је записивала: „Не могу да заборавим".

Ипак, мира није имала. Нису је толико прогањале сумње, колико су је мучили догађаји из младости, и дејство заразних болести због којих су њени војници остали у кримским гробовима.

Не, није их убила непријатељска кугла.

„У кратком рарздобљу од само шест месеци умрли су у страшним боловима, јер нисмо знали да их сачувамо" – записала је Флоренс у свом дневнику.

Она је тврдила да је кримска катастрофа у свему последица слабости у систему војне управе и санитетске службе британске војске. Пронашла је и податке да је и у време мира смртност међу војницима већа, него међу цивилима. Кримска трагедија захтевала је реформу.

„Умрли младићи не жуде за осветом, већ за милошћу према преживелима. Нужна је реформа војне санитетске службе" – написала је.

Уз помоћ пријатеља Сиднија Херберта и уз подршку краљице Викторије успела је да издејствује да се формира посебна комисија, која је проучила здравствено стање и потом сачиниле предлоге за реформу војне санитетске службе. Први пут су у пракси били научно истражени исхрана и смештај војника у миру, први пут су уведени стандарди за војне болнице, почев од просторних норматива и опреме, па до квалификационе структуре кадрова у војној здравственој служби.

Посебне заслуге Флоренс Најтингејл има и за побољшање здравствене службе у британској војсци стационираној у Индији. Реформа санитета у Индији донела је снабдевање војске питком водом и хигијенско одстрањивање смећа. Предложила је и формирање посебног одељења за здравство при Уреду британске владе за Индију.

Поред ангажовања на реорганизацији санитетске службе британске армије Флоренс Најтингејл је много допринела отварању многих школа за нудиље широм Енглеске, зачетник је идеје о оспособљавању девојака за бабице, а видан је њен допринос и у јачању социјалне заштите.

Када је основан Дом Најтингејл она је сву своју бригу поклонила његовом уређењу и уређењу своје школе за сестре нудиље. Тражила је да нудиља буде беспрекорна у приватном животу, да блиста својим карактером и моралом и да се изнад свега истиче знањем и стручном спремом. При ступању у њену школу свака будућа нудиља је полагала следећу заклетву:

„Заклињем се пред Богом и пред људима да ћу водити један живот и предано вршити своју дужност. Избегаваћу све што је непоштено и недостојно мог позива. Чинићу све што је у мојој моћи да подигнем на што већи ступањ свој позив. Чуваћу као тајну сваку исповест болесника, који је поверен мојој нези. Нећу давати болесницима никакав шкодљив лек. За све време моје службе заклињем се да ћу верно помагати лекаре у њиховим пословима и да ћу се посветити са највећом преданошћу нези болесника, који су ми поверени".

Из њене школе су изашле сестре, које су преузеле пионирско дело установљавања школа у Америци, Канади, Јапану, Кини, Индији, Новом Зеланду, Аустралији... По идеји сестре Никице Благојевић у Београду је 1921. године основана школа за сестре у којој су предавале две „најтингелске" сестре...

За живота Флоренс је написала више од 140 књига, брошура, чланака, меморандума и упутстава. Њена књига „Белешке о нези", са поднасловом „Шта је и шта није" наишла је на велико интересовање. За месец дана је продато 15.000 примерака. Следила су нова издања, књига је дељена радницима у фабрикама, по школама, свуда. „Белешке о нези" су нашле пут до готово сваког енглеског дома.

Њено филозофко гесло је гласило:

„Патња ставља човека ван оквира конвенционалних норми. У патњи нисам гледала ни јаког, ни слабог човека, ни вредног, ни лошег. Жртве патње су биле знатно над конвенционалним опредељењем, изнад моралних мерила; патња само даје жртви право на нашу помоћ".

Откривајући тајну свог успеха рекла је:

- Никад нисам тражила изговор, нити сам га примала. Циљ сваког сазнања најбоље увеличава акција.

У плејади великана који су допринели развоју медицинске науке и бољој организацији здравствене заштите становништва, како у

рату тако и у миру, значајно место заузима Флоренс Најтингејл, жена која је поставила нове принципе неге болесних и повређених и личност која је ударила темеље сестринске службе, тог часног и хуманог позива. Изванредно виспреног духа, широког образовања и високих организационих способности цео свој живот је посветила болесном човеку и стварању бољих услова за његово лечење и негу као и оспособљавању кадрова за тај рад.

Када је Анти Динан покренуо идеју о оснивању Женевске конвенције за помоћ рањеницима и болесницима мис Најтингејл му је била од велике помоћи својим стручним саветима.

- Идеја о оснивању Црвеног крста је потекла од мис Најтингејл!

На VIII међународној конференцији Црвеног крста, одржаној 1907. године у Лондону одана је велика почаст Флоренс Најтингејл. За њене заслуге и пионирски рад на нези рањених и болесних и за допринос развоју сестринске службе Међународни комитет Црвеног крста је по одлуци Конференције требало да се споразуме са свим националним друштвима Црвеног крста о оснивању једне медаље која ће носити име Флоренс Најтингејл, тада већ 87. годишње старице. Медаља би се додељивала у ограничнео малом броју најзаслужнијим болничаркама из целог света. На IX међународној конференцији, 1912. године у Вашингтону, установљена је Медаља „Флоренс Најтингејл“ са дипломом.

Флоренс Најтингејл није доживела прву доделу медаља. Умрла је 1910. године у 90. години живота. Иначе, прва додела медаља требало је да се уз све почасти обави 1914. године. Но, свечаност је, због Првог светског рата одложена до краја до тада највећег оружаног сукоба народа.

Медаља се додељује на основу кандидатуре националних друштава Црвеног крста и највише је међународно признање у овој области.

Према чалну 8. Правилника, национална друштва, пошто сакупе потребна мишљења и предлоге, подносе кандидатуру Међународном комитету Црвеног крста. Могу поднети једну или више кандидатура. Међутим, није обавезно да за сваку расподелу поднесу предлог. Међународни комитет, сходно Правилнику, располаже са највише 36 Медаља за једну расподелу, али нема обавезу да све и додели.

Прва Српкиња која је добила ово одличје била је Делфа Иванић. У првој додели медаља 1920. године међу болничаркама из целог света нашла се и Делфа Иванић. Од те, прве доделе, па до 1991. године ово високо међународно признање добило је 17медицинских сестара и добровољних болничарки Србије и Републике Српске.

Ова књига је посвећена тим храбрим женама, нашим болничаркама, за дику, понос и углед не само онима који се баве овим позивом, већ свима који знају да поштују њихово и жртвовање хиљада других девојака и жена које, иако су га заслужиле, нису добиле ово одличје.

ДЕЛФА ИВАНИЋ
(1881-1972)

Делфа Иванић

Добра жена, лепа установа

Госпођа Делфа Ивана Иванића у најтежим тренуцима нашла се у Љешу (Албанија) у помоћи болесницима, када нисмо имали ни лекова, ни хране, када су болесници на трулом сену лежали без ћебета, без преобука. Госпођа се најенергичније заузимала и личном иницијативом допринела је да се могло ма колико изаћи у сусрет оним бедницима што су тамо боловали и помрли.

Овим речима је др Андра Јовановић из Шапца одговорио на питање др Војислава М. Суботића које су српске добровољне болничарке најзаслужније у ратовима 1912. и 1913. године.

У књизи „Српски лекари и српске добровољне болничарке у ратовима са Турцима и Бугарима 1912. и 1913.“ др Суботић наводи и одговор др Александра Весића из Врања:

„По мом скромном убеђењу и посматрању г-ђа Иванићка учинила је у Љешу огромне услуге српским болесним војницима. Њој имају да захвале са Тпф. ецантеем за своје оздрављење, а на првом месту др Душан Радаковић, српски лекар, кога је ова српска сестра лечила и неговала и дању и ноћу не бојећи се за свој живот“.

Делфа Иванић је прва Српкиња, која је 1920. године добила тек установљено највише признање Међународног Црвеног крста – Медаљу „Флоренс Најтингејл“.

Санитетски генерал др Жарко Рувидић је, предајући 1923. године Медаљу „Флоренс Најтингејл“ најстаријој српској болничарки Анки Ђуровић, спомену и Делфу Иванић:

- Госпођа Иванић, рекао је, истакла се својим радом као добровољна болничарка за време Балканског рата 1912. године, када је организовала болничарску службу у Драчу, где је, услед оскудице у лековима и рђавих хигијеснких прилика, разболевање и умирање међу војницима било веома велико. Многи рањеници и болесници сећају

се са захвалношћу брижљиве неге и неуморног старања, које им је указивала г-ђа Делфа Иванић.

Неколико година касније у модном часопису „Жена и свет“ о Делфи Иванић је написао:

„Ако сте били на последњем састанку Женске Мале Антанте у Београду, били сте ведри пред лепотом једне наше жене – витка стаса и црних проницљивих очију, која је око себе скупљала нације и саговорнице, убеђивала народе и казивала људима на врло мио и отмен начин горке истине у очи. То је била г-ђа Делфа Иванић, председница Народног женског савеза и оснивачица и прва потпредседница Кола српских сестара.

Чудна је та њена од Бога лепота и необична: кад бисте из далека угледали њену витку, лепу и господску прилику једне велике даме, прва би вам помисао била: Да, лепе жене! Али, уколико бисте се више ближили г-ђи Делфи Иванић, све бисте више заборављали на њену спољашњост. Код стиска руке, метаморфоза у вама је толика да бисте потпуно схватили г. Јашу Продановића[1], који за њу нашао тачну и духовиту карактеристику: из далека лепа жена, изблиза – установа! Можда бисте били мало опширнији и додали: лепа установа“.

Кћи дум Ивана Мусића, познатог херцеговачког родољуба и великог човека, Делфа је била васпитаница Михајла Богићевића, благородна човека, дубоко културног и широкогрудог. Те особине је прихватила и његова штићеница. После факултета у Женеви млада девојка одлази у Скопље, где се удала за Ивана Иванића, конзула. Млади брачни пар одлази у Цариград, где Иван Иванић издаје „Цариградски

[1] Продановић Јаша(1867-1948), политичар, публициста, научни и књижевни радник, вођ Републиканске странке, министар и народни посланик, потпредседник Владе ФНРЈ. У Краљевини Србији био министар просвете као члан Самосталне странке; као министар народне привреде спровео 1910. кроз скупштину Закон о радњама којим су створене радничке и друге коморе и уведено радничко заштитно законодавство; 1921. са Љубом Стојановићем основао републиканску странку, којој је био шеф све до своје смрти; 1890. уређивао Народну мисао; 1903-23 Одјек; 1921-23 Гласник Професорског друштва. Писао је политичке чланке, приредио две антологије народних песама и приповедака, целокупна дела Змаја, Јове Илића, Светислава Вуловића и Лазе Лазаревића...Дела: Уставни развитак и уставне борбе у Србији, Вук Караџић и Милош Обреновић, Наши и страни, Наша народна књижевност, Историја политичких странака и струја у Србији.

гласник". Његова супруга, врло отресита и одлучна помаже му у издавању листа и ради као мушкарац и политичар, што је у то време било готово незамисливо.

Стиже и 1903. година, оживљава национални рад, а Делфа Иванић са сликарком Надеждом Петровић и Персом Ј. Продановић оснива Коло српских сестара. О месту и улози Кола српских сестара и помоћи које су чланице Кола пружале војницима у току ратова не треба говорити. Уосталом новинар са иницијалима Н. Ј. је у часопису „Жена и свет" написао:

„Шта је Коло српских сестара било пре наших ратова, шта је учинило за време ослободилачких војни и шта сада ради, зна у нас свако школско дете. То је установа, до које не допире клевета и сплетка и тиме је све речено".

Делфа је уочи балканских ратова дошла на идеју да Коло српских сестара оснује болницу!

- Луда Делфа – говорила је тада Љубица Луковић, јер је у каси Кола било само 15 хиљада динара.

Но, др Војислав Суботић, у то време и потпредседник Друштва Црвеног крста, подржао је младу и енергичну наставницу. Делфа је добила и подршку Романа Сондермајера, начелника санитета и акција Кола је кренула. Госпође из Кола „зашле су кроз Београд и скупиле за почетак лепу суму". Делфа је послала писма широм Европе: нашим посланствима, почасним конзулима Србије, српским дипломатским снахама Мабел Грујић и Бланши Веснић, пријатељима српског народа, дипломатском кору, новинарима... Резултат је био изнад свих очекивања.

Тако је, како пише Љиљана Мирковић у брошури „Кола српских сестара", бароница Гризингер, жена немачког посланика у Србији, не само скупила прилог за болницу, него и довела два немачка лекара; Луџза Буњолс, супруга француског делегата при Управи државног монопола потписивала је молбе француским банкама презименом познатим у финансијским круговима; Јулија Страндман супруга руског војног аташеа прикупљала је прилоге. Добијено је неколико стотина хиљада динара у новцу, материјалу и лековима. Болница Кола српских сестара постала је IV резервна болница у Београду... Радила је десет месеци и кроз њу је прошло око хиљаду рањеника. Сав посао у болници обављале су чланице Кола, оне из управе и оне редовне,

уз сестринску помоћ дама из дипломатског кора. Издржавајући сопствену болницу, Коло је слало помоћ и другим ратним болницама – у материјалу и особљу: На Мустафи Паши под Једреном (Јованка Вукићевић, Новка Ковачевић) у Љешу и Драчу (Делфа Иванић, Касија Недић – Милетић), Тирани, Призрену, Скопљу, Прилепу и др. Када је почетком септембра 1913. године престала да ради болница Кола српских сестара у Београду, њен богат материјал, постеље, рубље, инструменти, операциона сала итд. поклоњен је граду Приштини, који је тако дошао до нове и комплетне болнице.

Но, вратимо се у Драч (Љеш) где је Делфа Иванић сву своју несаломљиву енергију, све своје способности искористила да би помогла рањенима и болеснима, да би им олакшала патње и бол.

И др Сима Петровић из Мајданпека је у већ споменутој анкети др Суботића изјавио:

„У албанском приморју где је била највећа невоља, поред председника импровизованог српско-албанског Црвеног крста г. Б. Гопчевића из Сан Франциска у Америци, од огромне помоћи ми је била истинска милосрдна сестра Делфа Ивана Иванића, новинара."

Пошто је прошла цео пут наше Голготе, који је за наше жене почео са првим рањеником коме су видале ране, Делфа је у Драчу као болничарка прележала пегавац. И касније ради неуморно: у Ници је са пријатељицама и сарадницама основала Комитет српских госпођа, а у Паризу Комитет српских жена. За сав тај рад добила је Медаљу „Флоренс Најтингејл".

„Највеће одликовање Међународног Црвеног крста, његов највиши орден, краси хладна прса статуе милосрђа живе Делфе Иванић, у којима куца једно топло срце, толико топло да је било у стању загрејати прво цео један народ, па кроз њега, народе цивилизованог света..." писало је у часопису „Жена и свет".

На питање из којих разлога жена најлакше приноси (ако не и са радошћу) на жртву саму себе, и осећа ли задовољство и смиреност после учињеног, или је и даље растрзана очајем и жаљењем, Делфа Иванић је одговорила:

„Жртве, оне истинске и невидљиве у највише случајева, не чине се ни због новца, ни због стида, ни услед урођене бојажљивости, ни због хипокризије".

Мали, слаби и плашљиви само примају. Они ништа не дају од себе, немају шта да дају, а кад би што и имали, не умеју да дају.

Само љубав и херојство умеју да принесу себе и у сваком оном, ко се свесно или несвесно даје, ма како био велики страдалник и ма како његов положај, спољашњост, интелект и друге особине изгледали безначајни и скромни, живи истински херој. Потпуно је свеједно за шта се неко даје. Главно је кад се даје и кад уме да се да.

Да ли после учињене жртве осећа радост, задовољство и смиреност или је растрзана очајањем и жаљењем, то су питања тек другостепеног значаја.

Шта ће се од овога осетити, после учињене жртве, то зависи и од врсте жртве и од особе или ствари за коју се она приноси; од срца, величине духа, интелекта и моралне снаге, оне која се даје.

Броји нарочито онај тренутак и оно осећање кад се жена решила на жртву и кад она исту чини. Најсавршеније и најбоље су оне, којима у истом тренутку и срце и разум саветују жртву. Најбоље су пак оне, које срцем осете кад се треба дати; као што су за поштовање и оне, код којих срце удара слабије, али их разум нагони да учине и оно што им тешко пада. Ових трећих је најмање и оне су најбећи хероји, као што су човечанству најдрагоценије и његова највећа снага оне друге, чији брзи удари срца, без дуга размишљања, одмеравају им животне путеве".

Пре Првог светског рата потпредседница Српског женског савеза, Делфа Иванић, после рата оснива и постаје председница Народног женског савеза. Велика је поборница нашег народног јединства.

У беседи југословенским сестрама 24. септембра 1919. године, ова надасве храбра жена је рекла:

„Ради тога и народи, као и појединци, морају се васпитавати како треба да живе као сретни и слободни људи, исто онако као што су се дуго васпитавали да се нађу и не пропадну у злу и несрећи...

... Наопако нама, ако у нама и за тренутак буде нашла места зебња да нас Срби не посрбе, да нас Хрвати не похрвате, Словенци не пословене. Треба да заборавимо ко је од нас зло радио, на погрешном путу био... Биће зло ако ли у Србији, Београд будемо хтели да сматрамо само као српски град, а Загреб и Љубљану као југословенске,

или обратно, ако Хрвати буду хтели да Загреб буде само хрватски, а Љубљана и Београд југословенски...

Биће грешно ако један наш учитељ предајући деци у Србији, буде причао херојске борбе и мученичку смрт Хајдук Вељка, војводе Стевана Синђелића, Танаска Рајића, а овлаш их упозна са Франкопаном, Зрињским, Ивом Сењанином и Јованом Ђаком; као што ће бити грешно ако учитељ у Хрватској упозна децу и учини да заволе само Франкопана и Зрињског, а сакрије им Хаџи Ђеру или Новицу Царевића.

Бише грешни и књижевници и наставници који би у Србији предавали деци или писали само о Вуку Караџићу, Ненадовићу и другима, а површно, мало или ни мало говорили о Сундечићу, Његошу, Мажуранићу, као што је неопростив грех ако би учитељи у Хрватској кад говоре о великанима и заслужним људима за наш језик говорили само о Петру Прерадовићу, Људевиту Гају, Андрији Качићу-Миошићу, а превиђали велика и монументална дела Вука Караџића, Ђуре Даничића и других. Што знају они у Београду, Загребу и Љубљани знаће исто и они у Међумурју, Дубровнику, Сплиту, Суботици, Цетињу, на Косову, Битољу и Скопљу".

Тако је говорила ова споља хладна жена, „лепа установа", оличење и пример српске добровољне милосрдне сестре, оснивач женског покрета у Србији и борац за еманципацију жене. Била је једна од најзаслужнијих болничарки, које су део своје младости, део живота провеле крај рањеника и тифусара, у паклу рата, шетајући дању и ноћу између тела која су лежала на трулом сену у полусрушеним и полупокривеним баракама. Тако је говорила жена која је прошла све страхоте Голготе, која се није одвајала од српских рањеника и болесника и за коју су рекли да је њено срце било толико топло да је било у стању да загреје прво један цео народ, а кроз њега и народе цивилизованог света. Била је само прва међу онима за које је др Роман Сондермајер из Београда рекао:

„Која је била најзаслужнија, не знам и то нико не може да каже, али да све српске сестре колосалне заслуге имају и да без њих не бисмо могли имати ни приближан успех, поново на овом месту изјављујем".

О Делфи Иванић, њеним узорима и врлинама, довољно је још само поновити њене речи из одговора у једној анкети:

Управа Кола српских сестара 1923. године

„Одрицање жене у животу није никако или најмање је узрок њен социјални положај и друштвено уређење. Истинско одрицање потиче свакако од свесне воље за жртвовањем себе; од лепоте душе и величине срца и те у другом реду од урођене наклоности... Није ли живот сваког човека непрочитана књига, писана личним језиком из које други људи не могу и не знају да читају. Зар сви људи не знају, да је добро и лепо прискочити дављенику у помоћ, скочити за њим у воду и спасити га или потонути заједно са њим? Па, шта бива у животу? Једни ће скочити у воду, не мислећи. Други ће застати и звaће у помоћ друге. Треће ће пожурити да прођу, да не гледају призор који им је тежак и неугодан. А четврти ће мирно проћи не узнемиравајући се, као

да се ништа није ни десило. Је ли потребна анкета да сазнамо шта је боље? Није ли одговор записан у срцима нашим?“

Акције и манифестације Кола српских сестара у коме је Делфа Иванић била секретар, потпредседник и на крају председник редовно су бележиле новине. Тако је „Политика“ објавила за оно време необично широк извештај са седнице редовне Скупштине Кола српских сестара одржане 12. октобра 1925. године у Београду. И наредних година могу се наћи у „Политици“ информације о активностима друштва на чијем је челу била Делфа Иванић. Немачка окупација 1941. године прекинула је рад Кола српских сестара. По наредби окупационих власти Делфа Иванић морала је да преда имовину Кола председнику београдске општине.

„Уочи тог догађаја Делфа Иванић је провела ноћ спаљујући документацију и архиву Кола. У својим Успоменама наводи да су немачке власти тражиле од ње извештај о раду Кола и да су јој поднеле да испуни упитник са 23 питања. Питање број 22. гласило је: ‘пристаје ли да ради под новим условима у новој идеологији и са новим осећањима’. Одговор Делфе Иванић није тешко погодити. Рад Кола српских сестара забрањен је. Немци су претресли стан госпође Иванић и тринаест дана је држали у затвору у Александровој улици.

Неколико несрећних записника са датумима до јула 1942. године доказују да су чланице Кола наставиле са радом учлањене у Црвени крст. У Дом су покушале да сместе избеглице и да за њих организују шивење одела. У логор на Бањици два пута недељно су носиле женама преобуку. Ради помоћи босанским избеглицама у логору у Бајиној Башти покушавале су чак да продају имовину Кола.

При ослобођењу Београда 1944. године Делфу Иванић су нове власти ухапсиле. Затворена неколико дана у кварту на углу Вишњићеве и Душанове, пребачена је у Главњачу. Тешко болесна доспела је у болницу из које је успео да је извуче Јаша, муж Персиде Продановић, потпредседнице Кола. Умрла је у Београду 1972. године.“ – написала је Љиљана Мирковић у брошури о историји Кола српских сестара, чији је нераздвојни део и животопис Делфе Иванић.

АНКА ЂУРОВИЋ
(1850-1930)

Анка Ђуровић

Пола века уз рањенике

За Анку Ђуровић су говорили: она је српска Флоренс Најтингејл. Њени савременици су тврдили да заузима једно нарочито, јединствено место као добровољна болничарка у историји Црвеног крста Србије.

То место је заслужила не само зато што је била са рањенима и болеснима у Првом светском рату и у свим ратовима које је Србија водила за пола века који су претходили и Великој отаџбинској војни, већ и зато што је радила и прибирала рањенике на самом бојном пољу, тамо где фијучу куршуми и топови грме, тамо где крике рањених надјачавају рески звуци митраљеза, хаубица, тамо где се ниска погођених коња стапа са болним јауцима младића у самртном ропцу. А Анка Ђуровић је све издржала: бол за прерано изгубљеним супругом сакрила је дубоко у себи, тешко болесног сина неговала је заједно са осталим болесним и рањеним у Војној болници у Скопљу, савладала је и колеру, а пред смрт ју је погодила још једна несрећа – сина Градимира је испратила на вечни починак.

Она је, говорили су, тип српске жене-јунакиње из тешких и крвавих дана наше прошлости: сталожена, прибрана, енергична, храбра, одважна, болећива без сентименталности, где треба уме и да подвикне и покара и да пусти благу реч, да нежном материнском руком помилује хладно чело болника и ратника. Она уме да влада и оружјем и да у нужди и опасности потегне револвер.

Анка Ђуровић, удовица Михаила Ђуровића, директора гимназије у Београду, рођена је 1850. године. Свој хумани и надасве часни и добровољни посао почела је још као сасвим млада жена 1876. године у рату Србије са Турском, а завршила га 1918. године као 68. годишња старица.

У српско-турском рату 1876. године Анка је радила као добровољна болничарка у војној болници у Крушевцу. Нејака Србија тек што је почела да скида пет стотина година старе окове, није могла своју војску да опскрби свим што је потребно. Сиромаштво, беда и примитивизам огледали су се и у санитетској спреми и бризи о рањеницима. Средства за пренос рањеника са бојишта није било већ су рањени и онемоћали војници преношени на простим, воловским колима. О преобуци су многи војници могли само да сањају. Само онима, чије су куће биле ближе фронту преобуку су доносиле жене, а са бојишта су до болнице саме на нејаким женским плећима довлачиле рањене и убогаљене.

Болница у Крушевцу је била смештена у тамошњој гимназији. У болници је радио само један лекар. Радило се дан и ноћ. Болничарке, међу којима је напожртвованија била млада болничарка Анка, помагале су колико су знале и умеле. Својим присуством и данонoћним бдењем помагале су погођенима од куршума да бар на трен забораве пакако у коме су били. Мелемом и нежношћу покушавале су да умину бол, који се јављао при сваком покрету, при удисају, при издисају. Храбриле су и себе и рањене. Бодриле су оне који су почели да губе наду у оздрављење. Говориле су им да ће и ова војна брзо да се заврши, да ће малена Србија победити поданике бившег Отоманског царства.

Но, кад су Турци заузели Ђунис и када је и Крушевцу запретила опасност, и ова једина болница је морала да буде евакуисана. Тада је Анка Ђуровић дошла у Београд. У руској болници књегиње Шаховске наставила је своје племенито дело.

У време бугарског рата 1885. године Анка Ђуровић је опет била на свој послу – радила је као добровољна болничарка у резервној болници у Учитељској школи.

За жену тада већ проседе косе, висока чела, ситних тужних и упалих црних очију, још без видних бора, нежних црта лица, нема предаха. Црвени крст Србије оснива 1906. године курсеве за болничарке. Иако је прошла кроз више ратних вихора, иако је спознала сву несрећу коју војна собом носи, Анка Ђуровић, се у својој 56. години, међу првима јавила на курс и као чланица тек основаног Кола српских сестара предњачи међу полазницима. После теоријског течаја, праксу је обављана на хируршком одељењу др Војислава Суботића.

За време Балканских ратова 1912. године прве рањенике са Мердара дочекала је Анка Ђуровић, као добровољна болничарка на хируршком одељењу др Суботића. Пошто је српска војска заузела Скопље и Призрен, Анка Ђуровић, тада већ ратни болнички ветеран, написала је писмо Врховној команди. У писму је тражила дозволу да оде на фронт и да тамо, на бојном пољу помогне рањенима и болеснима. Узгред је напоменула да се међу борцима налазе и три њена сина.

Иако се дозвола за одлазак на фронт тада никоме није давала, енергична и одважна Анка, која се храброшћу и пожртвовањем већ безброј пута доказала, добила је дозволу да оде најпре у Призрен, а потом у Скопље.

У Скопљу је радила у Војној болници. Једног поподнева, пошто је превила тек донете рањенике и обишла тешко оболеле, села је на климаву столицу у ходнику да мало предахне. У том тренутку врата су се отворила. Два уморна и исцрпљена војника помагала су трећем да се попне уз басамаке. Трећи је са болном гримасом на лицу и уз велике напоре покушао да пређе и ту последњу препреку до ходника из кога је пут водио у једну од болесничких соба.

- Сине, шта ћеш ти овде – запрепашћено је узвикнула Анка и потрчала ка младићу који јој се скљокао у наручје.

- Ето, мајко, укочи ми се врат – процедио је кроз зубе војник и покушао да се усправи и докаже мајци да то није ништа страшно. Није успео. Од тада је Анка поред осталих болесника и рањеника у болници у Скопљу неговала и тешко оболелог сина.

Идуће, 1913. године Анка Ђуровић је у Београду. На железничкој станици дочекивала је рањенике и болеснике, који су долазили са фронта.

Дани су просто летели. Дочекивала је, превијала и помагала рањенима, давала савете млађим добровољним болничаркама, тешила и храбрила оне који су чекали своје најмилије. Но, једног дана осетила је да јој није добро. Пожурила је до станичног клозета... Одласци су учестали. Болови и грчеви у стомаку су бивали све чешћи и јачи. Није могла више да издржи на ногама. Пожалила се доктору који је заједно са болничаркама био на станици.

- Није ми добро, кратко је рекла.

Млади лекар је погледао Анку, и тек тада је, видећи је онако измучену и исцрпљену, схватио да је већ старица и да има 63 године!

- Брзо, дајте кола, викнуо је војницима.

Однели су је у „колеричну бараку". После три месеца, пошто је прездравила и раније него што је нормално победила опаку болест, Анка Ђуровић је остала да негује оболеле од колере!

Право лице ратне болничарке Ђуровићка је показала у току Првог светског рата. Када је Аустрија објавила рат Србији 1914. године и пошто је сва три сина испратила у војну, сама узима траку Црвеног крста и одлази на фронт код Београда. И док су топовска зрна са бежанијских висова и са аустријских монитора зујала и прштала над Београдом, док је челична киша обасипала Аду Циганлију, Анка уз припомоћ неколико болничара трећепозиваца оснива „батаљонско превијалиште" за трећи батаљон 7. пука III позива на Ади Циганлији. У превијалишту је било завоја и газе, које је нашла у амбуланти фабрике шећера на Чукарици. Поред тога, Анка Ђуровић је основала и „прихватницу" за примање рањеника на железничкој станици у Топчидеру.

Под кишом куршума и шрапнела она је неуморно крстарила између Циганлије и Топчидера, надзирала болничаре, примала рањенике, превијала их и даље евакуисала у Дивизијско завојиште у Реснику, пошто је до тада српска војска није имала батаљонско превијалиште.

Превијалиште Анке Ђуровић посетио је једног дана и тадашњи војни министар војвода Степа Степановић заједно са командантом Дунавске дивизије. Били су врло задовољни са оним што су видели и јавно су похвалили самопрегоран и пожртвован Анкин рад.

Одважна и храбра Ђуровићка се сваког дана распитивала на Ади или на Чукарици о стању на фронту. Једног дана чула је да је командант батаљона заједно са једним свештеником и једним капларом прешао преко Саве на аустријску обалу. Није се двоумила на тренутак. Дошла је до реке и одважним гласом наредила чамцији:

- Вози ме преко!

- Али, баба, тамо нису наши.

- Синко, ако су командант, каплар и прота прешли преко и ја ћу за њима. Вози, кад ти кажем!

Убрзо је чамџија веслао ка другој обали, ка аустријској земљи. Стара, али крепка жена је искочила из чамца и похитала ка полупустој Бежанији. На звонику цркве угледала је мађарску заставу. Не размишљајући о опасности и не оклевајући ни час попела се на звоник. Скинула је мађарску заставу и истакла српску тробојку. Онда је почела да удара у сва звона. На звоњење, пред црквом се искупио сав преостали народ из села. Одозго са звоника наша јунакиња је, бурно поздрављена, окупљеној маси одржала патриотски говор. Ту, у селу је нашла и свештеника Николаја Велимировића и каплара Николу Вулића, професора Универзитета, који је као добровољац у Трећем батаљону 7. пука био веома омиљен већу војницима, а уз то и веома храбар и смео. Са њима и са мештанима Анка Ђуровић је поделила радост што види да мала Србија ослобађа своју браћу под Аустријом!

У време најжешће борбе за Београд, на Дунавском кеју, Анка је у народној ношњи, са револвером „тулумбашем“ у рукама, извлачила рањенике. Гађала је из тог револвера и обарала Швабе. За храбру и неустрашиву Анку војници су говорили:

„Ево, бабе Првом светском ратуЂуровићке...“

У време слома Србије Анка Ђуровић се повлачила заједно са војском и радила као болничарка у болницама у Ваљеву, Пожаревцу и Скопљу. Потом је стигла и на Косово. Са српском војском, делећи више зло него добро, прешла је албанске висове. Међу војницима је била веома омиљена и сви су је тада од милоште прозвали „мама“.

Из Сан Ђована евакуисана је у Француску. Али ни ту, у миру и сигурности, није могла да издржи. Срце ју је вукло српској војсци – на бојиште. Још једном, сада већ у поодмаклим годинама, Анка се поново вратила на фронт и 1917. године као болничарка је дошла у болницу престолонаследника Александра у Солун. То је била и једина српска болница. Веома одважна и истрајна, упркос годинама које су је притискале, „мама“ је стизала свуда, где је била потребна сестринска нега, благост и милосрђе. Надахнута истинским патриотизмом, она не само што је ублажавала физиички бол рањеницима, већ је ободравала душу. Храбрила је и уливала наду онима који су клонули.

Срећна и задовољна, после ослобођења и уједињења Анка је дошла у Београд, где је провела дане своје старости. Неколико година касније, тачније у јуну 1923. године из Женеве је стигла радосна вест

да је Међународни комитет Црвеног крста одлучио да Анки Ђуровић додели Медаљу „Флоренс Најтингејл“.

На пригодној прослави одржаној том приликом у Школи за нудиље, Михаило Јовановић, тадашњи председник Главног одбора Црвеног крста, је предајући високо одличје рекао:

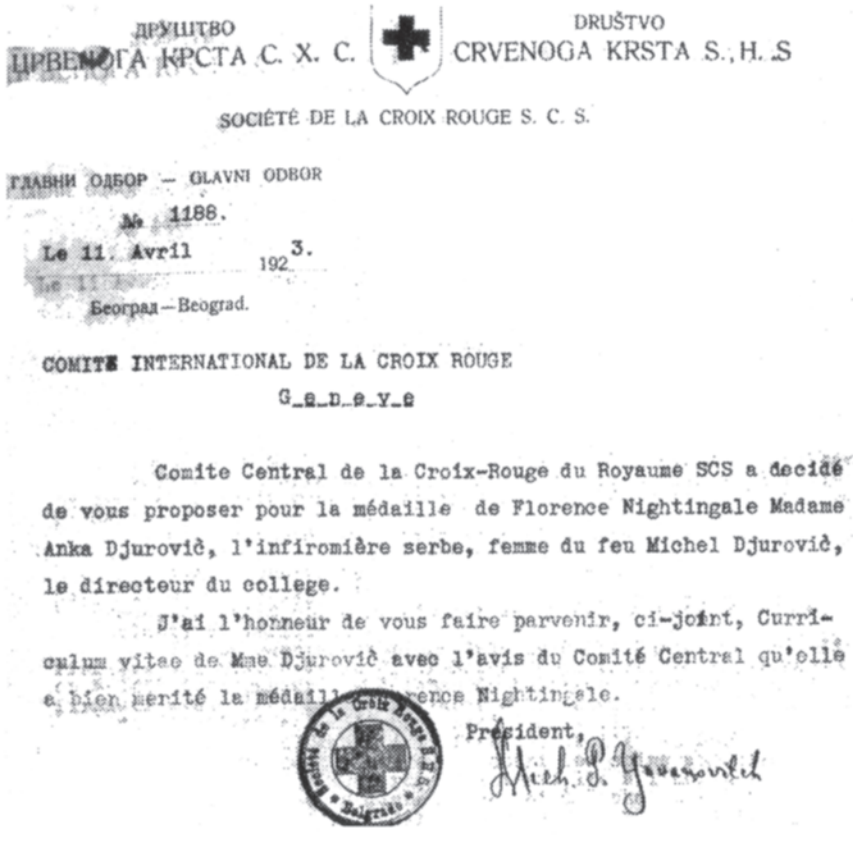
„Поштована госпођо, веома се радујем што ми се дала ова прилика да Вас поздравим и предам Вам једно високо и ретко одличје: медаљу милосрдне сестре Најтингејл, као признање не само нашег већ и интернационалног Црвеног крста, признање Вашим великим заслугама, Вашем јуначком пожртвовању и прибирању ратних рањеника на самом бојном пољу и указивању сестринске помоћи за време великог рата у болници. Ви сте, госпођо, заиста пример, који ће служити за углед женском свету да се одаје позиву у којем сте се Ви толико одликовали и да ту службу врше такође свом ревношћу својом. Оно што Вас још нарочито истиче као пример за углед, то је да сте Ви доспели, да, поред извођења на пут свог подмлатка, деце своје, радите са толико срца и храбрости око рањеника на бојном пољу и њиховом неговању у болници као болничарка. Наш Црвени крст срећан је што је у својој средини могао наћи такву личност и преложити је Међународном савезу Црвеног крста за ово одликовање. Ја Вам, госпођо, од свег срца честитам ово одликовање предајући Вам у реке медаљу“.

У отпоздравној речи, видно узбуђена Анка Ђуровић је изговорила:

„Драге сестре, по годинама можете ми бити унуке, али ми дозволите да кажем и неколико речи. Ви сте срећне што сте у овој школи Црвеног крста, што можете научити оно што је Богу угодно, а човечанству корисно, а то је да негујете и спасавате болеснице и болеснике, најсветија дужност. Ви савесно негујете, веселим лицем и оком прилазећи болеснику, ви му крв у жилама оживљавате; ви му дајете снагу да може отпор својој болести дати. Ви толико радећи најхуманију дужност и кад видите успех у томе, то је највеће ваше задовољство, а задовољство човека прави срећним. Оно ће вас снажити да ћете моћи у животу све тешкоће лакше издржати. То вам ја, децо моја, говорим из искуства. Ја, као што видите издржала сам много у животу, али помоћу Бога никад у најтежим данима нисам клонула и за то ме је Бог наградио и одликовао највећим одличјем што ми је оставио сва три

сина, после страшних рана на бојишту – жива. А сада, господо, хвала вам на овако ретком одликовању – ордену Међународног Црвеног крста".

Две године касније изгубила је сина Градимира. За утеху, у последњим данима живота остала су јој још два сина, кћи Јагода и бројни унучићи. У осамдесетој години престало је да куца велико срце „маме" свих војника који су је познавали, жене која је неуморно ишла са бојишта на бојиште.

ДРУШТВО
ЦРВЕНОГА КРСТА С. Х. С.

DRUŠTVO
CRVENOGA KRSTA S., H. S

SOCIÉTÉ DE LA CROIX ROUGE S. C. S.

ГЛАВНИ ОДБОР — GLAVNI ODBOR

№ 1188.

Le 11. Avril 192 3.

Le 11

Београд—Beograd.

COMITÉ INTERNATIONAL DE LA CROIX ROUGE

G_e_n_e_v_e

Comite Central de la Croix-Rouge du Royaume SCS a decidé de vous proposer pour la médaille de Florence Nightingale Madame Anka Djurovič, l'infiromière serbe, femme du feu Michel Djurovič, le directeur du college.

J'ai l'honneur de vous faire parvenir, ci-joint, Curriculum vitae de Mme Djurovič avec l'avis du Comité Central qu'elle a bien merité la médaille [illegible]rence Nightingale.

Président,

Mich. D. Djurovich

Факсимил пропратног писма Друштва Црвеног крста Срба, Хрвата и Словенаца уз кандидатуру Анке Ђуровић

ДРУШТВО
ДРЖАВНА С. Х. С. CRVENOGA KRSTA S. H. S.

SOCIETE DE LA CROIX ROUGE S. C. S.

ВИШ ОДБОР – GLAVNI ODBOR

№ 1188

Le 11 Avril 1923.

Београд – Beograd.

CURRICULUM VITAE DE Mme ANKA DJUROVIC,

Madame Anka Djurović, née [illegible] 1850, s'est mariée 1870 avec M. Mihajlo Đurović, professeur du collège. Elle avait eu dix enfants, d'eux sont vivants: 3 fils et 1 fille. En 1909 elle avait passé le cours des infirmières de la Croix-Rouge Serbe.

Mme Djurović avait pris le part activement:

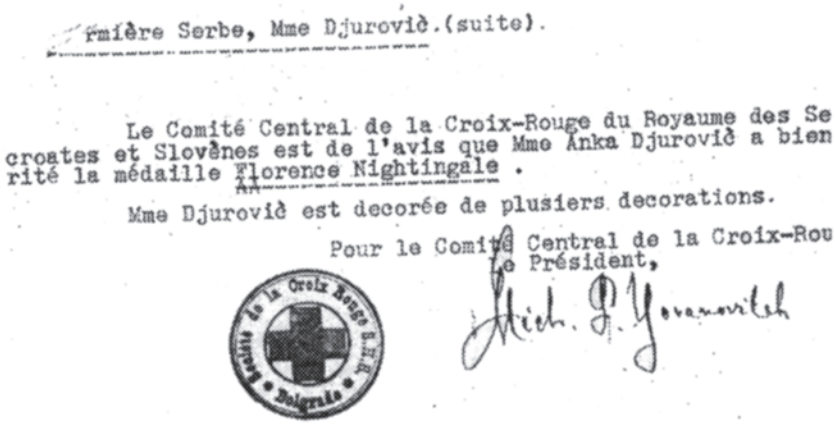
1)A la guerre balquanique de 1912 dans les hôpitaux de Belgrade et de Skoplje; 1913 à la guerre bulgare dans l'hôpital à Belgrade, où avait été contagié par le chlèra en donnant les soins aux soldats choleriques.

2)A la guerre européene 1914-1919 Mme Djurović était infirmière volontaire de la Croix-Rouge Serbe (avec la légitimation №-1458.) et pandant la défense de Belgrade avec quelques infirmiers avait installé l'ambulance d'un bataillon du VII regiment à l'Ada Ciganlia" et le "Banovo Bredo" à la ligne de combat dans les environes de Belgrade. A l'offensive de l'Armée Serbe au Srem elle aussi acompagnait l'armée en donant les soins aux soldats blessés ou malades. Plus tard, elle travaille à l'hopital à Valjevoq ensuite part à la ligne de combat à Pezka pour transporter de là son fils (l'officier d'infanterie),gravement blessé, à l'hôpital de Valjevo. Après quelque temps Mme Djurović passe à l'hopital de "Lady Paget" à Skoplje. De là, elle se rend au front du Nord, à Pojarevaz, où pandant le combat le plus acharné elle travaille à l'ambulence de la division de Danube, laquelle suit en retraite, l'automne 1915, à travers l'Albanie (Lyeche),d'où elle se rend en France (Marseille).

3)De la France elle revient, au printemps 1917, au front de Salonique, et entre à l'hopital de "Prestolonasledník Alexendre à la ville de Sallonique, où elle travaille jusqu'à 1918.

L'infirmière volontaire de la Croix-Rouge, Mme Djurović, quoique à l'age de 70 ans, a participé à toutes les guerres serbes de 1912-1919 en accomplissant ses tâches avec le dévouement et avec le sacrifice, en offrant tout son aide materiel et moral aux nombreux soldats blessés et malades. Le plus souvent Mme Djurović se trouvait aux postes le plus dangeureux et pandant le combat ne s'épargnait même en s'efforçant de porter le secours à ceux qui souffraient beaucoup.

Mme Djurović est une des fondateur de la société humanitaire "Prosvjeta Ljubica".

rmière Serbe, Mme Djurovič.(suite).

Le Comité Central de la Croix-Rouge du Royaume des Se
croates et Slovènes est de l'avis que Mme Anka Djurovič a bien
rité la médaille Florence Nightingale .

Mme Djurovič est decorée de plusiers decorations.

Pour le Comité Central de la Croix-Rou
Le Président,

Croix Rouge Belgrade

Facsimile of the candidature of Anka Djurovic for the Medal "Florence Nightingale"

Факсимил кандидатуре Анке Ђуровић за медаљу "Флоренс Најтингејл"

S O C I E T E D E L A C R O I X R O U G E S . C . S .

Médaille Florence NIGHTINGALE.

Rouyaume S .C .S .

M-me Anka DJUROVITCH.

M-me Anka DJUROVITCH est née à Belgrade en I847.Mariée au profes seur Mihajlo DJUROVITCH elle est restée veuve avec quatre jeunes enfants trois fils et une fille.

C'est en I876,lors de la guerre serbo-turque,que M-me Djurovitch soigne pour la première fois les blessés comme infirmière bénévole à Kru sevac.A l'approche des turcs,elle partit avec ses enfants pour Belgrade où elle entra à l'hôpital dirigé par la princesse CHAKHOVSKOY.Elle y rest jusqu'à la conclusion de l'armistice.Quelques années plus tard,en I885, pendant la guerre serbo-bulgare,elle travailla à l'Hôpital de l'Ecole Normale à Belgrade.La maladie et la mort de son mari l'empêchèrent d'y rester jusqu'à la cessation des hostilités.

Après l'annexion de la Bosnie - Herzogovine,en I908,M-me Djurovitch suivit des cours d'infirmières tout en travaillant dans le service de chirurgie dirigé par le Dr.SUBOTITCH.C'est là qu'elle se trouve au moment de la guerre serbo-turque de I9I2.Voyant que le nombre d'infirmières y était suffisant,elle demanda à être envoyée à Skoplje.Lors de la guerre serbo-bulgare (I9I3) elle fut atteinte de chiéra dans l'ambulance où elle était occupée à soigner les blessés.Transportée dans un hôpital pour les maladies contagieuses elle se rétablit bien-tôt mais y resta encore quelque temps pour aider le médecin major.

Lors de la guerre serbo-autrichienne, en 1914, M-me Djurovitch, tou
jours en qualité d'infirmière bénévole, s'adressa à la Croix Rouge pour
avoir l'autorisation d'installer une ambulance sur le front à Banovo
Brdo près de Belgrade, d'où elle la transfera ensuite à la gare de Top-
cider. Après avoir suivi l'armée (régiment No 7, bataillon No 3) dans son
passage en Syrmie, elle demanda à être dirigée sur Valjevo. Le jour même
de son arrivée dans cette ville elle apprit que son fils cadet, commandant
un bataillon, était mortellement blessé. Elle alla le chercher sur le fro
et le soigna pendant plusieurs mois dans différents hôpitaux et notam-
ment dans celui de Skoplje. Le jeune homme se rétablit et rejoignit son
régiment; la mère aussi retourna sur le front, du coté de Pozarevac, bom-
bardé et attaqué par les Allemands, qui pénétrèrent ~~même~~ ce derniers dans le pays
et les serbes durent commencer la retraite. M-me Djurovitch la fit avec
l'armée et arriva par l'Albanie à Skutari. A Lijes elle s'embarqua sur
un bateau italien qui transportait des soldats malades. Après une très
mauvaise traversée de huit jours ils arrivèrent à Friul, en France. Quand
l'armée fut réorganisée à Salonique M-me Djurovitch y alla aussi-tôt
et entra à l'hôpital du Prince Héritier dès qu'il fut ouvert. Elle resta
~~là~~ à soigner les blessés jusqu'au jour où l'ennemi fut battu et le pays
délivré. Après un arrêt à l'hôpital de Skoplje elle retourna enfin à
Belgrade.

Факсимил образложења кандидатуре Анке Ђуровић

ЉУБИЦА ЛУКОВИЋ
(1858-1915)

Љубица Луковић

Велика помоћ у великој беди

У том времену, у јануару 1915. године, када се човек склања од човека добар дан да му каже, драга добра председница с нашом благајницом Катарином Ђорђевић одлази из Ниша у Ваљево, где бесни најцрња зараза, да изврши аманет један, да подели рубље нашим оболелим јунацима, које су им послали пријатељи Кола српских сестара и српског народа из Енглеске.

А после извршене дужности, дошао је пегави тифус. Једанаестог фебруара престало је да куца топло срце Љубица Луковић, узорите председнице Кола српских сестара, која служећи и у најтежим тренуцима Отаџбини и Колу, пада као најхрабрија на бојном пољу.

Ове топле речи у „Вардару“, календару Кола српских сестара, написала је Делфа Иванић описујући живот и рад ове велике и дивне жене, којој је посмртно 1925. године додељена Медаља „Флоренс Најтингејл“.

„Славној епопеји великог страдања српског народа“, писао је часопис „Жена и свет“, „плодни рад и јуначка смрт Љубице Луковић, дали су један тихи, али вечити сјај, и у име многих других жена, скромних али моћних душом, великих срца, којих је ибло још тако много на делу народног ослобођења“.

Родом Београђанка, из честите чиновничке породице, Љубица Луковић се школовала у Београду, завршивши некадашњу Вишу женску школу, највиши просветни женски завод у то време.

Удавши се за генерала Стевана Луковића, ондашњег младог официра, пошла је заједно са њим по унутрашњости, од гарнизона до гарнизона, из једне вароши у другу, тамо где је по потреби службе одлазио њен супруг.

„Још тада“, писала је Делфа Иванић, „њено бистро око умело је да уочи колико много може жена у друштву да дá и покрај свог

социјалног рада, да остане и добра жена и домаћица, нежна мајка и онима које није родила, одана пријатељица свима онима с којима је живела и корисна безмало свакоме, ко је имао срећу да дође са њом у контакт".

Тиха, скромна, кротка и смерна, не привлачећи ничим пажњу на себе, она је у приватном и у јавном животу увек била онде где ваља шта радити и урадити, кад у друштву других, а понекад потпуно сама. У свим тешким приликама некадашњег скученог живота, умела је да се снађе, умела је лепо да изведе ствгари, посвршава послове како би мало ко умео то да учини. Остављла је за собом свуда светао траг.

Као млада жена почела је да ради у женским подружницама по унутрашњости, а касније је била активна у Женском друштву у Београду, јединој установи те врсте у то доба. Селећи се из места у место оснивала је подружнице и радничке школе тамо где их није било.

Истовремено, латила се пера да би са француског и немачког превела разне чланке и фељтонем, везане за развој и образовање тадашње жене. Писала је разне савете и упутства женама, мајкама и девојкама и под псеудонимом „Etincelle" штампала их у „Домаћици", а касније и у „Босанској вили" и „Вардару".

Била је врло активна и у друштву „Књегиња Љубица" у коме је вредно радила као потпредседница. У јесен 1903. године, одмах по оснивању Кола српских сестара, активно се укључила у рад Кола, коме је и посветила остатак свог живота и чија је председница била пуних 12 година.

Одмах по оснивању Кола прикупљала је новац и одећу и слала своје чланице на згаришта македонска, у врлети, планине и горе да помогну несрећницима после крваво угушеног Илинденског устанка.

Предвиђајући да ће Србија имати још дугих и крвавих борби Коло је одмах по оснивању у своја правила унело и оснивање болничког реда. Већ с пролећа 1906. године настојања и упорност Љубице Луковић, председнице Кола, уродили су плодом и Коло је отворило први тромесечни болничарски курс у београдској Војној болници. Курс завршава тридесет жена и девојака, а међу њима и Љубица Луковић. До балканских ратова Коло је сваке године организовало по један болничарски курс или је позивало свршене болничарке на праксу у болницу.

Писати о раду Љубице Луковић значи писати о раду Кола српских сестара. Тако је Коло, благодарећи увиђавности преседнице Љубице Луковић, из дана у дан ширило делокруг свог рада. Оно је слало помоћ нашим људима у тамницама по Турској. Сваком згодном приликом слало је своје делегате у Босну и Херцеговину, да кумују тамошњим српским певачким друштвима и даривају им заставе. Прихватило је емигранте и мученике из крајева, који су у то време били под Аустријом. Чести гости Кола су били познати стари борци као и млади Жерајић, Мраз, Принцип и други.

Када су аустријске власти хтеле да затворе Српску учитељску школу у Карловцу у Хрватској, јер је зграда „трошна", Коло је дуго прикупљало прилоге за нову зграду. Коло је прво организовало помоћ Високом у Босни, после катастрофалног пожара који је задесио ово место. Када су аустријске власти затвориле Петра Кочића и другове му, Коло је прво помогло великану пера...

Долазе ратови, а Коло се, на челу са својом председницом, максимално ангажује. У договору са лекарима, у Београду и многим местима у унутрашњости отвара неколико упоредних болничарских курсева кроз које је прошло више хиљада болничарки. Коло је сачинило спискове болничарки, мобилисало све жене, а спискове послало Војном министарству. Отворило је чајџинице за рањенике по главним станицама у земљи. Слало је болничарке на фронт а са њима понуде, рубље, ћебад, лекове и остало. Избеглом становништву попаљеног и опљачканог Књажевца Коло је прво помогло...

„Свим овим огромним пословима руковиди и највредније радњи сама председница Кола. Њена војска ради с пуно воље и напора заједно са њом. Али, код сваког њеног војника, с времена на време настаје замор, болест, застој. Само председница се никад не умара. Она ни један посао не одбија, што никако не може или неће да уради, она свршава крај свег осталог посла. Она уопште не сме никад да се замори, никад да се разболи. Када је 13. октобра 1912. године стигло првих 125 кумановских рањеника у болницу Кола, по себи се разуме да је посла било и превише. Болница се морала за два дана опремити, а узбуђење је било међу свима велико, јер је то био, тако рећи, први рат, који је наша генерација доживела. Сви су радили од срца и предано. Па ипак, дошао је моменат кад су се сви змаорили, ко пре, ко после. Неко је отишао кући

Са комеморације Љубици Луковић у Колу српских сестара

истог дана у поноћ неко у три ујутро следећег јутра, а неко у 7 сахати, тек сви су се заморили. Само председница није била уморна. Она је остала на раду у болници цели дан, сву ноћ, цео сутрашњи дан и тек четрнаестог око поноћи, кад смо је отерали из болнице, отишла је на одмор. Већ сутрадан у 8 сахати изјутра била је поново у болници. За свих десет и по месеци, колико је болница Кола радила у Балканским ратовима, сем неколико дана које је провела ван Београда, ни један једини дан Љубица Луковић није изостала иако јој је кућа била на Дунаву, а болница Кола на Врачару" – писала је Делфа Иванић.

Од многих врлина које су красиле личност прве Српкиње, којој је посмртно додељено највише признање Међународног Црвеног крста, њени савременици, они који су је познавали говорили су да је хармонија њена најлепша, најјача и најдубља црта. Све је код ње било у границама, у такту, у лепом, истинитом, реално. Нико јој није изгледало безначајан и за њу је сваки створ имао вредности, јер је веровала да ће можда доћи тренутак када ће бити од користи. Не само што је безгранично много волела и радила у Колу, већ је умела да заинтересује и припреми читаве генерације девојака и жена да часно обављају свој хумани позив. За више од 12 година, колико је управљала Колом, никада, тврдили су они који су је знали, нико није чуо да је и за пола

тона подигла глас. Никада се ни на кога није наљутила, мада су се они са којима је Љубица Луковић радила трудили да не учине нешто што јој се неће допасти и због чега би се могла наљутити. На седницама којима је она председавала није могло, није смело да буде свађе и опорих речи. Ако се понекад ко и заборавио, њено ћутање било је најтежа опомена и глас се одмах спуштао.

Прва половина 1914. године прошла је врло брзо у великом раду Кола. Убрзо је стигао Ултиматум и Љубица Луковић је одлучила да се архива Кола спали, да због Кола нико не страда. Из Београда је отишла у Ниш, који постаје престоница. Иако са врло малим бројем чланица, које су у бежанији растурене по разним местима, Љубица Луковић је почела са озбиљним радом. У једној великој болници је организовала заједно са чланицама Кола израду рубља и чарапа и прикупљање дарова за ратнике.

У децембру 1914. године страшна епидемија се размахала и узела толико драгоцених живота. У свет је ушао неки страх, раван ужасу и свако ко није морао, чувао се да из куће изађе. На готово свакој нишкој кући лепршале су црне заставе, као зле судбине. И у свим осталим местима у Србији није ништа било боље. По таквом, пасјем времену и кијамету, када је на земљи пакао био, Љубица Луковић је почетком јануара кренула у Ваљево...

Из Ваљева, 29. јануара, увече, Љубица Луковић је написала последње писмо у животу својој пријатељици Делфи Иванић. Сутрадан се већ више није подигла из постеље. Писмо је, како је Делфа касније говорила, неким чудом и преко Албаније сачувала.

У писму Љубица Луковић је писала да осећа неку зиму, те да је остала код куће, да јој назеб прође и да посвршава коресподенцију. Опширно је писала о страхотама које су после Аустријанаца виделе она и Катица Ђорђевић у Ваљеву и о својој несрећи и оскудици у којима су затекле наше ратнике. Писала је како су их опрале, пресвукле и неговале.

Као и увек, писала је с мало речи, али топло.

„На путу смо стале дванаест дана. Намучиле смо се много, али волим што смо отишле и тој нашој великој беди мало помогле. Учиниле смо нашу дужност како смо знале и могле“ – написала је Љубица Луковић.

Њена смрт, логичан је свршетак целог живота ове племените и надасве пожртвоване и храбре жене. Цео живот је посветила хуманим циљевима, не мнислећи на себе. Да би испунила последњу дужност, принела је себе.

Десет година касније, 22. фебруара 1925. године у дворани Дома Кола српских сестара у Београду покојној Љубици Луковић је одржан помен у виду свечане академије. Комеморацији су присуствовали, поред Његове Светости патријарха Димитрија и неколико генерала и многи виђени људи тог доба, председници и председнице свих хуманих друштава и многобројни грађани. О заслугама Љубице Луковић говорили су Персида Продановић, тадашња потпредседница Кола српских сестара, др Марко Леко[2], председник Црвеног крста и војвода Илија Бирчанин.

Љубица је по жељи породице сахрањена у Нишу.

[2] ЛЕКО Марко (1853-1932), хемичар, професор хемије на Великој школи и управник Државне хемијске лабораторије у Београду. Радио научно у области аналитичке хемије и на испитивању животних намирница и минералних вода. Дуго био председник Црвеног крста.

Споменик на гробу Љубице Луковић на гробљу Горица у Нишу

ДРУШТВО ЦРВЕНОГА КРСТА КРАЉЕВИНЕ С. Х. С.
DRUŠTVO CRVENOGA KRSTA KRALJEVINE S. H. S.
DRUŠTVO RDEČEGA KRIŽA KRALJEVINE S. H. S.
SOCIÉTÉ DE LA CROIX ROUGE DU ROYAUME S.C.S.

ГЛАВНИ ОДБОР — GLAVNI ODBOR
COMITE CENTRAL
№ 2372

16. avril 192 5.
Београд—Beograd.

У одговору позвати се на горњи број.

COMITE INTERNATIONAL
DE LA CROIX ROUGE

G e n e v e

Messieurs,

Suivant votre 245me circulaire du 9 mars dernier concernant la troisieme distribution de la medaille Florence Nigthigale, notre Comite Central dans sa seance du 27 mars dernier a decide, apres une enquete tres soignee, de vous proposer pour la decoration à titre posthume par cette medaille feu Madame la generale Ljoubitza Loukovitch, l'ancienne presidente de la plus grande et de la plus ancienne oeuvre feminine de bienfaisance de notre pays «Kolo Srpskih Sestara» («Oeuvres des soeurs serbes»), et l'infirmiere ayant donne le plus grand exemple dans notre pays du devouement et de sacrifice.

Feu Madame Loukovitch (1868+ 1915) president encore ayant les guerres depuis 1903 de «Kolo Srpskih Sestara» avait assidûment suivie les cours d'infirmieres que l'Hopital central militaire à Belgrade avait arang organise, en obtenant ainsi le diplôme d'infirmieres qui accompagnait les mentions de louanges de tous les facteurs officiels du pays.

Pendatnt les guerres, feu Madame Loukovitch, comme infirmiere et presidetne de «Kolo Srpskih Sestara» n'a pas cesse de prodiguer benevolment les soins à tous les blesses serbes et ennemis, aussi bien à ceux du front même qu'à ceux que les services de sante evacuaient pour l'arrière; son grand devouement ne se faisait reculer devant aucun danger. Pendant les guerres balkaniques, serbo-bulgare et mondiale feu Madame Loukovitch etait toujours sur les lieux les plus dangereux, ou personne n'osait s'hardar, en apportant les soins maternels à de nombreux blesses et malades, dont beaucoup lui doivent leurs guerison.

Lorsque l'epidemie du typhus exenthimathique avait sevi dans notre pays, en prenant des proportions monstrueuses, nombreux medecins et infirmieres y succombant, feu Madame Loukovitch, sans hesitation avait abandonne tout et etait partie pour Valjevo, le centre de l'epidemie. Elle y allait malgrè les grands dangèrs que ce voyage presentait, et malgre que toute personne s'y rendant etait condamne d'avance. Consciente de son devoir elle s'y rendait, guide par son

./.

amour maternel pour les blessés, par le sentiment de reconnaissance pour ceux qui sacrifiaient leurs vies, elle est allé chez les blessés et les malades contigiés par le typhus. Victime de son dévouement après avoir prodigué maints soins, elle même a été attaqué du typhus exanthèmatique, et epuisé par le laborieux effort elle y a succombé.

En plein travail, l'une de nos plus grandes infirmieres avait ainsi,au printemps de 1915, tombé sur le champ d'honneur,donnant preuve d'un rare devouement d'infirmiere.

Tout dernièrement, en memoire du dixième anniversaire de sa mort, les autorités civiles et militaires et toutes les oeuvres de bînfaisance du pays, ont tenu une grande séance solennelle, où l'exemple du feu Madame la generale Loukovitch a été tracé dans d'émouvants discours.

Nous croyons que le Comité International sera convaincu par ces quelques lignes, que notre proposition merite d'être prise en consideration lors de la distribution de la medaille Florence Nightingale que feu Madame la generale Loukovitch a pleinement meritée, et que nous ne manquerons pas de confier à »Kolo Srpskih Sestara«, qui est le gardien de tout qui evoque la memoire du feu Madame Loukovitch.

Veuillez agreer ,Messieurs, l'expression de ma consideration la plus distinguée.

Le Président de la Société
de la
Croix-Rouge du Royaume S. C. S.
M. T. Lecco

Факсимил кандидатуре Љубице Луковић

БОСА РАНКОВИЋ
(1872-1933)

Боса Ранковић

На крају и сузе радоснице

Тог хладног и кишног деветнаестог дана марта 1899. године чини се да је и небо плакало над судбином 27-годишње Босе Ранковић. У њеним очима, пуним бола, сузе су пресахле. Пријатељи, рођаци и остали свет, који је дошао да се поклони сенима њеног супруга Светолика, већ су поодавно отишли са гробља. Над свежом хумком великог реалисте и расног књижевника – чија су дела, а нарочито „Горски цар", „Сеоска учитељица" и „Порушени идеали", значила корак од седам миља у развоју српске књижевности – остала је сама млада удовица у црнини. Била је на раскршћу живота. Остала је без мужа, код куће су је очекивала три болесна сина, а у џепу је имала само 10 динара!

Ипак, кренула је правим, али мукотрпним путем, који јој је после готово три деценије крвавог стицања парчета хлеба и огромног неизмерног рада донео, после толико патњи и бола, и сузе радоснице – добила је најплеменитије признање Међународног комитета Црвеног крста, Медаљу „Флоренс Најтингејл".

Боса Ранковић је рођена 1872. године. Завршила је четири разреда Више женске школе, а следеће две године је провела у Заводу Маринковић. Лепо и смипатично лице младе и једре Босе намах је освојило срце млађаног професора, свршеног ђака Духовне академије у Кијеву и наставника веронауке, прво у Крагујевцу, а потом у Нишу и Београду.

Ипак, прва младост, коју је провела крај Светолика Ранковића – књижевника који је широм отворених очију гледао свет око себе и који је под утицајем Толстоја и Достојевског подвлачио тамне стране живота у време распада патријахалног живота – није поштедела Босу суза и болова.

Светоликов реализам, који је тежио истини о животу и човеку, са претанзијама ка психолошким истраживањима, имао је одраза и

Боса Ранковић асистира у Војној болници у Београду

у породичном животу. Није било лако бити жена великог реалисте, чија је болест у последњим данима његовог живота увећавала сумњу у све оно што је око себе видео. Ипак, Боса, тиха, смерна, али и одлучна жена успевала је да болесном Светолику створи и лепе тренутке, да му макар и на час покаже да живот није увек онако црн и натмурен како га је он видео и описао. Створила му је скромно и топло породично огњиште, родила му три сина и предано га и са пуно љубави, нежности и дубоке искрености неговала. Све време проводила је крај постеље тешко оболелог мужа. И много касније, када је време учинило своје, када је бол уминуо, Боса Ранковић је како су говорили они који

су је познавали, гајила култ нежне супружничке љубави и поштовања према лику Светолика.

Убрзо, после смрти Светолика, на кући Ранковићевих се поново залепршала црна застава. Наследивши очеву болест, Боси умире један од синова. Без професорске пензије покојног Светолика, који ју је тек након неколико година примила у износу од 56 динара месечно, са дуговима који су остали после његове смрти, требало је живети, школовати још два нејака сина и одужити дугове.

Са изванредном снагом и полетом, увек свесна да се бори за будућност своје деце, Боса Ранковић је временом раскрчила све трновите стазе свог живота. Лепо је васпитала и отшколовала своје синове и од своје, мале болничарске плате одужила је све дугове покојног Светолика.

И поред тако тешких тренутака у свом животу, Боса није занемарила рад у хуманим и националним институцијама тадашње Србије. Радом и активностима доказала је да припада оној генерацији српских жена, које су биле пионири у изградњи хуманих установа и прве поборнице за женино активно политичко право гласа.

Године 1908. завршила је курс за болничарке Црвеног крста, а крајем следеће, 1909. године ступила је на рад у Војну болницу у Београду. Била је на хируршком, унутрашњем и заразном одељењу како до рата, тако и за време Балканских ратова. Са материнском неизвесношћу неговала је болеснике, најчешће на инфективном одељењу, где је бесомучно харао тифус. Многа уверења, тада најбољих наших лекара о великом раду Босе Ранковић у болници, најбољи су и најјачи доказ колико се била предала свом болесничком послу, јер је врло често и по цену свог живота неговала болеснике од пегавог тифуса. Као искусна болничарка и у најтежим операцијама била је главни помоћник многим хирурзима.

Почетком Првог светског рата, 1914. године, Боса Ранковић је заједно са болесницима евакуисана за Ниш, а после Ниша као болничарка је радила по болницама у Крагујевцу, Лесковцу и Аранђеловцу. У општем хаосу и ратном паклу, када су епидемије заразних болести харале Србијом, окупацију непријатеља дочекала је у Призрену. Ту је под шаторима, завејаним дебелим слојем снега, чувала српске рањене и болесне.

У дубоком снегу, и сама цвокоћући од зиме, помодрелих и укочених прстију превијала је рањенике, тихо им причала и пригодним речима покушавала да им одагна суморне мисли, да их охрабри. Трудила се да обиђе не само 52 наша, већ и осам непријатељских рањеника. Била је свесна, као чланица и болничарка, да Црвени крст пружа помоћ и шири милосрђе и међу непријатељима.

И док је са пуно нежности превијала рањенике, курир из Врховне команде подигну застор шатора, стресе снег са шињела и рече:

- Госпа Босо, зову Вас у Штаб.

- Зашто, шта ћу има ја?

- Не знам, рекоше ми да Вас нађем и пренесем наређење.

- Сачекај, само да превијем овог јадника. Сад ћу ја – рече Боса и настави са мењањем завоја.

Убрзо се нашла пред санитетским официром.

- Госпођо, по наређењу начелника санитета Врховне команде остаћете у Призрену и непријатељу предати 52 наша и 8 непријатељских рањеника. Бринућете о њима, јер они даље са нама не могу – одсечно је изговорио официр.

- Али, ја... Не могу... Како ћу...

- То је наређење и ја не могу ништа више да Вам кажем и помогнем. Нека Вам је Бог у помоћи.

Изашла је без речи, стрепећи више за рањенике него за себе. Размишљала је шта ће рећи оним јадницима под шаторима, како ће изаћи пред непрријатељског официра и рећи: „Ево, предајем у заробљеништво 52 српска рањена војника. Ту су, са нама и осам ваших рањеника“.

Убрзо је у Призрен крочила непријатељска војска. Видећи са колико љубави и преданости негује поверене јој рањенике, бугарски санитетски официр је одлучио да јој дозволи да се и даље стара о исхрани и нези болесних и рањених. Касније је неговала и бугарске рањенике. Од колике је користи била, види се и по томе што су јој тек 1916. године бугарске власти дозволиле да се врати у Београд.

Одмах по ослобођењу 1918. године Боса Ранковић поново ступа у Главну војну болницу у Београду, где је на њену помоћ чекало много

болесника. У болници није било средстава за негу и лечење. Својим трудом много је допринела да болница убрзо буде оспособљена за нормалан рад.

„Увек свежа у тешком послу, као и првих дана када је ступила на дужност госпођа Ранковић изазива велико дивљење оних које лечи и који је посматрају. Вредно је видети како је слушају сви болесници у њеном одељењу и како се без поговора потчињавају њеним наредбама. Изгледа да јој је судбина поред лепоте и интелигенције, подарила и велико милосрђе, јер она никада не осећа тешкоће када болеснима и невољнима пружа помоћ“ – написала је 1931. године Полексија Димитријевић Стошић.

Као главна сестра унутрашњег дела Војне болнице била је врло цењена и поштована. О томе најбоље сведочи и податак да је на прослави Дана Војне болнице увек седела у првом реду. И док су на свечаној академији генерали стајали иза ње, она је седела. Такву почаст мало која жена је у то доба могла да доживи.

Поред тешке и заморне дужности болничарке, Боса Ранковић је врло активна и у Колу српских сестара, друштву „Књигиња Љубица“ и Црвеном крсту. Када је 1927. године основана Женска странка она је била у првим редовима енергичних и активних оснивачица, а њена активност је подстакла младе феминисткиње да наставе борбу за изједначавање дужности и права жене са мушкарцем.

У часопису „Жена и свет“ остао је забележен и део беседе коју је Боса Ранковић изговорила неколицини присутних студенткиња.

„Тешко је било нама, пре више од четири деценије, да се у нашим примитивним домовима, крај патријахалних родитеља и мужева, боримо за наша права, да се постарамо за обезбеђење наше социјалне и економске независности. Па ипак, ми смо имале толико смелости и самопоуздања да смо кроз густе редове наших, врло патријахалних жена пронеле феминистичке барјачиће на којима је било исписано: „Жене, борите се за своја права и своју социјалну и економску независност“. Одмах испод тога смо додале: „Не занемарујте свој природни и узвишени позив нежне мајке и добре супруге и домаћице. Ми смо биле први борци за велика права наших кћери и унука, а ваша је дужност сада да уздигнута чела са великом вером у победу својих начела, пођете овим стазама које смо вам ми прокрчиле и на којима смо вам

цвеће засадиле. Старајте се да увек само поштеним путем извојујете себи сва она права, која вам као исправним грађанима наше домовине припадају. Нама, првим феминистичким весницима недостајло је школског васпитања, а ви факултетски образоване жене, којима школа даје право да заузму све оне положаје, на којима се данас налазе мушкарци".

Нека вам, наставила је Боса Ранковић, у раду девиза буде да се борите и само борите, али поштено за своја права, а знајте да ће вам та поштена борба остварити све ваше идеале и донети све оне положаје којима данас тежите. Знајте, децо, да вам је то аманет нас старих, нас које смо ваше духовне мајке, које су се кроз цео свој живот бориле да њихова деца буду социјално и економски независна кроз цео живот.

Једног дана, када ваша победа буде апсолутна, на нашим хумкама цветаће цвеће, чији ће нам мирис и у гробу говорити да наша борба децо, није била узалудна. Хоћу да вам, децо овај свој говор завршим стиховима нашег неумрлог Змаја и да вам у аманет предам нашу жељу за даљу нашу борбу:

„Где ја стадох – ти ћеш поћи, што не могох – ти ћеш моћи, куд ја нисам – ти ћеш доћи, што ја почех – ти продужи, још смо дужни – ти одужи".

„Заиста није било лако бити принципијелни и убеђени феминиста и жена књиженика Светолика Ранковића. Још мање је било лако проћи кроз највећа искушења живота, а не одолети ничему, већ заувек остати чист и непорочан, проћи кроз најгушће шибље живота, а остати неподеран. Само тако може и да се схвати сва њена тешка болничарска дужност, само тако може да се схвати и њена велика воља за радом, вашим, општим, човечанским" – истакла је, пишући о Боси Ранковић, Полексија Димитријевић-Стошић.

Када је примила Медаљу „Флоренс Најтингејл" и када јој је на високом одличју честитао и санитетски бигадни генерал др Жарко Рувидић, тадашњи шеф унутрашњег одељења Војне болнице, Боси Ранковић су сузе радоснице наврле на очи. Имала је снаге само да каже да ће примљено одликовање са поносом носити и чувати.

Умрла је две године касније.

Madame BOSSA SVET. RANKOVITCH , veuve du professeur et écrivai
née 1872.

a) 4 classes de l'école supérieure de jeunes filles et deux ans à l'Institut de jeunes filles .

b) en 1908 elle a suivi le cours d'infirmiéres de six mois organisé par la Croix-Rouge et la Société des Dames Serbes (Kolo Srpskih Sestara)

Pendant l'annexion de la Bosnie elle a travaillé à l'hôpital militaire et civil à Béograd-section de chirurgie.

A la fin de l'année 1909 elle entre à l'hôpital militaire à Béograd où elle travaille à la section de chirirgie et maladies infectieuses et pendant la guerre balkanique 1912/13.

Pendant la guerre mondiale elle a travaillé dans les hôpitaux militaires à Nich,Kragoujevac,Lescovac et Arandjelovac , envoyée par le département sanitaire du Quartier Général , pour soigner les plus grames malades de typhus abdominal et exanthématique ,restant souvent sans médecin , elle était obligée de faire le service du médecin ainsi que le service d'infirmière.Le Quartier Général envoyait Mme Rankovic là où la nécessité et le danger étaient les plus grands.Elle se rendait toujours et partout volontierement.

Pendant la retraite serbe elle se rettira par Novi Pazar où elle travailla dans l'hôpital sous la tente 15 jours . A Prizren elle reçut l'ordre du chef du Quartier Général de rester et de rendre à l'ennemi 52 blessés serbes et 8 blessés ennemis.Elle a accompli ce devoir non seulement comme infirmière , mais en médecin et en comissaire.Elle était obligée de s 'occupait complètement de son hôpital. A ce poste elle resta jusqu'à 1916 ,quand il lui fut permis de rentrer à Béograd .

Pendant l'occupation à Béogradelle ne travai
le pas dans les hôpitaux militaires.

ans a l'Institut de jeunes filles .

b) en 1908 elle a suivi le cours d'infirmiéres de six mois organisé par la Croix-Rouge et la Société des Dames Serbes (Kolo Srpskih Sestara)

Pendant l'annexion de la Bosnie elle a travaill à l'hôpital militaire et civil à Bégrad-section de chirurgi.

A la fin de l'année 1909 elle entre à l'hôpital militaire à Bégrad où elle travaille à la section de chiri gie et maladies infectieuses et pendant la guerre balkanique 1912/13.

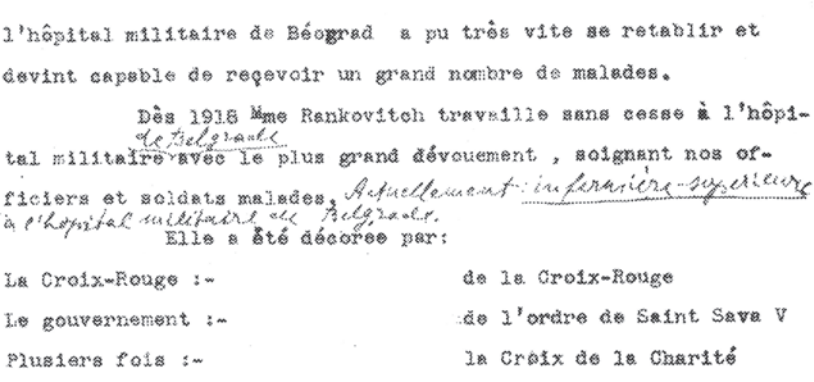
Pendant la guerre mondiale elle a travaillé dans les hôpitaux militaires à Nich,Kragoujevac,Lescovac et Arandjelovac , envoyés par le département sanitaire du Quartie Général , pour soigner les plus graves malades de typhus abdominal et exanthématique ,restant souvent sans médecin elle était obligée de faire le service du médecin ainsi que l service d'infirmière.Le Quartier Général envoyait Mme Rankovi là où la nécessité et le danger étaient les plus grands.Elle se rendait toujours et partout volontairement.

Pendant la retraite serbe elle se rettira par Novi Pazar où elle travailla dans l'hôpital sous la tente 15 jours . A Prizren elle reçut l'ordre du chef du Quartier G néral de rester et de rendre à l'ennemi 5% blessés serbes e 8 blessés ennemis.Elle a accompli ce devoir non seulement comme infirmière , mais en médecin et en comissaire.Elle était obligée de s 'occupait complètement de son hôpital. A ce poste elle reste jusqu'à 1918 ,quand il lui fut permis de rentrer à Bégrad .

Pendant l'occupation à Bégradelle ne travai le pas dans les hôpitaux militaires.

Tout de suite après la libération en 1918 , elle entra à l'hôpital militaire de Bégrad qui a été dépoull et dévasté par l'ennemi , où elle trouva beaucup de malades sans aucun soin . Grâce à son travail et à ses soins ,

./.

l'hôpital militaire de Béograd a pu très vite se retablir et devint capable de recevoir un grand nombre de malades.

Dès 1915 Mme Rankovitch travaille sans cesse à l'hôpital militaire de Belgrade avec le plus grand dévouement, soignant nos officiers et soldats malades, Actuellement infirmière-surveillante à l'hôpital militaire de Belgrade.

Elle a été décorée par:

La Croix-Rouge :-	de la Croix-Rouge
Le gouvernement :-	de l'ordre de Saint Sava V
Plusiers fois :-	la Croix de la Charité

Образложење кандидатуре Босе Ранковић[1]

[1] Факсимил докумената о добитницима Медаље ”Флоренс Најтингејл” између два рата добијени су од Међународног комитета Црвеног крста из Женеве, јер копија тих докумената није било у архивама у Југославији. Документи и предлози кандидатура после Другог светског рата сачувани су у нашим архивама.

СОФИЈА ИГРОШАНАЦ
(1877-1950)

Софија Игрошанац

Лубеница за главну сестру

О Софији Игрошанац, главној сестри на Хируршком одељењу Главне војне болнице у Београду веома мало се зна.

У архиви Црвеног крста Југославије нашли смо само један од бројева „Гласника Црвеног крста“ из 1933. године, у којем, између осталог, пише:

„За седму расподелу Медаље Флоренс Најтингејл од 12. маја о.г. наше Друштво Црвеног крста упутило је два предлога. Међународни комитет Црвеног крста од већег броја предложених од разних друштава Црвеног крста одликовао је само 28, а међу њима, уважавајући оба предлога нашег Друштва Црвеног крста:

- Г-ђу Игрошанац Софију, главну сестру на Хируршком одељењу Главне војне болнице у Београду и

- Г-ђу Папаилиопулос Стефанију, главну помоћницу Хигијенског завода у Загребу.

Г-ђа Игрошанац, рођена 15. маја 1877. године, свршила је 5 разреда гимназије и курс за болничарску службу 1908. године. Од тога времена стално је радила прво као добровољна, а затим као болничарка постављена од Министарства војске и морнарице. За време Српско-турског рата 1912. године и Српско-бугарског 1913. године ради активно како у сталним тако и у резервним болницама. За време великог светског рата ради на хируршком одељењу Главне војне болнице, а једно време на одељењу за пегави тифус. Одликована је Златном медаљом Црвеног крста, Крстом милосрђа, Споменицом. После рата добила је Орден Црвеног крста, Орден Св. Саве V и IV степена. Поред своје редовне дужности на хируршком одељењу Главне војне болнице г-ђа Игрошанац је члан управе Месног одбора Црвеног крста за кварт Врачарски, у коме веома активно сарађује...

Г-ђи Игрошанац одликовање је предато 17. јуна о.г. у дому Црвеног крста од стране I потпредседника г. др Тугомира Алауновића, а у присуству чланова Главног одбора. Ђенерал, г. др Жарко Рувидић у кратком говору изнео је живот и рад прве и највеће добровољне болничарке Флоренс Најтингејл и указао на значај и важност одликовања – медаље, установљене у знак захвалности и трајне успомене на њу...“

Готово истоветан текст, боље речено предлог за доделу Медаље „Флоренс Најтингејл“ Софији Игрошанац, налази се и у архиви Црвеног крста у Женеви.

Из ових штурих биографских података може се само наслутити шта је учинила и шта је све прежуивела једна од првих и најбољих предратних српских добровољних сестара. Може се само назрети колико је пожртвовања и ведрине зрачило из иначе тужних очију ове жене, овална лица, висока чела и дуге, позади скупљене косе.

Уосталом, ево и сведочења Београђанина Михајла-Мике Поповића, бившег коњаника Школе за резервне официре у Земуну, који се после једне несреће обрео у Војној болници:

„У једној коњичкој патроли 1931. године, по олујној ноћи узнемирени коњ ме је избацио из седла. При паду сам поломио руку, три ребра и нагрдио главу. Пренели су ме у Војну болницу Прве армијске области. Шеф хируршког одељења био је санитетски потпуковник, хирург др Света Николајевић. Главна сестра је била госпођа Софија Игрошанац.

На дан једне годишњице из њеног ратовања, у њену част а у знак високог признања стеченог у крвавим ратним данима, одлучено је да госпођа Игрошанац превије цело одељење, а да јој при том асистирају сви лекари и сестре, па чак и сам шеф – потпуковник Николајевић.

Лекари су, иначе, превијање почињали у осам ујутро. Она – по војнички, у пет. Зато су сви морали да поране! Превијала је мушки. Нико није смео глас да изусти. Ако би неко јаукнуо, или се само померио од бола она би одмах рекла:

- Не кукај и не превијај се као жена! У рату смо, по киши и снегу, у блату и под шаторима, ноге и руке тестерисали и нико није ни јаукнуо, а ви се у чистим постељама распекмезили, као да вам очи вадимо. Војник си, ћути и трпи, као што ти је отац под Једренима или на Церу ћутао!

Детаљ са хирушкоī одељења Војне болнице у Беоīраду

Својом строгошћу и ведрином је храбрила. Стога је тог дана била и пред лекарима. У једном тренутку један лекар, који јој је асистирао, случајно је погледао кроз прозор. Није отрпела, а да му не приговори:

- Гледај шта радиш и не причај, јер ово боли! Рана је отворена, а ја чекам на маказе и завој, а ти бленеш около.

Иначе, на одељењу нас је било много. Неком је у бојевом гађању бомба руку разнела; некоме је нехотице пушка планула, па друга нагрдио, преко једног воз прешао, па обе ноге одсекао... У соби стални лелек и јадиковке, а код ње ни гласак да се чује. Развила нас је и завила све до девет сати. Управник болнице, санитетски ђенерал Петровић увек је био на њеној страни. Били смо тог дана као бубице.

Из старих албума: Софија Игрошинац са колегиницама и колегама из Војне болнице у Београду

Никог ништа није болело. После превијања купили смо јој лубеницу, а лекари цвеће!

Таква је била храбра, Софија Игрошанац. Брза к'о ватра и врло хумана према болном".

Сестре Софије сећа се и Драгослав Тришић из Крагујевца. Упознао ју је, како каже, 1942. године у Заграђу код Горњег Милановца, селу у коме је иначе и рођен.

Те године су, вели Драгослав, Софија Соја, њена снаја Вука и унука Цица дошле у наше село да би се склониле. Плашиле су се полиције јер је Софијин унук био у партизанима. У нашој кући су остале све до краја рата, а потом су се опет вратиле у Београд.

Премда оне то никада нису говориле, па ни нама укућанима, од других смо могли да чујемо да је Софија Соја добра и племенита жена, да за собом има велике заслуге и да је много учинила пре рата на подизању дома за сиромашну децу у Боговађи код Лајковца – напомиње Драгослав Тришић, и додаје да се са њима више није срео, јер је отишао у партизане.

ETAT DE SERVICE

1) M-me SOFIA IGROCHANATZ, née le 15 mai 1877, de nationalité serbe, à présent yougoslave, - a terminé 5 classes de gymnase, ainsi que le cours de service d'infirmières en 1906.

2) Elle possède le diplôme d'infirmière de la Croix-Rouge de 1906.

3) De 1906 elle travaillait, au débit volontairement, et puis comme infirmière désignée de la part du Ministère de Guerre, pour la plupart à l'hôpital Militaire de Belgrade. Pendant la guerre serbo-turque en 1912, ainsi que pendant la guerre serbo-bulgare en 1913, elle travaillait activement et avec assuidité dans les hôpitaux permanents et de reserve. Pour ce travail en 1912, pendant la guerre serbo-turque elle était décorée par la MEDAILLE D'OR DE LA CROIX-ROUGE, LA CROIX DE CHARTTÉ ET LA LETTRE COMMÉMORATIVE.

Pendant la guerre serbo-bulgare en 1913 elle était décorée par la CROIX DE CHARITÉ ET LA LETTRE COMMÉMORATIVE.

Pendant la Grande Guerre elle [illegible]plait dans les departement chirurgiens, et pendant un certain [illegible] dans le departement des malades de typhus exanthémique.

Elle était décorée par l'ORDRE DE LA CROIX-ROUGE ET L'ORDRE DE ST.SAVA DE CINQUIÉME DLASSE, ainsi que par la LETTRE COMMÉMORATIVE.

Depuis la fin de la guerre elle travaille comme infirmière permanente dans le departement chirurgien de l'Hôpital militaire général (comme employée du VIII groupe)

En 1930, selon le désir exprimé par S.M. le Roi, elle était décorée par l'ORDRE DE ST.SAVA DU IV. DLASSE.

4) M-me Igrochanatz se trouve à présent dans le departement chirurgien de l'Hôpital militaire général, comme infirmière majeure. Outre son devoir regulier au departement M-me Igrochanatz travaille volontairement comme une mambre active au Comité local de la Croix-Rouge de Vratchar.

Образложење кандидатуре Софије Игрошинац

Софија Игрошанац није заборавила Тришиће. Одмах после ослобођења Београда написала је писмо својим ратним домаћинима. Уз писма је врло често слала поклоне и новац.

Софију Игрошанац познавала је и Ратислава Табаковић. У једном од неколико албума са фотографијама њене тетке Руже Хелих, Ратислава је успела да пронађе једну фотографију и да на њој препозна сестру Софију. Ипак њена сећања су избледела, тако да није могла ништа посебно да нам каже о овој дивној и племенитој жени, осим да је „умрла педесетих година".

РУЖА ХЕЛИХ
(1880-1954)

Ружа Хелих

Чехиња у Београду

До 1935. године 159 болничарки из целог света, међу којима и шест Српкиња одликовано је Медаљом „Флоренс Најтингејл“, углавном за изванредне заслуге у предходним, а посебно у Првом светском рату. Те године националне организације предложиле су Међународном комитету Црвеног крста 37 кандидаткиња из 21 државе за добијање високог признања. Међународни комитет одликовао је 21 болничарку из 20 земаља: по једну из Немачке, Америке, Аустралије, Аустрије, Белгије, Бугарске, Канаде, Француске, Велике Британије, Грчке, Мађарске, Индије, Италије, Јапана, Холандије, Перуа, Пољске, Чехословачке и Србије и две из Шведске.

Од три предложене, Медаљу „Флоренс Најтингејл“ је из наше земље добила Ружа Хелих, бивша директорка београдске школе за сестре нудиље, добровољна болничарка у Балканским ратовима и главна сестра хируршког и гинеколошког одељења у Чешком санаторијуму Праг – Подол.

Чехиња по народности, Ружа Хелих је рођена 1. јануара 1880. године у Београду. После завршена четири разреда Више женске школе, завршила је и болничарски курс при војној и државној болници, који је 1908. године организовало Коло српских сестара.

По завршеном вишемесечном курсу Хелихова ради као инструментарка у Војној болници. На том послу је дочекала и почетак Балканских ратова. Када су први рањеници почели да пристижу са фронта Ружа Хелих данонoћно надзире рад у амбуланти за превијање рањеника. Видећи да тек придошле и неуке болничарке не могу да заврше све послове, она им прискаче у помоћ, превија рањенике умирује и храбри оне који од тешких рана не могу ни ока склопити, теши мајке, супруге, сестре које се плачући распитују за здравље свог сина, друга, брата... Новопридошлим регрутима држи предавања о њиховим дужностима при операцијама, говори им да посао који ће

Ружа Хелих са српским војницима 1912. године

обављати неће бити ни мало лак, да ће се нагледати крви, наслушати јаука, али да све то морају издржати и помоћи рањенима да што пре преболе ране добијене на бојишту. Поред тога била је инструментарка при операцијама.

Њено пожртвовање приметио је и генерал др Жарко Рувидић. Др Чедомир Ђурђевић је одговарајући на питање у анкети др Војислава Суботића која је добровољна српска болничарка најзаслужнија у ратовима од 1912. и 1913. године кратко одговорио:

„Најзаслужнија је била госпођица Ружа Хелихова, јер је са највећом оданошћу радила, а разумевала је све до најмањег детаља хируршки посао".

Београђанка Ратислава Слава Табаковић, рођена сестричина Руже Хелих, рекла нам је да није чудно што се њена тетка посветила овом позиву. Један деда јој је био лекар, други апотекар и сликар, а отац апотекар и хемичар. Отац Руже Хелих је својом вољом дошао у Београд, средином друге половине прошлог века. У Београду је примљен у државну службу да би водио војну апотеку.

- Болничарски позив је био врло цењен у Чехословачкој, Пољској и другим земљама. Моја тетка га је заволела и 1908. је заврши-

Ружа Хелих на свечаности у Војној болници у Београду

ла курс, а четири године касније је ступила на рад у Војну болницу. По избијању рата др Једличка, чешки лекар светског гласа одлучио је да помогне Србији тако што је организовао да у Београд дође екипа лекара из Прага, коју је он сам плаћао. Ту је у Војној болници запазио моју тетку, која је тада била инструментарка код др Ђорђевића. Тетка је тада становала поред болнице и дане и ноћи је проводила поред рањеника и болесника, тако да се моја бака озбиљно бринула за здравље своје кћери. По завршетку Балканских ратова др Једличка је тетка Ружи понудио да пође са њим у Праг и да буде главна сестра у његовом санаторијуму – прича Слава Табаковић.

Први светски рат затекао је Ружу Хелих у Прагу, где је на задовољство свих претпостављених одлично водила послове главне сестре хируршког и гинеколошког одељења Чешког санаторијума Праг – Подол. По завршетку велике војне Хелихова је у току 1919. и 1920. године у Прагу завршила и виши нудиљски курс. Потом се вратила у Београд где је до 1923. године била запослена као сестра надзорница при Ортопедском заводу Министарства социјалне политике и народног здравља. Упоредо са неуморним сестринским радом Ружа Хелих је врло активна и у Друштву Црвеног крста. У тим годинама она своју безграничну

љубав и оданост према најчаснијем позиву на свету, како је говорила, непрекидно доказује на делу. Она не зна за одмор, увек је болесницима при руци, спремна је да им учини и помогне што год затраже.

Такав рад и пожртвовање донели су јој прво веће признање – Друштво Црвеног крста је 1923. године одлучило да Ружу Хелих пошаље на специјализацију у Лондон. У граду на обалама Темзе она је завршила виши нудиљски курс са специјалном спремом за администрацију болница и нудиљских школа.

Две године раније, тачније 1921. у Београду је почела са радом Школа за нудиље. Прва директорка школе је била мис Њутн, коју је као стручњака у Београд упутила Лигас друштава Црвеног крста. Београдска школа за сестре нудиље Друштва Црвеног крста брзо се развијаљла и усавршавала, тако даје за релативно кратко време заузела једно од водећих места међу школама за нудиље, и то не само у нашој земљи. Тако успешном раду школе придонела је свакако, поред оснивача, управе и наставног особља и њена директорка.

Одмах по повратку из Лондона Ружа Хелих је наименована за помоћницу мис Њутн. Када се мис Њутн 1. априла 1924. године вратила у Лондон, дужности директорке Школе за нудиље преузела је Ружа Хелих. На тој дужности Хелихова је остала све до 1931. године, када је ступио на снагу закон по коме директори ових школа морају да буду лекари.

Интересантан је и податак да је на пригодној свечаности, на којој је Ружи Хелих предата диплома са Медаља „Флоренс Најтингејл", поред бројних гостију из тадашњег београдског „високог друштва" била и Матилда Хусник, председница Удружења чехословачких жена.

- Веома се радујемо што је госпођица Ружа Хелих добила ово високо одликовање Међународне организације Црвеног крста. Радост чехословачких жена је утолико већа и зато што је госпођица Хелих по народности Чехиња. Искрено јој и од свег срца у име чехословачких жена честитам на високом одликовању – рекла је том приликом Матилда Хусник.

И поред добијеног признања Ружа Хелих је предано наставило да обавља своје дужности, а посебно је била активна у Санитетској секцији Главног одбора Друштва Црвеног крста Краљевине Југославије.

- Тетка Ружу су сви звали мадам Хелих. Није се удавала, а била је врло активна у Осмом пододбору Црвеног крста на Врачару. У пододбору смо бринули о здрављу и опскрби сиромашних људи, нарочито деце. За празнике смо од штофа, порхета и осталих тканина тетка и ја кројиле бенкице, гаћице, хаљинице и другу одећу, а друге жене су код куће то шиле. Потом су по списку, који су саме правиле, делиле сашивену одећу. Поред тога прикупљали смо и добровољне прилоге. Тетка је била врло активна и у другим друштвима, као и у Материнском, удружењу. Становала је у Школи за нудиље у Делиградској улици, а када је приликом бомбардовања Београда цео спрат школе срушен, прешла је да станује код нас. У току рата смо живели у врло лошим условима. Не знам тачно када је пензионисана, али је већ тада била врло болесна. Умрла је 12. фебруара 1954. године – каже Слава Табаковић.

ANNEXE A LA
312me CIRCULAIRE

Présentation de candidatures
pour la médaille Florence Nightingale
(8me Attribution : 12 mai 1935)

GENÈVE, le 28 janvier 1935.

QUESTIONNAIRE

CANDIDATURE PRÉSENTÉE
par

La Société nationale de la Croix-Rouge Yougoslave

Nom : Helih

Prénoms : Roujitsa

Lieu et date de naissance : 1 janvier 1881, à Belgrade

Nationalité : yougoslave

Formation (professionnelle ou à titre d'auxiliaire) : infirmière professionnelle

Diplôme d'Etat (nature et date) : du Cours d'infirmières auxiliaires 1908, à l'hôpital militaire à Belgrade

Diplôme de Croix-Rouge (nature et date) : - de l'Ecole d'infirmières à Prague du 1/IX-1919 au 21/VI-1920;

- du Cours de l'administration des hôpitaux et des écoles d'infirmières à Londres (mai 1923-février 1924)

CROIX ROUGE
ROYAUME DE YOUGOSLAVIE
COMITÉ CENTRAL A 8333
de rélérer votre réponse au N°
D/B

BEOGRAD, le 9 mai 1939.
Strojna ul. 19 — Téléphone: 31-121, 33-221
Adresse Télégraphique: Crvkrstopr Beograd

Au Comité International
de la Croix-Rouge

Genève
122, Rue de Lausanne

C.R. 70

Messieurs,

Comme suite à notre lettre A.No.7705 du 2 crt., nous avons l'honneur de vous informer, que la médaille et le diplôme Florence Nightingale ont été remis à Madame Xénie Berengovitch le 8 mai.

Cette cérémonie a eu lieu à l'amphithéâtre de l'Hôpital Militaire de Belgrade en présence des membres du Comité Central de la Croix-Rouge Yougoslave, des médecins et du personnel de l'hôpital et de la directrice, des monitrices et des élèves de l'Ecole d'infirmières de la Croix-Rouge.

Le général-médecin Jarko Rouviditch, directeur du Service de Santé militaire et membre du Comité Central de la Croix-Rouge, a prononcé un discours, dans lequel il a évoqué le souvenir et l'exemple de Florence Nightingale et les services de Madame Berengovitch, qui ont été recompensés par cette haute distinction.

Veuillez agréer, Messieurs, les assurances de notre haute considération.

M.M. Marinkovitch
Directeur de la Société

Svet. Tomitch
I Vice-Président

Попуњен упитник са подацима о кандидаткињи Ружи Хелих и данас се чува у архиви Међународног комитета Црвеног крста у Женеви

КСЕНИЈА БЕРЕНГОВИЋ
(1896-1978)

Ксенија Беренїовић

Домаћица војне болнице

Ксенија Василијевић-Беренговић прва је наша медицинска сестра која је добила Медаљу „Флоренс Најтингејл“ за савестан, предан и пожртвован рад у време мира. Била је и прва квалификована сестра нудиља на унутрашњем одељењу Главне болнице у Београду. Медаља јој је додељена 1939. године.

Рођена је 22. децембра 1896. године у Кијевској губернији, тадашње Мало-Русије. По завршетку Првог светског рата дошла је у Србију. Гимназију са испитом зрелости као и седам семестара Медицинског факултета завршила је у Кијеву. По доласку у Београд 1921. године у београдској Војној болници радила је као сестра-болничарка на хируршком одељењу.

Чим се отворила нудиљска школа Црвеног крста Ксенија се међу првим девојкама уписала и са одличним успехом 1924. године завршила школовање. Марљива и радна, вредна и одана послу који је са љубављу изучила, била је свесна да је судбина болесника у рукама сестре нудиље и да од њеног схватања дужности и савесног рада често зависи и живот болесника.

Ксенија не само што је била једна од најбољих ученица Школе за нудиље, већ је свесрдно помагала болесним војницима за време великих епидемија грипа 1922. и 1924. године.

По завршетку школе враћа се поново на рад у Војну болницу као сестра нудиља на унутрашњем одељењу. Државни стручни испит положила је пред комисијом Министарства социјлане политике и народног здравља 1933. године, а обласне комисије су њен рад увек оцењивале одличном оценом.

Епидемија грипа и у зиму 1928. године хара касарнама Краљевине Југославије. Измучене и изнурене, често и у бунилу од високе температуре оболеле војнике Ксенија је неговала данонoћно. Давала

им је ињекције, старала се да на време попију аспирине, пресвлачила оне који су се презнојавали, ушушкавала топлим ћебадима оне који су били у грозници и који су цвокотали. Увек је била при руци лекарима. За пожртвован рад у време све три епидемије одликована је Сребрном медаљом Црвеног крста Краљевине Југославије.

Предајући Ксенији Беренговић медаљу и диплому „Флоренс Њатингејл" генерал др Жарко Рувидић је рекао:

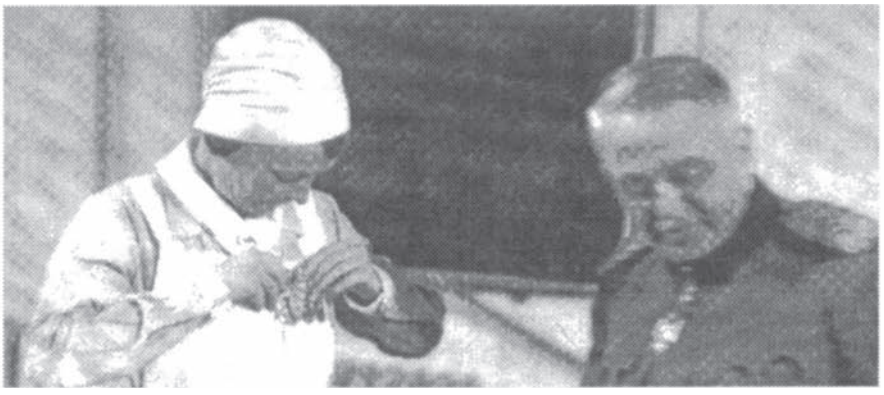
„Као дугогодишњи наставник Нудиљске школе и као шеф унутрашњег одељења Главне војне болнице могу да кажем да је Ксенија Беренговић била једна од најбољих ученица Нудиљске школе и прва квалификована сестра – нудиља унутрашњег одељења Главне војне болнице. Свестан и предан рад на нези болесника, брижљивост и тачност у раду, тихо и одмерено понашање биле су драгоцене особине, које су красиле сестру – нудиљу Ксенију Беренговић. Вазда ведра и насмејана, она је уносила радост и весеље у тужне болесничке одаје. Покојна докторка Левицкаја, докторка Љахова и сестра Ксенија дале су нам прилику да боље упознамо сву племенитост широке руске душе..."

По свом доласку из Русије у Србију и Београд, наставио је др Рувидић, Ксенија Беренговић, која је већ имала седам семестара на Медицинском факултету, имала је да бира: или че да настави започете медицнске студије или ће да се посвети нудиљском позиву. И она је оставила медицину, изабрала је да буде сестра нудиља. Добро је учинила. Јер, једна добра, спремна и савесна нудиља много више вреди за негу болесника него једна просечна лекарка, која мора дуго да чека док добије запослење и обезбеди сопствену егзистенцију.

Потом је генерал Рувидић прикачио медаљу на груди сестре Беренговић, и, честитајући јој одликовање, пожелео јој да још дуго година продужи свој хумани и благотворни рад на нези болесника.

О Ксенији Беренговић нам је причала и Роса Симић, револуционарка и рођена сестра Васе Чабриновића. Роса је иначе медицинска сестра, а пред пут је била и наставница у Школи за сестре – нудиље.

- Сестру Ксенију Беренговић први пут сам видела у Војној болници. Тада сам још била ученица. Радила је са професором Врбицким на интерном одељењу. Била је врло способна и вредна. Пошто у то време није било способних и школованих медицинских сестара, сес-

Генерал др Жарко Рувидић уручује медаљу Ксенији Беренговић

тра Ксенија је водила рачуна о нама док смо биле на пракси. Касније је постала главна сестра, домаћица болнице у правом смислу речи.

Командовала је војницима и помоћним особљем и водила је рачуна да све у болници буде у најбољем реду. И за време рата је, када сам ја отишла у партизане, остала да ради у болници. У Војној болници радила је и после ослобођења, све до своје старосне пензије. У приватном животу била је врло повучена, живела је скромно, а муж јој је био трговачки агент. Имала је сина и унучиће. Знам да је умрла, али се не сећам које године – испричала нам је Роса Симић.

Доста дуго је трајало трагање за Ксенијиним поотомцима о којима је причала Роса Симић. Но, све је било безуспешно. У архивама, документацијама, библиотекама није било писаних трагова о животу Ксеније Беренговић. Дугогодишњи службеници у Црвеном крсту нису знали да ли је она уопште имала потомке, и ако јесте, где живе. Претила је могућност да једино ово казивање остане без портрета, фотофрафије једне од савремених Косовки Девојки.

Ипак, трагање је уродило плодом.

Служба обавештења 988 Телекома Србије није имала регистрованог телефонског претплатника са презименом Беренговић. Ни МУП није, у евиденцији о пријави боравка грађана, имао убележено такво презиме. Једина нада била је – компјутер Јавног комунарлног предузећа «Погребне услуге". Изузетно љубазна секретарица генералног директора, поосле краће претраге, обавестила нас је:

Извесна Ксенија Береенговић је умрла 14. октобра 1978. године. Сахрањена је два дана касније на Новом гробљу у Београду. Гробно место је до 2000-те године уплатила извезна Хауг Катарина, али нажалост, немамо њену адресу.

Покушај да преко 988 сазнамо нешто о Хауг Катарини није дао резултат, јер свим претплатницима са овим презименом ништа није значило ни име Катарина, нити име – Ксенија Беренговић.

Трагајући даље, у документацији „Политике“ пронашли смо читуљу, објављену 16. октобра 1978. године. Са фотографијом! „Са великом тугом јављамо да је 14.10.1978. године преминула наша драга Ксенија В. Беренговић. Сахрана ће се обавити 16.10.1978. на Новом гробљу. Ожалошћени: сестре Барбара и Љуса, брат Боба, унуци и праунуци.“ Њихове адресе опет непознате.

Са папирићем, на којем је уписан датум смрти, нашли смо се у Матичној служби Скупштине општине Савски венац. И имали среће. Уз помоћ матичара, из књиге умрлих у 1978. години у Београду, сазнали смо да је Ксенија Беренговић, до смрти, живела у Рељковићевој улици 15/3 на Канаревом брду.

Уз помоћ људи у служби 988 сазнали смо да на овој адреси има 49 телефонских претплатника! Можда неко зна нешто о жени која је умрла пре двадесет година?! Окретање бројчаника два пута је било безуспешно. Трећи пут са друге стране жице стигао је дуго жељени одговор:

Ја не знам много о покојној Ксенији, али знам људе који су је неговали до смрти. Ево њихових бројева телефона...

Сутрадан је Михајло Манојловић, пензионер, донео медаљу и Повељу „Флоренс Најтингејл“, коју је за живота добила Ксенија Беренговић. Ту су биле и пожутеле фотографије са свечаности у Црвеном крсту Краљевине Југославије на којој је генерал Рувидић Ксенији уручио светско одличје. Михајло је из футроле извукао и Србрну и Златну медаљу Црвеног крста којима је Ксенија 1933. и 1938. године одликована. И Крст милосрђа, којим су је краљевски намесници, у име Њеног величанства, одликовали 1938. године.

У обиљу докумената које је Михајло сачувао била је и наредба број 15 Врховног команданта оружаних снага и министра народне одб-

ране ФНРЈ од 20. фебруара 1952. пов. Бр. 3780, којом је Ксенија Беренговић пензионисана као војни службеник V ранга, до тада лаборант Интерне клинике Војномедицинске академије!

Ксенија је, са мужем Борисом, живела у малом стану у Улици краља Милутина. Није, како то тврди госпођа Симић, имала потомке. Када је, 1970. године, супруг Борис умро, Ксенија је прешла у наше домаћинство и са нама је провела последње године живота. До своје 68. године бавила се хуманитарним радом, неговала је болесне у ВМА, попије кафицу са бившим колегама, а понекад и замени неког од њих када је требало! – сећа се Михајло Манојловић.

Додаје и податак да је Ксенија пре рата била активна у Колу српских сестара и да је била и добровољни давалац крви. Други светски рат је провела у Београду, није напуштала болницу у којој је провела цео радни век.

Причала нам је да су то биле веома тешке године. Извесно време је била и без посла. Преко цркве је организовала хуманитарне акције. Политика је није интересовала. Поштовала је власт и волела је дисциплину. Једном речи, била је савестан медицински радник, за дику своје професије. Сахрањена је у породичној гробници на Новом гробљу. Колико знам, нико од њених ближих рођака није више жив – закључио је Михајло Манојловић своје казивање о Ксенији Беренговић.

CROIX ROUGE
ROYAUME DE YOUGOSLAVIE
COMITÉ CENTRAL A 8333
de rélérer votre réponse au N°
D/E

BEOGRAD, le 9 mai 1939.
Simion ul. 19 -- Téléphones: 30-681, 31-691
Adresse Télégraphique: Croixrouge Beograd

Au Comité International
de la Croix-Rouge

Genève
122, Rue de Lausanne

C.R. 70

Messieurs,

Comme suite à notre lettre A.No.7705 du 2 crt., nous avons l'honneur de vous informer, que la médaille et le diplôme Florence Nightingale ont été remis à Madame Xénie Berengovitch le 8 mai.

Cette cérémonie a eu lieu à l'amphithéâtre de l'Hôpital Militaire de Belgrade en présence des membres du Comité Central de la Croix-Rouge Yougoslave, des médecins et du personnel de l'hôpital et de la directrice, des monitrices et des élèves de l'Ecole d'infirmières de la Croix-Rouge.

Le général-médecin Jarko Rouviditch, directeur du Service de Santé militaire et membre du Comité Central de la Croix-Rouge, a prononcé un discours, dans lequel il a évoqué le souvenir et l'exemple de Florence Nightingale et les services de Madame Berengovitch, qui ont été recompensés par cette haute distinction.

Veuillez agréer, Messieurs, les assurances de notre haute considération.

M.M. Marinkovitch
Directeur de la Société

Svet. Tomitch
I Vice-Président

Пропратно писмо уз кандидатуру Ксеније Беренговић

ANNEXE A LA
351me CIRCULAIRE

Présentation de candidatures
pour la médaille Florence Nightingale
(10me Attribution : 12 mai 1939)

GENÈVE, le 3 novembre 1938.

QUESTIONNAIRE

CANDIDATURE PRÉSENTÉE
par

La Société nationale du Royaume de Yougoslavie

Nom : BERENGOVITCH

Prénoms : Xénie

Lieu et date de naissance : le 28 décembre 1895

Nationalité : yougoslave

Formation (professionnelle ou à titre d'auxiliaire) : infirmière professionnelle

Diplôme d'Etat (nature et date) : ---

Diplôme de Croix-Rouge (nature et date) : diplôme de l'Ecole des infirmières à Beograd, le 20 juillet 1924

T. S. V. P.

МИЛИЦА ЗЕКОВИЋ
(1914-1985)

Милица Зековић

Сестра замењена за заробљенике

Милица Зековић, Медаљу „Флоренс Најтингејл“ је добила 1959. године.

Ево шта је неколико месеци пред смрт написала о себи:

«Рођена сам на Цетињу у радничкој породици. Завршила сам Средњу медицинску школу 1932. године и добила службу, кратко вријеме у Дому здравља у Никшићу, а исте године у септембру мјесецу сам премјештена у Хигијенски завод на Цетиње.

Под утицајем брата Радована Јововића, металског радника (умро 1963. године), и дружењем с другом напредном омладином укључила сам се у васпитну групу којом је руководила Бојана Ивановић. Проучавали смо марксистички материјал, прикупљали црвену помоћ, одржавали контакте са симпатизерима радничког покрета.

Ја сам тек дишла из Београда послије четворогодишњег школовања и Радован је већ 1933. године био члан Комунистичке партије Југославије , и као такав истицао се својим држањем и ставом према тадашњим животним и политичким условима. Учествовао је у свим демонстрацијма и радничким штрајковима који су вођени на Цетињу 1937. године као члан УРСО-вих синдиката, активно је радио као секретар подружнице занатских радника на Цетињу. Такође је помагао све акције око организовања сељачке самопомоћи на Цетињу. Како су ондашње власти све напредне људе – комунисте слали у концентрационе логоре, и Радован је био у концентрационом логору у Смедеревској Паланци од 22.1. до 24.3.1941. године.

Преко мене је долазила илегална пошта из Скопља, коју сам предавала другу Ђоку Лопичићу.

Крајем 1934. и у току 1935. године добила сам задатак од Олге Лекић да куцам на писаћој машини материјал за огранак ПК КП Црне Горе и Боке „Ударник“. Откуцани текст сам враћала Олги.

Послије рата у разговору са Олгом сазнала сам да је „Ударник“ уређивао њен брат Никола Лекић, у његовој кући. Никола је обављао и све послове како би „Ударник“ изашао. Према Олгиној изјави у току 1935. године изашла су четири броја „Ударника“. Нешто о томе је писао др Нико Мартиновић у књизи „Штампа Црне Горе“ и „Побједи“ од 1. маја 1958. године.

Приликом провале у КП Црне Горе 1936. године, била сам ухапшена (март 1936. године). Одведена сам у затвор у Дубровник, а послије пар дана у затвор у Сарајево. Била сам много тучена и терећена за све што сам радила. Нијесам никога открила и крајем августа пуштена сам из затвора због недостатка доказа.

Напомињем, да тада нијесам била члан КПЈ. Још у затвору сам добила решење о отпуштању из државне службе. Без посла сам била око годину дана и за то вријеме нијесам имала везе са покретом.

Августа месеца 1937. године пошла сам у Београд и запослила се у санитету Београдске општине. Радила сам у Дечијем дому за напуштену дјецу као здравствени радник и као васпитачица.

Женски покрет у Београду је тада био развијен, посебно омладинска секција са којом сам се повезала и редовно учествовалла у њеном раду.

У Дому, у коме сам радила, водила сам често разговоре с појединим другарицама које су показивале интерес за напредни покрет и од којих сам прикупљала црвену помоћ. У то вријеме су држани састанци здравствених радника, симпатизера партије, које је водио Блажо Ломпар и којима сам редовно присуствовала.

Негдје у октобру 1937. године срела сам се с Вељком Зековићем, с којим сам се често виђала, а такође и с његовим друговима Блажом Ђуричићем, Војом Шобајићем, Павлом –Бањевићем и др. Вељко ми је често повјеравао илегални материјал на чување нарочито приликом демонстрација.

Све ове моје активности и дружења с комунистима (посебно В. Зековичем) допринијели су да будем примљена у КПЈ фебруара 1940. године. Примио ме је Блажо Орландић (медицинар), а у ћелији је још била Саша Јаворина (народни херој) и Ђурђица Штимац.

Окупацију Југославије, бомбардовање Београда и друге невоље доживјела сам у Београду у Дому за беспризорну дјецу, као здравстве-

ни радник и васпитач. Евакуацију дјеце у прихватилишта у ваљевском срезу, спровела сам лично, јер су остали већ раније отишли. Евакуација је трајала читавог дана, јер сам за вријеме бомбардовања дјецу склањала у подрум Дома. Захваљујући савјесности возача аутобуса који су били ангажовани за евакуацију, сва дјеца су безбједно стигла у одређена прихватилишта. Пошто сам сву дјецу евакуисала и сама сам отишла код њих.

Касније сам враћена у Београд, гдје сам наставила с радом у санитету Београдске општине, а истовремено сам се повезала с мојом партијском организацијом.

На своју личну жељу, а по одобрењу партијске организације, крајем јуна 1941. године сам напустила службу и отпутовала на Цетиње.

Преко Света Мартиновића сам се повезала с партијском организацијом у којој су били: Максим Секулић, Божо Стојановић и Вељко Ражњатовић – Ћесо. На састанцима је углавном договарано о акцијама против окупатора које треба припремати и спроводити.

Међутим, 13. јула је избио масовни устанак, који ме је затекао неспремну, јер нисам добила никакав задатак. Кретање по граду је било опасно, но ја сам ипак покушала да нађем Свету или неког од другова из моје ћелије. У том нијесам успела.

Атмосфера на Цетињу је била врло тешка. Фашисти су хапсили све сумњиве грађане и одводили у логор, а неке одмах стрељали испод Ђиновог брда.

Послије неколико дана сам била ухапшена и одведена у Богданов крај. Просторија у којој су биле смештене жене била је препуна, тако да смо биле поређане као сардине. У затвору сам затекла Босу Милошевић, Соњу Дапчевић, Вјеру Биљановић, Њару Шпадијер и др. Жена је било из околних села па чак и из Васојевића.

Организовале смо колективну исхрану, пошто смо ми, Цетињанке, добијале храну од куће па смо све дјелиле са другарицама из других крајева. Покретале смо и разговоре о ситуацији, али смо морале бити опрезне, јер је са нама била жена која је сматрана провокатором.

Нешто послије двадесет дана (колико се ја сјећам) пуштена сам кући, с тим да се стално јављам у Команду карабињера (италијанкса легација).

Како је познато послије устанка, за извјесно вријеме, био замро партијски рад, то нијесам могла да ухвати везу да бих могла изаћи из Цетиња и повезати се с партизанима.

Кад је обновљен рад партије и ја сам била повезана у партијској јединици, којом је руководио Милутин Николић. У то вријеме нијесам познавала ни њега ни остале другове, који су били у ћелији (јер сам тек дошла из Београда, гдје сам била четири године).

Била сам задужена да радим са женама. Имала сам двије групе омладинки, једну у граду, а другу у Доњем Пољу и Груди.

У граду су биле: Анка Николић, Ђина Маркуш, Анђа Думовић, Милица Јовановић-Гркиња, Станка Мартиновић, Јулија Мартиновић, Наталија Мартиновић, Јана Ђурашковић, Анђа Ђурашковић, Даница Дапчевић, Јокица Томашевић, Васиљка Лукић, Милева Лукић, Војка Вујић, Вукица Биљановић, Рада Михајловић, Стоја Марковић, Анђелија Зеновић и др.

У Доњем Пољу и Груди су биле: Јока Мићуновић, Роса Пејовић, Пака Секулић, Дара Петановић, Лока Петановић, Сенка Булајић и др.

С њима сам поред политичког рада (актуелна питања општа и у самом Цетињу), радила на припреми за указивање прве помоћи.

У околини Цетиња (Боровик) имали смо неколико пута обуку руковања оружјем.

У мјесецу октобру, у мојој кући смо одржали састанак, којим је руководио друг Ћецо, и на њему смо примили у партију Вељка Калуђеровића.

Код Јоке Мићуновић на скроман начин, према тадашњим могућностима, прославиле смо Октобарску револуцију. Јока је иначе у то вријеме била кандидат партије и савјесно је обављала све постављене задатке.

Тај рад с омладинкама је трајао све до мог хапшења 25.1.1941. године. Када су у децембру почела хапшења склањала сам се у комшилук, гдје сам и спавала. Једнога дана, мајка ме је обавестила, да су ме тражили карабињерии да су рекли да се јавим у њихову команду ради неког обавијештења. Страхујући од хапшења, обавијестила сам о томе Милутина Николића.Казао је да се јавим, јер су престала хапшења, а у Цетињу сам потребна за рад са женама. Кад сам се јавила у команду крабињера ухапшена сам.

У затвору у Богдановом крају остала сам негдје до краја фебруара 1942. године, кад сам са групном другова и другарица замијењена за заробљене Талијане. Послије замене отишли смо у штаб Ловћенског одреда у Штитаре. Тамо сам са Станком Мартиновићем и селу Релезе, организовале болницу за наше рањенике, као и санитетски течај за болничарке.

Почетком ашрила 1942. године отишла сам по задатку у штаб батаљона „Царев лаз", чији је командант био Андрија Пејовић. Батаљон је водио свакодневне борбе. Имали смо неколико рањених другова, повлачили смо се ноћу кроз гудуре катунске нахије. Крајем априла стигли смо у Меоца код Ластве Чевске, гдје смо нашли један никшићки батаљон и њиховог комесара друга Милинка Маројевића.

Повлачење је настављено и кад смо стигли на Тјениште, по одлуци начелника санитета друга Гојка Николиша[3], премештена сам у санитет I Пролетерске бригаде. С рањеницима те бригаде, углавном игманцима, била сам до доласка у Босанску крајину и формирања Централне болнице. У једној од болница за лакше рањенике у Шобатовцу радила сам са Сашом Божовић. Послије премештаја у другу болницу, замјенила сам је на свим стручним пословима и као управник болнице. Истовремено сам била члан комитета Централне болнице.

Аутобиографско казивање Милице Зековић ваља за тренутак прекинути и допунити га одломком из књиге „Теби, моја Долорес" др Саше Божовић:

„У Шобатовцу, у дивној грмечкој шуми, образовала сам болницу. Тешко ми је да се растанем од ње. Уложила сам много рада у тај кутак. Чак су и лекари са нашег Првог конгреса, који је одржан у Босанском Петровцу, дошли да је виде. Па, ипак, мора се даље. Ову болницу остављам Милици Зековић и Миши Павићевићу, а ја се по наређењу морам јавити доктору Гојку Николишу. Знала сам унапред да је прекоманда. Чим се војник позове са целокупном личном спремом, значи

[3] НИКОЛИШ Гојко (1911-1995). академик, члан Комунистичке партије Југославије (од 1935., интернационалне бригаде). По окупацији 1937, као управник болнице и батаљонски лекар XI интернационалне бригаде. По окупацији 1941., вршио припреме за преузимање санитетске службе у Београду, а затим по налогу КПЈ постао лекар Краљевачког партизанског одреда; окт. 1941. постављен за референта санитета Врховног штаба и на тој дужности остао до краја рата. После 1945. обављао разне дужности; амбасадор ФНРЈ у Индији, начелник санитетске службе ЈНА. Народни херој.

иде се даље. Тако је и било.

Полазим, а готово цела болница ме прати. Ту је особље, рањеници, па чак и они са штакама. Идемо кроз шуму. Певамо, а сви осећамо притисак у грудима. Жао нам је што се растајемо. Дани су бурни и много се гине. Хоћемо ли се видети поново? Тако је и било. Никад више нисам видела Виту Гутман, никад Палевића, Шабу, ни Радована Марковића – Игманца, ни многе друге. За неке сам знала само толико где су и како погинули, али за многе ни толико.

Још идемо кроз грмечку шуму. Већ смо добро поодмакли. Отпоче поздрављање, жагор и жеља за срећан пут. Хоћу да побегнем, да потрчим и да одем без окретања, али не могу. Већ после педесетак метара окретох се. У зеленом застору шуме беласају завоји, гипсеви, штаке. И лица, драга лица. Међу њима је напред Милоје, јуначина са безброј рана. Па Богдан Вујошевић са тешко повређеном ногом. Хром, а иде да испрати друга, свог доктора. Кад је дошао као рањеник у болницу, већ је био прослављени јунак и угледан стари револуционар. Па ипак, са колико је дисциплине и поштовања подносио јутарњи рапорт, као собни старешина, доктору који наилази. Ја млад доктор, грађанчица, често црвеним при таквом догађају. Ко сам ја према овом јунаку, старом комунисти, саму себе сам питала. Пун поштовања и скроман, стоји мирно крај сваког кревета и рапортира управнику болнице. Овде си ти најстарија, говорио би кад види моју збуњеност. Па Бранко, исто стари комуниста, исто тако собни старешина. Подноси и он рапорт сваког јутра. А носи тешку рану на рамену. Између њих Радован Марковић, стари игманац, без делова стопала, скакуће и придржава се за комесара болнице Мишу Павићевића. Па ведри и увек весели Миша! Прави комесар. Све нас је волео. Заборављао је често своје тешке ране и радио од јутра до вечери. Увек сам имала проблема да га отргнем од посла и превијем. Крајем новембра примио ме је у Партију. Кад су ми саопштили пријем, уплашила сам се грдно. Како ћу ја бити комуниста, кад имам иконицу Богородице скривену у торбици. После састанка поверавам то Миши. Очекујем искључење из Партије, поготово што сам истовремено рекла, како се не могу од иконице растати. То ми је једина успомена од мајке, коју ми је дала при растанку у Београду. Намеја се Миша и загрли ме. Већ овај твој иступ искрености и поштења говори да си зрела за Партију, рече.

У групи је и Вида Милосављевић, са црном марамом на глави. Тек је изгубила најмлађег сина Перицу. То је други син који јој гине у овом рату. Јоца, медицинар је раније. И та болна осакаћена мајка има осмех за мене и раширене руке које ми машу и поздрављају. Уз њу је Олга Поповић, па Јасна. Ликови почињу да се магле и мешају са мојим сузним очима. Замакох у шуму. Жустро војнички корачам да што пре побегнем и заборавим ово и да прихватим другу болницу. Још увек ме прати песма рањеника који се враћају.

У Босанском Петровцу се јављам доктору Гојку Николишу. Срдачан и ведар, распитује се за болницу у Шобатовцу. Би ми врло поријатно кад рече „твоја болница, твоја кутијица". Изнутра смо је обложили белим картонима. Извлачили смо велике комаде из згаришта запаљене картонаже и користили их као тапете. Зграда од мирисног борового дрвета, висока, са приземљем и спратом. Унутрашњост обло сведена па личи на велики бели брод. А и кров је мало необичан, као на словеначким кућама. Веома стрм и спуштен готово до земље. Уз саму зграду и свуда око ње, стогодишњи борови стражаре и чувају је и наткриљују гранама. Испред зграде огромна зелена петокрака за лежање и одмор. То су лакши рањеници брали борове гране и направили од њих простирку у виду звезде…"

У таквим условима и са таквим људима радила је Милица Зековић све до краја 1942. године, када је по одлуци секретара Комитета Централне болнице Вите Цветковића и начелника санитата др Гојка Николиша, премештена за политичког комесара за тифусаре у Јасиковац код Босанског Петровца.

Ево шта је о свом даљем путу кроз ратни вихор написала Милица Зековић:

„Са рањеницима и болесницима сам прешла Неретву и Сутјеску, углавном и сама болесник тифусар. Са Сутјеске сам се вратила у Црну Гору и била у санитету никшићког батаљона. Касније сам распоређена у болницу III дивизије гдје сам извјесно вријеме, кад није било љекара, вршила и дужност управника (у Моравичком манастиру).

Касније сам упућена у Италију у партизанску болницу у Груми на опоравак. Тамо сам се тешко разбољела и лежала на инфективном одељењу болнице. Утврђено је да сам имала јако тровање са високом температуром, повраћањем и другим тегобама. Тада сам добила и амебу.

Послије једномјесечног опоравка враћена сам у земљу са санитетом Врховног штаба, гдје сам остала до демобилизације крајем фебруара 1945. године. Отишла сам на Цетиње и ступила на рад у Министарство народног здравља, као шеф службе за рад болница у Црној Гори. Истовремено сам била и члан комитета републичких установа.

Почетком 1946. године, мој супруг Вељко Зековић, премјештен је за Београд, па сам са њим и ја отишла".

Убрзо је отишла у пензију.

Милица Зековић је умрла почетком 1985. године.

Саша Божовић је 7. јануара 1985. године у „Политици" написала: „Милица Зековић-Јововић од оних је ретких и тихих жена бораца и револуционара које су изнад свега држале до изворне, исконске, револуционарне истине и правде. Високо морална и храбра била је и остала борац за истинску слободу човека. Још пре рата, врло млада девојка, примљена је у Партију у Београду. Њен храбри ход почиње још 1936. године. Већ тада је сазнала за тамне сурове затворске подруме у Дубровнику где је била претучена од београдске политичке полиције и босонога спроведена у Сарајево, где остаје пркосно снажна пред мучитељима. Године 1941. дарује себе народноослободилачком покрету и прихвата низ врло одговорних дужности. После прележана оба тифуса остаје једно време у санитету. И ту је Милица била велика. Бројни рањеници памте те дане и са тугом данас препричавају многе дирљиве моменте, говоре о руци која је умела и најтеже ране да блажи.

Знамо је и понели смо је у срцу као изузетну доброту и чистоту. Знамо је као носиоца истине и правде. Поносни смо што смо је знали, што смо се са њом дружили, што смо је волели. Носићемо је у сећању као узор како треба живети и бити човек".

ДАРИНКА НЕСТОРОВИЋ
(1920-1942)

Даринка Несторовић

Са рањеницима у смрт

Даринка, Дара, Љубица, Љупче, студент медицине, рођена 17.6.1920. године у Шишмановцу (Прокупље) члан СКОЈ-а пре рата, кандидат КПЈ од 1940. и члан КПЈ од априла 1942. године. Од септембра 1941. била члан МК СКОЈ-а и Прокупљу од фебруара 1942. када је отишла у Јастребачки партизански одред. За време „Аћимовићеве офанзиве" на Велики и Мали Јастребац, 13. августа 1942. године у земуници у Крајковачкој реци, у којој су били склоњени болесни и рањени другови, заједно са седам партизана извршила је самоубиство да не би пала у руке непријатељу.

Ово је написано као легенда испод фотографије Даринке Несторовић у књизи „Жене Србије у НОР-у." Храбра и млада болничарка умрла је јуначком смрћу у зору 13. августа, уз своје рањенике. Дала је свој живот, а легенда о њој ће живети док живи овај народ, јер сваке јесени, када почиње нова школска година наставници историје изводе своје ученике на планину Јатребац да им причају о борби партизана и о Даринки која је погинула за слободу, мир и лепшу будућност свих младих.

После завршене гимназије Даринка Несторобић одлази 1940. године на студије медицине у Београд. Само неколико месеци касније млада и напредна девојка, члан СКОЈ-а враћа се у родно Прокупље. Рат је прекинуо тек започете студије.

У Прокупљу је у то време била доста јака скојевска организација. Од омладинки у СКОЈ-у су биле и ученице Станимирка-Цаца Протић, Душица Мучалица, Бранка Љубичић, студент медицине Дара Несторовић, Олга-Оља Џуверовић, такође студент медицине и ученице Стола Радисављевић, Мира Пантовић и Јулијана Ристић. Током прве године рата, 1941. године у СКОЈ је поред већ великог броја омладинки, радница, студенткиња и ученица гимназије и учитељско-домаћичке школе, примљено још осам девојака. У Куршумлији су ради-

ле у СКОЈ-у две омладинке. Новембра 1941. у Прокупљу је формиран Месни комитет СКОЈ-а у коме је Олга Цуверовић-Оља била секретар, а Даринка Несторовић, Рада Дедијер и Живка Ђорђевић, чланови… Према извештају Среског руководства СКОЈ-а од 13.2.1942. године у Топлици је укупно било 305 скојеваца!

По повратку у Прокупље Даринка у прокупачкој болници, код хирурга професора др Воје Стојановића завршава курс за болничарке. Истовремено је врло активна у СКОЈ-у.

Још у припремама за устанак у Прокупљу су одржавани санитетски курсеви које су посећивале омладинке. Један курс је после 22. јуна 1941. године водила и Даринка Несторовић.

У Топлици су већ у јуну 1941. године стварани одбори НО фронта. Први одбор је створен у Прокупљу 25. јуна и њиме је почетку руководила Разуменка Петровић-Зума. Од жена у одбору је радила и Марија Васиљевић, домаћица из Прокупља. У августу 1941. године за чланове одбора изабране су и Бранка Ристић и Душанка Копач. После хапшења Бранке Ристић у одбор је ушла Дара Несторовић…

У фебруару 1942. године Даринка ступа у партизански одред у Топлици. Била је, кажу, веома храбра, племенита, упорна и сналажљива. Прва је била на бојишту када је брзо требало склонити и превити рањеника. У пролеће 1942. године Топлички партизански одред је остао без лекара. Млада болничарка сама лечи рањенике и многима спасава живот. Но, поред бриге о рањеницима није заборавила ни становништво прокупачког краја. Бринула је о болесним женама и деци, који у страху од непријатеља нису смели да оду до лекара у град.

Топлички партизански одред води тог лета непрестане битке са непријатељем и домаћим издајницима и наноси им тешке ударце. Партизани дижу у ваздух шест непријатељских возова на прузи Ниш-Ђевђелија.

Немци и Бугари припремају посебну офанзиву са циљем да униште Топлички партизански одред. Окружни комитет КПЈ сазнаје, од свог сарадника, који ради у непријатељској команди у Нишу, за офанзиву и благовремено упознаје штаб Топличког одреда о намерама непријатеља. Из окружног комитета КПЈ стигао је и налог да се за рањене, оболеле и нејаке борце ископају земунице и тако их збрину док не прође офанзива. Уз много мука, па чак и слањем једног члана

Окружног комитета овај налог је извршен, јер се штабу одреда таква идеја није допала.

Ево како је, много година касније Димитрије Писковић-Трнавац, командант одреда описао овај догађај:

„За копање земуница требало је да одаберемп посебно поверљиве борце. Осим људи који копају, команданта и политичког комесара одреда нико не би смео да зна где су земунице и да ли уопште постоје. Препоручено нам је да у земунице одмах сместимо довољно суве хране да може дуже да се чува а да се не поквари. Ми у штабу нисмо одмах приступили спровођењу ове директиве Окружног комитета. Ја сам био убеђен да је немогуће у тајности чувати копање земуница и заступао сам мишљење да је много сигурније да раањенике и болеснике, као што се чинило дотле, смештамо појединачно, далеко једног од другог, код пријатеља партизана. Са мојим ставом сложили су се политички комесар и партијски руководилац."

Међутим, из Окружног комитета су нас стално пожуривали да отпочнемо са копањем земуница. Кад су нас трећи пут опоменули, политички комесар и партијски руководилац су почели да ме наговарају да копамо земунице. И они су мислили да је мој став исправнији, али директива вишег руководства се морала извршити. Непријатељ је покушавао да ми у одред убаци своје људе. Од Окружног комитета смо добили упутство да посветимо више пажње својој безбедности и да нико са стране не треба да зна где спавају чланови штаба, поготово командант одреда.

Шта сам могао? Попустио сам. Али, договорили смо се да у земунцима оставимо само најболесније, а све остале да водимо са одредом. Одлучивали смо да копамо три земунице на Малом Јастрепцу. За сваку земуницу одређени су посебни људи. Бирали смо најпроверениј борце, и искључиво чланове Партије. На пример, руководилац једне групе био је политички комесар чете Кирил Михајловски-Грујица. Сам сам одређивао место где ће се копати земуница. Бирао сам забите шикаре у обали потока, којим је текла вода. Земунице су копане далеко једна од друге по два километра. Ископана земља се односила даље и бацала у воду. Направљени су отвори за проветравање. У земунице се улазило замаскираним улазом преко воде и брзог потока. Унете су намирнице, судови за воду и вршење нужде. Кад је све урађено, уклоњени су и замаскирани сви трагови.

За ова склоништа нису знале ни партијске организације, ни народноослободилачки одбори са терена. Али смо ми у штабу све мање веровали у сигурност рањеника које ћемо оставити у њима. Пре свега, приметили смо да људи који копају земунице знају једни за друге, иако смо настојали да се не састају. Лично сам слушао шале које су на рачун тога правили. Слушао сам како руководилац једне групе Михајловски каже борцу Моши Чубури:

- Иду Немци и воде куче. Куче њуш, њуш, њушка и застаје пред бункером. Немци позивају да изађемо. Ми ћутимо. Одједном заштекћу машине на улазу у бункер…

Смејали су се ледено обојица овој црној шали, али о томе нисмо стигли да разговарамо с друговима из Окружног комитета. Чак нисмо имали ни могућности ни да размишљамо, јер смо свакодневно имали сукобе са непријатељским патролама и извидницама. Број наших рањеника се све више повећавао.

Другог или трећег дана по уређењу земуница, стигло је обавештење да непријатељ отпочиње блиско опкољавање. Постројио сам све на једној честини и зашао у врсте да бих издвојио оне за које сам мислио да могу брзо да ходају. Одвојио сам 16 или 18 рањених и исцрпљених бораца. Поделио сам их у две групе. Одредио сам руководиоце групе, за прву команданта Тику Стојановића, а за политичког комесара болничарку Милицу Илић. У другој командант је био Никодије Стојановић-Татко, бивши политички комесар одреда, а политички комесар болничарка Даринка Несторовић, скојески руководилац у одреду. Руководиоцима сам дао потребна упутства како да се понашају у склоништима. Посебно им је забрањено да унутра пуше и ложе ватру. Сваком од њих је дата пушка и потребна количина муниције. Групе су добиле и по два пушкомитраљеза.Одред се после тога развио у борбу и у погодном тренутку повукао се у позадину непртијатеља. У дубокој позадини у моравском и параћинском срезу и око планине Буковика, вршио је нападе и акције.

Непријатељ се на Јастрепцу задржао дуже неги што је партизански штаб претпостављао. То је било катастрофално за болеснике и рањенике у земуницама. Они су провели осам дана и ноћи под земљом, гасећу жеђ устајалом водом и толећи глад тврдом пројом. Нису излазили напоље ни да удахну чист ваздух. Ноћу је излазила само Дарикна

Несторовић да би изнела судове са изметом и донела свеже боде са потока. Стална опрезност и тежак ваздух под земљом утицали су на борце, упркос бодрењу политичког комесара и скојевског секретара… Неки су тражили да их пусте из склоништа. Најупорнији је био омладинац Драгомир Ђорђевић-Илија. Уверавао је политичког комесара да познаје. Јастребац и да га нико неће ухватити. Никодије Стојановић се преваорио и дозволио му да изађе.

Већ другог дана по изласку Илија је наишао на заседу. Није могао да издржи муке и обећао је љотићевцима да ће им показати где је земуница са партизанима. Водао их је три дана и три ноћи док их најзад није довео до места где је била земуница. Тринаестог августа ујутро љотићевци су опколили земуницу и позвали партизане на предају. Одговорили су им пуцњима и бомбама. Затим су опкољени борци спалили сва документа и поубијали се. Тако су 13.августа.1942. године у земуници у Крајковачкој реци на Малом Јастрепцу умрли партизани: Бељко, Луне, Лала, Душко, Никола и Живко са својем политичким комесаром одреда и скојевским секретаром и болничарком Даринком Несторовић. Тешко рањеног Витеза и Мирка из Клисурице фашисти су заробили.

Другу земуницу Топличког одреда непријатељ није открио. И у њој је такође било око десет рањеника са болничарком. За њу Драгомир Ђорђевић није знао или није хтео да је открије. Тек када се непријатељ повукао, рањеници су изашли из земунице и сазнали у каквој су опасности били.“

Тако је завршена „Аћимовићева офанзива“ на Јастребац, која је почела 10. августа уз учешће 18.500 непријатељских војника. Ипак, да би се оправдали вишој команди и увеличали успех офанзиве у којој су открили само једну земуницу Обавештајна служба Првог бугарског корпуса пише 26. августа 1942. године поверљиви извештај бр. ИВ-891 „о положају бандидских група“.

„Јастребачки одред, је после предузете акције – акције од јединица корпуса, био разбијен и за извесно време није показивао скоро никакву активност. Међутим, средином јула поново су учестали напади на села, напре малих, а касније и већих група истог одреда. Одред је имао две чете, свака по 5 десетина. Вођа одреда је остао Никодије Стојановић Тресоглавац, једне чете Грујица , друге неки Срба (парти-

занско име). Свака чета је имала по пушкомитраљез и 45 пушака, тако да читав одред има 10 пушкомитраљеза и 90 пушака. За сваку пушку имају по 40 до 50 метака, а за сваки пушкомитраљез – 2 шаржера и 500 метака. У одреду се налазе и 4 жене: Љубица (Даринка Несторовић – примедба В. М.), Нада (Нада Декић), Јела (Ана Иванићевић-Јела) и Олга (Драгојла Динић-Олга).

Средином августа, српска државна полиција предузела је акцију на планини Јастребац. Тринаестог августа око 15 часова, приликом претреса рејона северно од села Г. Девча, које се налази на 12 км северно од Прокупља, једна група која је вршила претресе наишла је на партизанско склониште поред изгорелих кошева, а које је представљало једну дубоку јаму прилагођену за становање и покривено одозго даскама (?!) Прилазећи лупајући кундацима, извршиоци претреса су схватили да је доле празно те су дигли поклопац. Партизани који су се налазили у склоништу одговорили су једним неуспелим пуцањем, а затим је 7 њих изашло из склоништа, од којих је 4 одмах стрељано. У исто време, вођа одреда Тресоглавац убио је у скривалишту 2 мушкарца и 1 жену – партизане, а после тога је извршио самоубиство. Жена је студенткиња, медицинарка из Прокупља, о којој постоје подаци да је у последње време постала законита супруга вође Тресоглавца.

14.08. лешеви убијених партизана били су изложени на Тргу, поред споменика у Прокупљу, где су се радознали гомилали да посматрају…“

Овај непотпуни и нелогични извештај нечитко је потписао капетан – начелник Обавештајне службе.

У општинама одмах потом сачињавају и „Списак лица са територије општине Прокупачке која су се после 6. априла 1941. одметнула од власти и као таква ступила у редове комуниста“. Под редним бројем 3. на овом списку, који је за председника општине потрписао извесни Мих. Н. Киковић, члан, пише:

„Несторовић В. Даринка, рођена 17.06.1920. године у Шишмановцу, срез Прокупачки, непознато када се одметнула, а припада групи Ратка Павловића, погинула као активан партизан 13. августа 1942. године на Јастрепцу од СДС…“

Тела мртвих партизана на тргу у центру Прокупља требало је по убеђењу фашиста да увере народ да за одметнике нема будућности и да ће свако ко им се прикључи завршити на Тргу.

Потресена херојским чином Даринке и њених другова, Мира Алечковић је написала и песму о овом догађају:

„Дванаесто срце путује само,
везану конопцем девојку вуку,
тргају тело рањавано,
коче се прсти њених руку,
крваву косу прашина лепи –
дванаесто срце успут је стало,
није се хтело с јауком отети,
већ пита зликовце да ли им је мало,
Нама је доста, доста је нама,
сваки нов дан је тамничка јама…

* * *

Мајко Јастрепчанко, гледам и опанке
што их је опанчар из далеког села
правио кад ћерка пође на игранке
и кад у род нови буде пожелела,
а ти си их, стара, тој девојци дала
што је из града дошла да се бори,
ти си их дала, срцем поклањала
- а сад их гледаш и душа те боли
што баш у њима, Дару од тебе,
смрт драгу девојку заувек одведе?

* * *

Расуле се косе на крваве груди,
ко угљевље косе девојачке црне,
а сунце пече и гледају људи
како живот један због другог трне.
Њих дванаест на плочнику усијаном лежи
на тргу бунтовног, неког града,
а по камену корак све тежи
и стопа тромо ал` сигурно пада.
Да не пусти крик, а њих да види
срце је освету морало крити.

За све што је учинила, за све што је преживела у своја 22 лета, за живот који није дала остајући уз рањенике Даринки Несторовић је 1971. године посмртно додељена Медаља „Флоренс Најтингејл".

ДОБРИЛА ПЕТРОНИЈЕВИЋ
(1921-1941)

Добрила Петронијевић

Драма у вагону

Медаља „Флоренс Најтингејл“, посмртно додељена 1971. године Добрили Петронијевић, није само признање за херојску смрт једне од јунакиња Ужичке републике већ је и признање свим младим болничаркама које су пале у Другом светском рату за слободу свог народа. А она, Добрила, имала је само 20 година када је, заробљена, попила отров...

Добрила је рођена 15. фебруара 1921. године у Ужицу. Рано, већ у деветој години остала је без мајке. Убрзо су три сестре, Добрила, Деса и Војка остале и без оца. Требало је учити школу и зарадити за себе и две млађе сестре. Сналазећи се, радећи и пливајући у матици живота Добрила завршава гимназију, а 1938. године уписује се на Правни факултет у Београду. У главном граду се укључује у народни покрет и постаје члан СКОЈ-а. Ипак, студије права за млађану Добрилу остаће само сан јер је морала да се врати у Ужице. Ту наставља да се брине о сестрама, а пред сам рат завршава и учитељску школу. Оно мало слободног времена користи за рад у подмлатку Црвеног крста у свом родном граду. Годину уочи рата завршава и курс за болничарке, који је организовао Црвени крст.

А када су немачке „штуке“ 6. априла 1941. године почеле да истресају смртоносни товар над Београдом и када је тешка, претешка окупаторска чизма почела да гази по ономе што је остало од Југославије, млада учитељица, која ни дан није провела за катедром са правцима, одмах се одобровољно пријављује да негује рањенике у Ужичкој болници. У болници проводи уз рањене и болесне дане и ноћи, све до доласка Немаца.

Тада се, већ као члан Комунистичке партије Југославије, укључује у припреме за оружану борбу против окупатора. По задатку Партије Добрила организује санитетске курсеве за омладинке из Ужица.

Курсеве је држала у својој башти. Ту су одржавани и скојевски и састанци читалачких и васпитних група. У њеној кући било је и складиште санитетског и другог материјала.

И док је млађа сестра Деса чувала стражу, Добрила је обучавала омладинке како да пруже прву помоћ рањенику. Говорила им је и о приликама у земљи и свету, о отпору окупатору у поробљеним земљама и припремала их за борбу код нас. Објашњавала им је како да се понашају према Немцима и онима који им служе. По договору девојке су куповале по апотекама лекове, завоје и други санитетски материјал и склањале га на скровита места. После формирања Ужичке партизанске чете Добрила Петронијевић посећује борце у логору, доноси им лекове и завоје, превија рањенике.

При нападу на шефа полиције у Ужицу, 8. августа 1941. године рањен је Златановић, борац Ужичког одреда. Млада учитељица покушава да помогне рањенику. Видевши да нема лекара, а да рањеник мора бити оперисан она у граду проналази Предрага Хаднађија, студента медицине.

Узбуђен пред првим озбиљнијим послом, без медицинских инструмената, Предраг ипак успева, да уз Добрилино асистирање, оперише рањеника. Златановић је спасен.

Тих дана Добрили много помаже др Фрида Гутман. Рођена у Подхају у Пољској, студирала је медицину у Бечу. Ту се упознала са Иром Гутманом, за кога се и удала. После студија дошли су у Ужице, где су обоје радили као лекари. Фрида је ценила и волела Добрилу. Знала је колико је ова девојка у свом кратком веку пропатила, колико се мучила и зато ју је поштовала и помагала јој. О др Фриди Гутман писао је и Вита Цветковић у књизи „Освајале су право да се боре".

„Упознао сам је крајем 1941. у партизанској болници у Новој Вароши. У ову болницу сам пренет као тежак болесник. Примила ме педесетогодишња жена, продуховљеног лика. Прегледала ме је пажљиво, разговарала једноставно, да се ја и данас, после толико година с пријатношћу сећам тог сусрета. Обилазила ме је и ноћу, мерила пулс и тмепературу, доносила шећер и кувала чај. Ипак и ја и други болесници, можда због њених скупоцених хаљина, бунде, негованог лица и руку, њеног речника, општег изгледа и њене 13-годишње кћери Олике, никако да је прихватимо као другарицу.

Докторка је под утицајем старије кћерке скојевке Вите дошла у партизане. Мужа су јој Немци одвели у заробљеништво, а она је од првих дана помагала партизане. По ослобођењу Ужица пријавила се да ради у болници у којој су смештени рањени партизани. Била је неуморна. Приликом повлачења из Ужица и др Фрида Гутман је кренула са рањеницима и остала, док су се сви ужички лекари вратили својим кућама. Др Фрида је ишла са партизанима водећи Олику, док је старија кћи била борац у Ужичком одреду.

Морала је да пређе са њима по највећем снегу и мећави и планину Златар, да гази ледени Лим заједно са Оликом, да пређе многе препреке да бисмо почели да је признајемо за нашу и да је називамо другарицом. А за све то време она је предано радила на Маочу на Жабљаку, у Чајничу, Смољану, у Буковици код Босанског Петровца. Кад год бих је видео и питао како је, одговарала је да је добро и да се може. Ни на који начин није показивала да се каје што је оставила угодан живот у Ужицу и што је кренула са Партијом у тешки рат, где се пешачило, гладовало, кисло и смрзавало.

Ипак, једном ми се пожалила. Било је то после V офанзиве. Сузе су јој грунуле. Загрлио сам је и пољубио. Знао сам да јој је на Сутјесци погинула Вита и да се није поуздано знало да ли је и Олика жива. Почео сам да је тешим. Кроз сузе ми је одговорила:

- Не брини издржаћу. Знам, победићемо, друже!

Јуначки је подносила материнску тугу и болове од рада. У освит слободе, 28. септембра 1944. године, док је пратила тешке рањенике 53. средњобосанске дивизије пресрели су их четници у селу Прибанићу испод планине Борје у централној Босни и побили их".

С том и таквом др Фридом Гутман, Добрила Петронијевић је данонoћно, са још 30 младих болничарки, које је обучавала у својој башти, радила у болницама у тек ослобођеном Ужицу 1941. године. Лекове су обезбеђивале Борка Милојковић и Даринка Несторовић...

За Добрилу, лепу, овална лица, висока чела, дубоких продорних, а благих очију, нема предаха. Кршна Ужичанка окупља и друге девојке и жене, учи их како да помогну рањенима и оболелима, шаље их у околна села да прикупе намирнице за оне који су били на лечењу у болницама. Но, рањеници су јој прва брига. Бди над њима, улива им снагу и веру у оздрављење, у коначну победу над фашизмом, говори

им о јединој слободној територији у Европи у то време. Уз то, одлази на састанке у команду града, држи предавања, јер је постала политички комесар болнице у Севојну. Обе сестре, Десу и Војку од силних обавеза готово и да не виђа. Најлађа Деса ради у централној болници као болничарка, а Војка је у одреду. Време као да лети...

Под навалом Немаца партизани се повлаче из Ужица. Три сестре Петронијевић се поздрављају, не сллутећи да ће им то бити последњи сестрински загрљај, последње виђење. Пољупци, сузе и чврсто стиснута песница. Мала Деса са Војком одлази са колоном у Санџак, а Добрила остаје да пребаци и последњу групу рањеника возом до Кремана.

Пребацивање рањеника из Ужица на Златибор почело је 27. новембра 1941. године.

Када је почео и општи напад немачких дивизија на Ужичку републику, потпомогнут недићевцима, љотићевцима и четницима Драже Михаиловића евакуација рањеника је убрзана. У евакуацију рањеника и преношењу санитетског материјала велику храброст, сналажљивост и пожртвованост су поред Добриле показале и Борка Делић-Пихлер, Бешка Бембаса, Јудита Аларгић, Бринка Милинковић, Радмила Јовановић-Кека, Живанка Вићентијевић-Сека, Љубица Мазињанин, Милеса Станојловић, Јелена Благојевић-Петровић...

На железничкој станици у Ужицу, тих хладних новембарских дана врило је као у кошници. Последње групе рањеника пребациване су санитетским возом до Кремана. Ту су смештени по кућама у селу, а потом пребацивани на Златибор, или преко Дрине...

Са последњом групом, од око тридесетак рањеника, кренули су др Курт Леви, његова супруга Марија Бобић-Леви и Добрила Петронијевић. Импровизовану санитетску композицију вукао је „Ћира“ даље, што даље од крвавог обрачуна који је почео на домаку Ужица. Ужичка република крваво је плаћала своју слободу. На Кадињачи је остало 180 мртвих пролетера, радника-бораца Радничког батаљона. Немци су два дана касније, 29. новембра 1941. ушли у готово пусто Ужице...

Санитетски воз са рањеним партизанима ипак је стигао у Кремне. Добрила, Марија и др Леви су рањенике сместили у зграду сеоске школе да се одморе а они су пожурили да се увере да ли припреме за пребацивање рањеника преко Дрине иду по плану...

Хируршки павиљон партизанске болнице у Ужицу, 1941. године

Но, у томе нису успели. Четници су их напалил и заробили заједно са рањеницима. Рањене партизане су одмах стрељали. Са заробљеном Добрилом, Маријом и др Левијем воз је кренуо назад у Ужице.

Добрила је гледала у та гнусна лица, која су уз флашу ракије прослављала успешно окончану акцију против „бандита". У џепу од блузе имала је замотуљак са отровом. Знала је да га нема довољно за тренутну смрт. Знала је да неће одмах умрети, али је чврсто одлучила да отров испије и да непријатељу покаже како се гине за слободу, за отаџбину. И док су четиници наздрављали, Добрила је искористила тренутак њихове непажње, завукла је руку у џеп, извадила замотуљак, одвила и принела устима. Халапљиво је полизала прах. Четиници су тек тада скочили ка њој. Отели су јој овлажени папитић и почели да је туку. Нису јој веровали да се отровала. Смејали су се и претили „партизанској, комунистичкој кучки", да ће пропевати. Убрзо су стигли у Ужице...

Из ужичког затвора у коме је злостављана и мучена, пребачена је у Ужичку болницу. Фашисти су покушали да јој спасу живот, како би је касније натерали да проговори. Добрила је у страшним мукама умрла 12. децембра 1941. године, а да ни речи признања није изустила.

Квислиншка „Обнова" бр. 137 од 11. децембра 1941. године, је не водећи рачуна о истинитости писала:

„У Ужицу је ухваћен један од шефова бивше „Совјетске републике“ злогласни др Леви. С њим заједно, оружани одреди заробили су и његову жену. Једна четничка патрола приметила је групу партизана која је покушала да се укрца на један сплав, као би се пребацила преко Дрине. Патрола је одмах отворила ватру из пушкомитраљеза, тако да је онемогућила укрцавање партизана на сплав. Партизани су били приморани да прихвате борбу. После краће борбе на разбојишту је остало 20 мртвих партизана, а остали су се разбежали. Четници су том приликом заробили две жене и једног мушкарца. Четиници нису знали како су богат плен уловили. Мушкарац је био др Леви, а једна од жена је била његова супруга Марија. Али, када су их спровели у Ужице сазнали су кога су ухватили. Она је нажалост Српкиња и како прича просто обожава свог мужа. У току ноћи она је покушала да изврши самоубиство. Виљушком је покушала да пресече вене на рукама. У овом покушају је на време осујећена“.

Марија и др Леви су потом пребачени у Београд, где су и погубљени. Марија је угушена у гасним колима 9. маја 1942. године.

Добрилина смрт није била убележена. Родбини је тек после неколико дана дозвољено да покопа њено тело. У књиге умрлих уведена је тек после рата. Њена сестра, 15-годишња Деса, тада борац Друге пролетерске бригаде, не сазнавши да јој је највећа жеља испуњена, погинула је 8. септембра 1942. године на Мањачи. Тог дана је требало да постане члан Комунистичке партије Југославије. У њеном ранцу нашли су лутку. Била је дете - борац.

МИЛЕСА СТАНОЈЛОВИЋ
(1923 – 1943)

Милеса Станојловић

Својим животом одбранила рањенике

Ја сам, докторко, Милеса Станојловић.

Лекар Јулка Мештеровић је ћутала.

Ћутала је, краће време, и Милеса.

- Родом сам, докторко, из Дружетића. Дошла сам да радим у овој болници, да помогнем нашим рањеним и болесним друговима. Колико могу. Колико, од тебе, докторко, будем научила. И од раније понешто знам.

Лекарка Јулка се осмехнула:

- Чуј ме, девојко. Твоји су богати, и ти си видим лепа. Врати се ти, благо мени, кући. Припремај удадбену спрему, и за месец до два, удај се!

- Не, докторко, сада није време за то.

Др Јулка Мештеровић се готово наљутила:

- Ми смо, девојко, комунисти. Боримо се против немачких фашиста. Боримо се на живот и смрт. Теби, лепој и богатој удавачи није место међу нама.

Удавача из Дружетића није устукнула. За тренутак се замислила и одмахнула руком.

- Да, докторко, рекла је. Имала сам пребогату удадбену спрему. Имала сам, кажем, као ретко која - у сваки рад сам утрошила по мрву вида. Имала сам, велим, све то припремљено и над тим сам се сита исплакала. Зар то, мислила сам, да поарче Швабе. Онда сам убрисала сузе. Све то, и до последњег конца, пораздавала сам нашим друговима. „Ево другови, носите и срећно вам било“. И они су, докторко, већ стасали за женидбу, да ипак су, као што је и мој Бато, привенчали пушку. У својим селима су, засигурно, оставили по једну Милесу. Да, докторко. Нисам ја једина. Кажеш да сте комунисти. Па и ја сам. Прикупљала сам прилоге за наше борце у Шпанији. И мој је брат, рекох, у

Др Јулка Мештеровић и Јудита Аларић, 1941. године

партизанима. Ево, ако не верујеш и његовог писма! Он верује да сам и ја отпочела поздрављати стиснутом песницом.

- Упорна си – рекла је на то докторка.

- Јесам, докторко, таква су времена.

Јулка ју је загрлила.

Тако је Милеса Станојловић примљена за болничарку у партизанској болници Посавског одреда. Рођена је 1923. године у Дружетићу код Ваљева, у богатој сеоској породици. У родном селу завршила је и основну школу. Родитељи су сматрали да је довољно што је завршила основну школу и да је будућност богате и лепе Милесе осигурана удајом за вићенијег момка у селу. Прве године девојаштва проводи са вршњакињама по околним пашњацима, чувајући стоку и помажући у свим кућним и сељачким пословима. Зими одлази на прело и код куће спрема опрему за удају. Сеоску идилу прекида рат...

Када је др Јулка Мештеровић попустила пред упорном удавачом из Дружетића, Милеса је била пресрећна. Наредне месеце данонoћно је са рањеницима. Стално је учила и трудила се да што пре сазна како се негују и превијају рањеници. Њена љубав према човеку рањеном или

болесном, била је јача од свега. Завршила је курс за болничарке и од тада па све до своје смрти она ни једног часа није напустила рањенике. За њу није било ни сна ни одмора, дан се није разликовао од ноћи. Њено присуство значило је радост, чак и за оне рањенике којима је било најтеже. Знала је и да запева да би неком од њих одагнала сузе, знала је да их помилује и тако помогне да им ране што пре зацеле.

Убрзо је болница била премештена у Рогачицу код Бајине Баште и смештена у зграду бивше жандармеријске касарне, основне школе и среске амбуланте. Болница је имала око 60 кревета за тешке рањенике и око 80 кревета за лакше рањенике. Међу најагилнијим, највреднијим и најомиљенијим болничаркама била је и 18-годишња Милеса.

У јесен 1941. године започела је немачка офанзива. Болница са рањеницима се повлачи у планине, а затим у Ужице, на Златибор, у Санџак... Милеса се притом не одваја од рањеника. И у евакуацији рањеника из Ужица се посебно истиче.

Како је повлачење из Ужица изгледало описао је и Иво Лола Рибар:

„Тридесетог новембра и првог децембра 1941. по цео дан преко моста код села Радина и на Броду према Вранешима прелазиле парти-

Зграда болнице у Бајиној Башти у којој су лечени рањени партизани

Постеље у чачанској болници са рањеницима изнад којих је писало: „четник", „партизан"

занске јединице. Са борцима су ишле и жене са децом, било је старих људи и болесних. Људи су носили оружје, а уз пут их пратила суснежица. Био је то туробан збег. Ту и тамо се чуо плач деце".

Болница у Новој Вароши била је пуна рањеника. Ту су поред лекара међу којима је била и др Фрида Гутман, биле и болничарке Борка Делић, Радмила Јовановић Кека, Милеса Станојловић, Живана Већентијевић Сека и друге.

Болесници су се груписали, јер је било довољно стручног кадра. Издвојени су исцрпљени од болесника и рањеника који нису морали да се лече у болници. Од њих је створена посебна јединица „Максим Горки". Они су живели у граду, добијали су појачану исхрану, обављали лакше војничке дужности и долазили у амбуланту на контролу. Око 60 таквих блесника упућено је у оближња богатија села са болничаркама: Борком Делић, Маријом Ломпар, Радмилом Јовановић Кеком и Милесом Станојловић. У току децембра 1941. године ова болница је кренула преко Маоча у Пренчане, сместила се у школу и ту остала дуже време. Организован је културно-просветни рад, приређиване су

забавне вечери на које су позивани и мештани. Они су се опорављени, крајем јануара 1942. године, вратили у своје јединице.

У међувремену је формирана Прва пролетерска бригада. Омладинка Милеса, сада позната и омиљена личност међу борцима постаје болничарка ове славне партизанске јединице. За Милесу су сви рањеници били њени блиски другови.

„Она је", пише у образложењу кандидатуре за Медаљу „Флоренс Најтингејл", „уносила себе, сву своју љубав и сад већ богато знање о лечењу рањеника. Сваком рањеном је свесрдно нудила и будила нове наде, које у ратним условима имају још хуманије значење.

САВКА САША ЈАВОРИНА
(1918-2001)

Савка Саша Јаворина

Под ферецом

Савка Саша Јаворина, рођена 4.9.1918. у Студеницама, Петрушић, Госпић. Потиче из сељачке породице. Гимназију је учила у Госпићу и Загребу а средњу медицинску школу у Београду. У омладинском покрету од 1936. радила у Омладинској секцији Женског покрета, задрузи младих девојака, доцније у друштву „Полет“ и у стручном удружењу Медицинских сестара. Хапшена 1937. и 1940....После изласка из затвора, 1940. примљена у КПЈ. Када је устанак почео 1941.Саша је била секретар партијске организације при болницама у Београду.Радила на окупљању санитетских кадрова за партизанске одреде и прикупљању санитетског материјала. Тада је била и члан Месног одбора Народноослободилачког фронта у Београду. Септембра 1941. отишла је из Београда у Расински партизански одред где је била санитетски референт. Затим је као политички комесар чете учествовала са овим одредом у многим борбама које су вођене у Блацу, Шиљеговцу, Рибарској Бањи и др.

Године 1943. била је члан Омладинског комитета КПЈ за Косово. Маја исте године пребацила се са групом партизана на Шару, на терен Куманова и Врања где је формиран одред, а касније и косовска бригада. Саша је постала политички комесар бригаде.Фебруара 1944. рањена је на Биљачи у борби са бугарским окупаторским јединицама.

Косовска бригада, која се пробијала ка Јегејској Македонији водила је непрекидне борбе са Бугарима. На путу од Козјака за Кукош планину, који је трајао 25 дана, бригада је водила 30 борби. У врло тешким условима, у непрекидној борби, читава бригада је показивала изванредан хероизам. Саша, политички комесар, је била оличење тог хероизма. Јула 1944. прешла је у VIII српску бригаду, такође као политички комесар.

У децембру је дошла у ослобођени Београд и на Чукарици формирала партијску организацију. Касније је била секретар III рејонског

комитета Партије у Београду. 1946. отишла је у Зајечар и била секретар СК и члан Окружног комитета за Зајечар. Од 1953. до 1955. била секретар Среског комитета СКЈ за Светозарево.

За народног хероја проглашена је 9. октобра 1953“

Ово је у књизи „Жене Србије у НОР-у“ записано о народном хероју Саши Јаворини. Иза ових штурих редова крије се огромно револуционарно искуство, храброст, пожртвованост, преданост идеји и позиву, дружељубивост, а пре свега скромност која по правилу краси хероје. Тек на наше упорно инсистирање Саша Јаворина, прихватила је да каже нешто више о себи, д аисприча и оживи успомене на догађаје који су јој се дубоко урезали у сећање.

Наравно, по оној Бранковој „Од рођења па до гроба, најлепше је ђачко доба“ почела је од уписа у Школу за нудиље Црвеног крста у Београду:

„У ту школу могле су се уписати оне девојке које су имале најмање средњу школу и 18 година живота. Нас две, три биле смо нешто млађе, али смо имале и нешто више школе него што је требало. То је време бујања омладинског покрета, време доласка Тита на чело Партије и замаха радничког покрета. Фашизам је ту. То је такав период који је активирао све прогресивне људе и родољубе. Доласком Малчи Подгоршек из Словеније и нашу школу је захватио, условно речено, револуционарни талас. Малчи, истина, још није била у партији, али су је сви сматрали комунистом. Другови су је и послали да заврши школу, која је људима потребна и која је цењена. Уз то, сестрински позив је омогућавао да се сагледа стварни живот и стање које условљава положај људи у друштву.

Ми у школи нисмо формално имали никакву организацију, ћелију, СКОЈ или нешто слично. Била је једна група другарица која се окупљала и читала напредну литературу. У тој групи била сам и ја. Слободно време, а било га је мало, јер смо излаз из интерната имале само суботом и недељом, користиле смо да одемо на разне састанке у граду. Морале смо да пазимо да не закаснимо, јер сваки долазак у интернат после седам сати увече, повлачио је казну забране изласка у наредних 15 дана. Све је то било у почетку неорганизовано.

Тако, рецимо, ја нисам знала за 1. мај. У школи се славио Дан пролећа, Дан мајке...Први пут сам 1936. године била на прослави 1.

маја. Тог дана пролазила са Немањином улицом, поред зграде у којој је сада Народни универзитет „Ђуро Салај“. Тада је ту била Радничка комора. Видим ја иду људи са црвеним каранфилима у реверу и улазе унутра. То ме заголицало и из радозналости уђем и ја унутра и седнем. Убзро је почела приредба. Било је врло интересантно. На тој приредби је говорила и једна жена која ми је грдно импоновала својим наступом и жестином којом је критиковала систем. Сли, било ми је и помало смешно и сметало је што је стално понављала када би ми жене, када би ми жене...После сам дознала да је то била Милица Топаловић, жена Живка Топаловића. Касније су се променили, не кажем да су били издајници, али у радничком покрету нису одиграли никакву иоле значајну улогу. Тако сам доживела први пут тај Први мај.

Убрзо сам упознала другарице са којима сам одржавала везу и одлазила на састанке Омладинске секције Женског покрета. Међу њима су биле и Митра Митровић, Милица Шуваковић, Боса Цветић, Олга Алкалај, Радмила Шнајдер...Многе су у току Народноослободилачке борбе погинуле, или стрељане. Тако смо се на неки начин орднизовале и колико смо могле учествовале смо у партијском животу и у акцијама.

Саша Јаворина (обележена знаком) са групом болничарки Опште државне болнице у Београду

Сећам се једне велике акције коју смо организовали на Чукарици. То је била акција здравственог просвећивања, а водила ју је Омладинска секција Женског покрета. Такође смо учествовале и у штрајку грађевинских радника у Београду, 1936. године. Тада сам први пут из свог скромног ђачког џепарца издвојила нешто пара за помоћ. Заједно са другарицама крала сам храну из интерната и носила једном шоферу који је радио у Црвеном крсту. Наиме, Црвени крст је у нашој школи у Делиградској улици у Београду имао гаражу за кола хитне помоћи, тако да нам није било тешко да му односимо храну. Шофер је био Словенац и нашу помоћ у храни, новцу и санитетском материјалу носио је штрајкачима.

Како сам први пут ухапшена? Па, добиле смо некакав полулегални материјал. Био је то неки летак, тачније информација о фашистичкој опасности и стању у земљи. Тај материјал једна другарица је понела са собом и дала га једном ученику Учитељске школе, који је становао у Дому учитеља. Како је летак доспео у руке полиције, ја не знам. Углавном, коло је почело да се одмотава и полиција је сазнала ко је све читао ту информацију. Све су нас ухапсили, мало ишамарали и пустили. Није то било тако страшно.

Други пут је било теже. Пустили су нас тек после десетак, петнаест дана... Више се не сећам колико сам тачно провела у затвору. Мене је испитивао мој земљак Илија Тиљак и чудио се како се кћерка једног угледног и честитог домаћина дружи са комунистима. Саветовао ме да се клоним тог друштва и распитивао се за неке људе, комунисте из Госпића које ја тада нисам познавала. Тако се то завршило... Но, тада смо имале велике проблеме у школи. Сви су били у шоку, згражавали су се над чињеницом да смо биле у затвору.

Почела је и одмазда у школи. Писали су нашим кућама, забранили су нам одлазак на праксу, излазак у град, било је притисака д нам се не дозволи да идемо на поподневне часове теоретске наставе. Поред свега тог биле смо кажњене да у кухињи љуштимо кромпире.

Зато смо решиле да им се осветимо. Ја сам рецимо, прала грожђе и пуштала најјачи млаз тако да је и оно најлепше зрневље отпадало са грозда. Но, иако нас је куварица много волела, било јој је јако криво што тако радимо. После су нас повукли, а две другарице су преместили. Једна је отишла у скопску школу, једна у Словенију.

Тако смо се повезале са свим тим школама и на неки начин одржавале контакт.

Но, убрзо смо у школи наставиле рад. Тражиле смо да, уместо у парадним униформама са шеширићима, идемо у град као и све остале средњошколке. То је било доста интересантно...Ја сам инсистирала на побољшању исхране, јер је храна била лоша. Једном смо једно четири сата штрајковале. Седеле смо у сали и нисмо хтеле да једемо сутлијаш. Спевале смо песму „Ко хоће да једе сутлијаш још, нудим га сваком за један грош". Једна ученица није више издржала и покушала је да једе. Тог момента све је полетело ка њој! Имале смо и велику подршку до др Куна који је био функционер у Министарству здравља. Биле смо све добре ученице и он нас је волео. Ту смо ми оставиле некакве „клице", и после и у току рата. Неке дргарице које нису биле повезане са нама су отишле после у партизане, а моја цела генерација, сем четири другарице је отишла у партизане.

Ипак, све се некако срећно завршило и ја сам се са дипломом медицинске сестре запослила у обданишту Радничке коморе.

У обданишту сам радила све до пролећа 1940. године. Ново хапшење је уследило неколико месеци касније, када сам већ радила у Дерматовенеролошкој клиници. Посао сам добила преко Владе Дедијера, јер је његова мпокојна мајка била удата за шефа клинике, професора Кићевца. Код њих сам и била на састанку. Читали смо неки материјал. Насастанку је била и Бранка Савић, жена академика Павла Савића. Полиција је ухапсила једну другарицу и она није издржала. Испричала је где је и са ким била и шта је било на састанку.

Ухапсили су ме и у затвору сам провела месец дна. Нисам ништа признала, а нисам имала ни документацију која би била оптужујућа.

- Јесте ли читали материјал о рату СССР –а и Финске – питао ме је иследник.

- Јесам, одговорила сам.

- Знате ли да је тај материјал забрањен?

- Знам!

- Одакле вам материјал? Ко вам га је дао?

- Не знам ко га је донео...

Тада сам добила мало више батина него раније. Месец дана по изласку из затвора примљена сам у Комунистичку партију Југославије. Примио ме је Радоје Дакић. Лепа Перовић, жена Коче Поповића ми је неколико дана пре тога рекла да се један друг интересује за мене. Знате, у то време ми нисмо знали много ни о структури партије, ни ко је ко. Сматрала сам да сам комуниста и замишљала сам да је за моје хапшење Стаљин знао. Сви смо били „запаљене главе". Тада се сматрало да члан КПЈ може бити само онај ко је био на робији. Мени је било страшно криво, а верујем да нисм само ја тако мислила, што нисам дуже остала у затвору. Зато сам се мало и изненадила када су ми заказали састанак у Златиборској улици, сада улици Вукице Митровић. Ту сам видела Радоја Дакића и тада сам се сетила да га познајем, јер је био рањен у децембарским демонстрацијама 1939. године и да сам га код куће превијала. Тада нисам знала ни како се зове ни шта ради. Тако сам на том састанку постала члан Партије.

После месец дана формирана је и партијска ћелија. На том састанку су били Милада Рајтер, Радоје Дакић, четири другарице и ја. Мене су изабрали за секретара партијске организације.

Као што видите та хапшења и нису била нека велика дела. То су билемале, ситне, но у том времену врло важне и значајне акције...

У окупираном Београду живела сам полуилегално, а од јула 1941. нисам више одлазила на посао у болницу. Било је хапшења у болници и рекли су ми да се склоним. Састанке сам одржавала ван болнице, у становима. Нисам била ни пријављена, а полиција и Гестапо су почели д ме траже. Спремала сам се да одем у партизане. Хтела сам да идем на Гоч где је био центар санитета са др Гојком Николишем на челу. Кренула сам и стигла у Крушевац. Но, ту су ми рекли да везе више нема и да је почела офанзива. Тако сам се случајно обрела у Расинском партизанском одреду..."

У Расинском одреду није било здравствених радника. то мало санитетског материјала, углавном завоја за прву помоћ, носио је један друг, питомац из Завода „Обилићево".Ја сам са собом донела доста материјала, завоја, алкохола, јода, разних лекова за лечење од разних запаљења органа за варење и дисање, за дезинфекцију рана и слично. Распоређена сам у једну десетину. Показали су ми како се рукује пушком и после два дана по мом доласку једна десетина

нашег одреда ишла је у села испод Јастрепца да држи конференције и објашњава циљеве НОП-а. Тражила сам да и ја пођем. Желела сам да што пре упознам српско село и сељаке, јер јужније од Београда нисам одлазила. То ми је омогућено. Били смо у Трачарима и Петини. Држали смо састанке са сељацима, користили чак и свадбе и на њима говорили о НОП-у. Гледали су са чуђењем у нас и питали се каква је то војска у којој су и младе девојке? Причала сам им зашто се и жене морају борити, ако желе слободу и ако желе д промене свој положај.

Домаћин у Петини нас је лепо угостио и задржао на конаку. Спремао се добар доручак. Већ су почели сукоби с четницима Косте Пећанца. Били смо неискусни и неопрезни и нисмо се обезбедили. Једно чобанче, чији је брат био у партизанима, у последњем моменту обавестило нас је да смо опкољени. Повлачили смо се, уз борбу, у правцу Јастребца. Један старији друг ме је опомињао да се сагнем а мени није било јасно зашто. Тада је пао. Рањен је у пределу десног ребарног лука. Прихватила сам га, ставила завој и пошла за колоном. Видећи да са њим нећу моћи да стигнем колону, закамуфлирала сам га у један жбун и потрчала. Ускоро је пао још један партизан рањен у колено. Њему сам указала помоћ и одвукла до колибице и ту закамуфлирала, љута што сам морала да оставим рањенике. Кад сам сустигла колону посвађала сам се са комесаром, што ме нису сачекали помогли ми. Он је имао више искуства. Знао је да су ово млади борци а и веровао да ћу се ја снаћи. Кад смо стигли у одред обавестили смо шта се догодило. Наредне ноћи кренули смо на терен, пронашли рањенике и пребацили их у село Слатина.

У одреду сам држала часове прве помоћи, научила сваког борца да себи стави завој, да укаже помоћ другу, заустави крварење, мобилише сломљену ногу или руку, импровизује носила. У свакој десетини задужила сам друга или другарицу за санитетски материјал. Поред тога што је сваки борац имао завој за прву помоћ, санитетлије су бринуле о личној и хигијени логора и слично. Нарочито се водило рачуна о хигијени ногу и одржавању кондиције. Зато се користила свака прилика да се промене чарапе, ноге намажу козјим лојем, који се показао као изврсно средство за заштиту од жуљева и других озледа због често неодговарајуће обуће – прича Саша Јаворина.

У селу Ломница четници су напали нашу групу која је ишла у набавку хране. Лакше је рањен један борац, али је заробљен и један четник, рањен у лакат десне руке. Кивни на четнике, због погинулих другова на Блацу и у ранијим борбама, хдтели су заробљеника одмах да стрељају и у том смислу су вршили притисак на штаб одреда. Позивајући се на етику здравственог радника и Женевску конвенцију одлучно сам се супротставила. Штаб је то прихватио, јер је оценио да ће такав наш став позитивно одјекнути и у народу а и код четника. Ускоро смо добили и упутства од Врховног штаба како треба поступати са заробљеницима.

Савесно сам га лечила и остао је са нама више од месец дана. Када је оздравио понудили смо му да остане у партизанима. Одбио је рекавши да има породицу, ситну децу и да мора о њима да брине а да нашу доброту и све лепо што је доживео са нама неће никад заборавити и да ће на други начин бити од користи покрету што је и чинио.

У Топлици и Расини у току 1942. године било је више борби са Бугарима и четницима Косте Пећанца. Тада је било и више рањеника а и болесних и исцрпљених бораца. Рањенике смо смештали по сеоским кућама, организовали болнице, што је било лако до априла 1942. године када је Топлица била слободна. Тешкоће су настале доцније, када су почеле офанзиве и када су непријатељске снаге биле све јаче. Нарочито је било тешко током маја, августа и септембра 1942. године за време велике бугарске и Аћимовићеве офанзиве. У таквим условима било је тешко обезбеђивати нарочито тешке рањенике. Остављали смо их код наших активиста, а је и друге другарице смо их обилазиле и превијале. Градили смо посебне земунице и колибе на скровитим местима по Јастрепцу. Тако је и Даринка Несторовић, носилац Медаље „Флоренс Најтингејл“. страдала у земуници на Малом Јастрепцу.

Тако сам ту годину пдровела бринући о рањеницима и оспособљавајући болничарке и болничаре у јединици, а и у селима где смо остављали рањенике. Година 1942. приближавала се крају, а тиме и најтежи период за партизане у Расини и Топлици. Одреди су поново почели да се омасовљавају, да долазе нови борци. Терор и стрељање недужних сељака још је више везао народ уз партизане. Кад је у септембру сељацима био забрањен одлазак у планину, истерали су стоку, пустили је и поручили „Кољите и храните се“.

Настојећи да љубав вратимо љубављу помагали смо болесним сељацима, давали савете, давали лекове, учили жене како да негују и хране децу, да их заштите од болести, објашњавали ситуацију на фронтовима, причали о борбама партизана у другим крајевима наше земље, давали приредбе и чинили све да ублажимо страхоте које је рат доносио."

Крајем новембра 1942. Покрајински комитет КПЈ за Србију написао је писмо Окружном комитету за Крушевац у коме је писало:

„Другарица Савка треба да присуствује једном састанку АФЖ. Ради тога треба да је припремите. Повуците је из одреда у позадину. Опремите је добро са оделом. Нека нам одмах пошаље три своје слике. Снабдејте је добро са исправама и објавом за пут. Да је пошаљете када је ради тога лично зовемо. До тог времена ваш курир долази сваке недеље. Са другарским поздравом ПК".

„Требало је, прича Саша Јаворина, да идем на Први конгрес Антифашистичког фронта жена. У Варварину сам чекала везу која није дошла. Вратила сам се у одред, када су ми јавили да треба да идем у село Лапотинце и да се јавим другу Александру. То је био Темпо*, који је одлучио да мене и Бранка Шотру пошаље на Косово. Требало је заједно да одемо, али нам је Темпо измакао, јер је почела непријатељска офанзива. Уз то, на том путу Бранко и ја смо се задржали јер смо у једном селу иза Тополе наишли на немачку патролу у којој су била три, четири војника и један официр. Немци су били у реквизицији у селу Дргаше. Разоружали смо их, узели храну и оно што је било боље послали по сељацима у Јастребачки партизански одред.Они су у одред одвели и заробљеног немачког официра. Остале војнике смо пустили. И тако, док смо у селу нашли наше људе и док смо све то средили, веза за Косово је отишла. Отишли смо у Црну Траву. Но, опет је било проблема, веза се прекинула, провале су учестале. Тек тада сам сазнала да сам одређена за члана Обласног комитета за Косово...

После офанзиве, Милија Радовановић, ме је одвео код пријатеља, хоће из села Орлане и рекао му да треба да стигнем у Приштину. Ставила сам ферецу на главу и са тим Албанцем крнула у Приштину. Јасно, представила сам се као жена Бранка Шотре, јер су ми тако рекли. Када сам стигла у Приштину, у једну албанску кућу, рекли су ми да је Обласни комитет је био у Гњилану. Тако сам ја каскала стално

за њима! До Гњилана ме је довео један младић из Урошевца. Тада нисам носила ферецу већ сам бика у нормалној одећи. Запрежним колима смо стигли до града и пред Гњиланом сам сишла са кола. Растали смо се и ја сам кренула главном улицом ка фотографској радњи, где је тре бало да ме чека веза. Но, док сам ишла улицом, два човека су ми пришла. Један од њих ми је рекао:

- Ако тражите Вебију, он је ухапшен. Пођите са нама!

После сам их питала како су ме открили, један ми је овако одговорио:

- Нисте отишли у кафану, значи нисте лака жена. Пошли сте у том правцу, а нисте нам познати. Учинило нам се да идете код Вебије!

Тако су ме спасли, јер бих у фотографској радњи пала право у руке полиције.

Касније сам размишљала како смо понекад глупо водили кадровску политику. Мене, која везе немам ни са муслиманством, ни са ферецама, шаљу на Косово. Један од спасилаца је био кандидат за члана, а други је био члан КПЈ. Но, тада су ми рекли да је Обласни комитет већ на Шари! Тако је моје путешествије трајало од шестог, седмог фебруара до 13. маја, када сам коначно стигла Обласни комитет, који се сместио у Шумарску вилу на Поповој шапки. Ту сам упознала другове из Обласног комитета...

...На Шар планини била сам од маја до краја октобра. Пред крај боравка на Шари Темпо је из Кичева послао енглеску војну мисију, коју је требало пребацити у Бугарску. Пошто су везе у Гњилану и Врању биле прекинуте, Обласни комитет је послао ојачану десетину да успостави контакт са партизанима у Куманову...Све је било у реду, повезали смо се са Другом јужноморавском бригадом и дошли у Црну Траву.

...У фебруару 1944. решили смо да растерамо непријатеља, који је имао јако упориште у Биљачи. У акцији су заједно учествовали Јужноморавци, Македонци и Косовари. Општина и школа, где су била главна упоришта фашиста су на два краја села. У току напада на школу, наш мали минобацач је заћутао. Карпош, изузетно храбар, драг и вољен младић је дошао да види зашто минобацач не делује. Ја сам била поред њега. У том тренутку наши су запалили архиву на другом крају села. Но, истовремено, мене је нешто лупило. Карпош је па.

Болничарка, моја Стана Врањанка се спетљала. Није могла одмах да ми помогне. Узела сам први завој и ставила га на лице. Помислила сам: „Ако сам рањена као Панта, друг из Горње Јабланице, наслонићу цев пиштоља на другу страну лица и повући окидач“!

Мислила сам да ми је лице разнето. Страшан је тај осећај. Све је било утрнуто. Но, нисам имала више времена да мислим, јер смо сву пажњу посветили Карпошу. Када смо га унели у оближњу кућу и раскопчали, видели смо да га је метак погодио с леђа право у срце. Та школа пред којом је Карпош погинуо сада носи његово име...

После два сата могла сам већ да мичем вилицу. Грујица, један мали Македонац, сада генерал, рекао ми је у пролазу:

- Мало ти је лице покварено. Није то ништа. Проћи ће.

У мају 1944. почела је велика непријатељска офанзива. Баш смо се тада спремали да формирамо Косовску бригаду. Нови борци су стигли из Витине, Косовске Каменице, Гњилана, Прешева и Бујановца. Борци су долазили у колони.Имали смо тада јако добро организовану војну позадинску службу, команде подручја и места, сељачке страже... То је била и прва школа за те борце. Нисмо стигли да поједемо ни свечани ручак у част формирања бригаде, а упали смо у велику офанзиву.Шеста јужноморавска бригада је долазећи у Црну Траву изгубила доста старих бораца. Погинуло је 14 или 15 партизана, што је за нас било јако много. Зато смо морали одмах на положаје. Непријатељ је био јачи и ми смо морали да се пробијамо ка Бугарској. Онда смо се преко Босилеграда пребацили на нашу територију на Козјак и Ђерман планину. Тада смо видели да смо у обручу.

Хтели смо да идемо преко скопске Црне горе на Јабланицу. Но, Македонци, мислећи да грчки партизани, са којима су имали добре везе, још држе северну Грчку, тражили су да кренемо према Јегејском Македонији. Они су превагнули и под јединственом командом сада генерала Апостолског кренули смо на тај пут од 25 или 28 дана у коме смо имали 30 жестоких окршаја са непријатељем. На том путу је било много тешких ствари. Пролазили смо кроз територију на којој још нису били партизани. Када смо се приближавали кућама људи су бежали од нас. Затицали смо недопечене хлебове и топла огњишта. Народ се склањао од војске не знајући чија је и каква је. Но, када смо се касније вратили истим путем, било је и погаче и хлеба и сира.

Тада смо формирали и Пљачкавички одред. Тај део је био под Бугарском а антибугарско расположење је било јако. Дивила сам се тим људима који су знали да направе разлику између бугарских партизана и бугарског окупатора. Наиме, формирали смо партизанску јединицу од неколико бугарских комуниста и људи који су нам се прикључили. Бугарски партизани су били јако храбри и д није било њих сада ви не бисте са мном разговарали.

...Рат је био при крају и 14. октобра 1944. у ослобођеном Нишу, требало је да се одржи Први конгрес УСАОЈ-а омладине Србије. Ту сам после четири године сазнала да је и мнађи брат Вељa у партизанима. Али то је посебна прича...

Када сам ја отишла у школу у Београд, Вељa је остао на селу. Рат је почео и једнога дана, враћајући стоку са паше, Вељa је пред кућом видео гужву и усташе. Није се двоумио и уместо ка кући потрчао је у шуму. Пешице је дошао до Личког Лешћа и ускочио у воз. У јуну 1941. дошао је код мене. Знала сам да ће у партизане али нисам знала када. Размишљала сам куда ћу са њим и сетила се да у банатском Карађорђеву имам удату рођаку. Село је било под Немцима а паоре тада још нико није дирао. Било је мирно. Одвела сам га крајем августа или почетком септембра, мислећи да ће тамо остати да ради...

Отишла сам у партизане и јавила му се разгледницом из Рибарске Бање. Написала сам да је у Бањи много лепо и да ми се допада. Знали су да сам у партизанима. Вихор рата ме је носио и ја нисам знала шта се даље догађало у Карађорђеву.

Када сам у току 1943. стигла у Урошевац, разговарала сам са Грковићем, секретаром Комитета.

- Како санитет - упитала сам.

- Добро је. Баш су из Београда дошле две другарице, једна је хирург а друга инструментарка. Са њима је дошао и један младић, зове се Вељa Јаворина.

Срце ми је заиграло.

- Шта је са тим младићем?

- Колико знам, сестра му је погинула у партизанима и он је одлучио да оде у партизане. Хтео је то да учини у Београду али је после велике провале остао без везе. Зато је кренуо са ове две другарице јер

је једна од њих имала тетку на Косову. Договорили су се да до пролећа ради у руднику испод Шаре, а да се после прикључи Шарпланинском одреду. Но, изашао је из кућеу којој су биле ове две другарице и коју су балисти држали под присмотром и није се вратио.

Претрнула сам. Секретар ми је рекао да су све претражили и шикаре и обале Ситнице, али га нису нашли. Клонула сам и рекла да сам том младићу сестра која је наводно погинула...

У Урошевцу су ме три дана пазили и угађали ми, јер су мислили да ми је брат погинуо. Тада је дошла једна другарица и казала ми да Вељa није убијен и да су га ухватили у Приштини. Пошто нису вратили одело њеној тетки, то је значило да није убијен. Не можете да замислите какво је то олакшање било. Била сам срећна што је Вељa жив, али и стрепела за његову судбину. Но, морала сам даље...

...У ослобођеном Нишу зауставила сам једног голобрадог дечака и упитала каква је то гужва у граду. Рекао ми је у град долазе делегати за конгрес младих.Потом сам срела и младог Корчагина.Обрадовала сам се као дете када сам га видела. Пољубио ме је и рекао:

- Носим ти писмо од брата!

Знала сам да ми је старији брат отишао у партизане и да је Шеста личка бригада у Србији. Упитала сам га:

- Јел од Милета?

- Не, Вељa ти пише!

То писмо нисам сачувала. На њему је, сећам се, поред братовљевог, било још тридесет потписа, боље речено поздрава. Вељa је био жив!

Писао ми је да су га из Приштине одвели да ради у руднику Трепча, да је успео да побегне, али да су га ухватили четници. Испричао им је да је Личанин из Хрватске, да бежи пред усташама. Пустили су га и онда је нашао једног чувара пруге, нашег човека, код кога је био неколико дана.После се прикључио партизанима. У Крушевцу је срео партизане из Расинског одреда. Питао их је за мене и сазнао да сам жива, да нисам погинула и да сам у Нишу...

Вељу сам поново видела тек у јануару 1945. године.

Иако непосредно нисам више радила као медицинска сестра брига о здрављу људи била је моја стална преокупација.

Јула 1944. године премештена сам из Косовске у Осму српску бригаду 22. дивизије. Почетком августа на десну обалу Мораве, на ваш терен, прешла је 21. српска дивизија и оставила преко 100 својих рањеника. Моја бригада се старала о њима, помагала је особљу болнице а затим их је заједно са рањеницима из наше бригаде пребацила на слободну територију Јабланице и Пусте реке. Одатле су транспортовани за Бари и Италији. Формирањем дивизије и ослобађањем градова долазе и бољи дни за наше рањенике. Дошло је више лекара, имали смо посебну санитетску чету при Штабу бригаде. Имали смо довољно санитетског материјала. Тежи рањеници остајали су у болницама, а сви лакши рањеници увек су више желели да иду са бригадом него да остану у болници. Као комесар бригаде, водила сам посебну бригу и настојала да се болесницима обезбеди оно што је у тим условима било најбоље могуће, прича Саша и наставља:

- И после ослобођења , кад сам као партијско-политички радник на терену у Бору, Зајечару и Светозареву, здравственим проблемима, бризи за децу, за подизање здравствених и хигијенских услова, за отварање здравствених установа, организовање здравствено-просветних акција, отварању саветовалишта за жене и децу, хигијенско-техничкој заштити радника на радном месту и другим активностима за побољшање услова живота придавала сам прворазредни значај. Сарађивала сам са Црвеним крстом, женским и другим организацијама, пружајући им свесрдну помоћ и подршку.

Када сам примала Медаљу „Флоренс Најтингејл“ 1977. године сматрала сам да је примам уместо мојих дивних другарица медицинских сестара, мојих ратних болничарки Десе, Вере, Живке, Косоварке, Босе, Наде Расинке, Наде, Заге, Радмиле Црнотравке, Бунке, Стане, Вере, Кристене, Врањанке и многих других које су предано и савесно обавиле своју борачку дужност здравственог радника као и низа добрих наших жена, сељанки које су нашим рањеницима пружале топлину свога дома излажући се великим опасностима, а многе су дале и своје животе.

Тако је расинска докторка, члан Обласног комитета за Косово и Метохију, политички комесар Прве косовске и Осме српске бригаде, мајор Југословенске армије у резерви, народни херој, завршила своје казивање.

На комеморацији у Републичком одбору СУБНОР-а Србије од Саше Јаворине у зиму 2001. године топлим речима опростили су се њени ратни другови и представници Црвеног крста, коме је остала одана до краја живота.

Саша Јаворина са школском децом

АНКА ЛОЗАНЧИЋ ВИДОВИЋ
(1911-1991)

Анка Лозанчић Видовић

Краљичина питомица

Госпођи Видовић Анки, сестри нудиљи
Здравствене станице Велика Кикинда

У споразуму са Државним хигијенским заводом, а на предлог начелника Одељења за социјалну политику и народно здравље Господин Бан Дунавске бановине одобрио је да Вам се у име признања за рад на унапређењу народног здравља додели награда у износу од динара 550. – која ће Вам се доставити путем чека уз законске обуставе Нови Сад, 28. марта 1940. Начелник ИВ одељења (потпис нечитак).

Овако је Анка Видовић, сестра нудиља била обавештена о првом признању, да би непуних пола века касније добила и највише одличје Међународног комитета Црвеног крста – Медаљу „Флоренс Најтингејл".

Била је, по казивању њене сестричине Милене Кошутић, најбоља ученица и краљичина питомица.

- Често нам је причала како ју је отац довео у велики Београд. Изнајмили су собу у хотелу док не реше формалности око уписа у школу и смештаја у интернат. Није, говорила нам је тетка Анка, могла да спава у хотелу јер постељина није била промењена! Пробдела је ноћ не само због постељине, већ и зато што је много волела учитељски позив. И мене је, када сам 1948. године дошла код ње у Кикинду, убедила да будем учитељица – вели Милена Кошутић.

Несуђеној учитељици, сестри нудиљи Анки у младости није испуњена још једна жеља. Тада је већ радила у Сремској Каменици, а потом у Антитуберкулозном диспанзеру и Дечјем одељењу Хигијенског завода у Новом Саду. За рад и залагање добијала је увек и само најбоље оцене. Написала је молбу да је преместе на службу у Дубровник! Али...

„ Бдела сам над малим болесницима и дању и ноћу. Дете заплаче а ја сам већ ту. Али, дошла је докторица Вајић из Кикинде и тражила да јој се додели медицинска сестра, јер без медицинске сестре не може више да ради. Докторица Марија Вајић је била изузетан дечји лекар, усавршавала се у Лондону, Њујорку, говорила неколико страних језика, али је важила за изузетно строгу. Изабраше мене да идем. И тако, уместо у Дубровник, отишла сам у Кикинду. Било је то 1937. године, у лето. Кикинда је била лепо и богато место и дечји диспанзер, где смо радиле, био је у оно време чудо од опремљености.Имали смо чак и тушеве; кад деца дођу на систематски преглед, да имају да се истуширају.Епидемије су тада просто косиле децу и сваку нову вакцину смо с нестрпљењем очекивали. Дифтерија, велики кашаљ, мале богиње... Од туберкулозе се умирало, то сам имала прилике д видим на ранијим радним местима. Кад је пронађена вакцина против дифтерије, као да нас је „сто сунца обасјало".Али, у богатој Кикинди умирало је много мале деце. Више него у Херцеговини и Црној Гори. Зашто? Зато што жене нису дојиле – нису познавале вредност природне исхране. Давале су деци кравље млеко и, врло рано, масноће. Сланину, свињску и гушчију маст, све да би дете било „јаче". А кад дете од такве хране добије пролив, више нема руку које би га спасле. Питамо жене зашто не доје а оне одговарају да им је млеко слабо. Одакле вам та идеја? Рекле су им старије жене. Том незнању и погрешном поступању морало се стати на пут. Отворисмо саветовалиште за малу децу. Нико не долази. Онда је била приватна пракса, преглед и лекарска услуга се плаћала, а код нас, у државној установи, то је било бесплатно, па је људе било стид да долазе. Стид или не, појачали смо пропаганду. Докторица Вајић је држала предавања о дечјим болестима, ја о хигијени и нези болесника. Почеше жене да се навикавају на нас. Идем градом , обилазим болесне – то је онда била уобичајена патронажа – а жене ме заустављају: „Свратите, сестро, и код нас, и ми имамо децу". А кад већ уђем у кућу – обавезно се и задржим, погледам у каквим условима дете живи, како је неговано, одржим кратко предавање...Тако ме је, колико пута, и ноћ затекла, и сви се забринули где сам. Али, зато, после почеше да долазе жене у саветовалиште, послушале су мој савет. Кад смо касније почели да вакцинишемо децу, најпре сасвим малу, па после и школску, дешавало се да почнем да их примам у четири сата ујутро, лети, а не прекидам док сви буду вакцинисани. Или, док сви

не попију по кашику рибљег уља, јер и то смо им делиле“ – забележио је казивање Анке Видовић Лозанчић новинар кикиндске „Комуне“ Г. Пијат Перуновић и наставио:

„Онда је дошао рат...И лепо двориште око „поликлинике“, како је народ звао дечји диспанзер, често је било пусто. Окупационе власти нису укинуле дечји диспанзер, некако им није сметао, а докторица Вајић и Анка су то искористиле да помажу болеснима и онако, илегално, припреме групу болничарки које ће дочекати рањене после ослобођења.

- С курсевима прве помоћи почеле смо још пред рат и највише су нам се јављале јеврејске девојке – као да су знале да неће бити добро за њих. А ослобођење смо дочекали са тридесет болничарки, које сам ја обучила. Болницу смо организовали у бившој Гимназији и школи која се данас зове „Пејеш Клара“. Кад су почели да стижу рањеници са сремског фронта, а нарочито из тешких борби код места и реке Босут – нико, чини ми се, није ни спавао. Колико смо рана превили, колико гелера извадили. А вате нема, ни газе, а треба ампу-

Јулија Белтрам и Анка Лозанчић на свечаности у Југословенском Црвеном крсту, јуна 1989. године

тирати ногу или руку. О анестезији нема ни говора. Радили су одлични хирурзи. Био је неки др. Вујин, причају, кикиндски зет, па др Неца Теодоровић и други. Какви су то капацитети били, како су руковали скалпелом. Била нам је част што радимо с таквим људима. И моја „екипа“ се добро показала, али, људима који су пратили рањенике, који су бринули о њима – свака част. Ни један није отишао ни да једе док и последњи рањеник није окупан, обријан, превијен, нахрањен и смештен у кревет.

Как је рат завршен и почела обнова земље, требало је обновити и дечији диспанзер. Лекова, прича Анка, опет није било; онда се појавио неки „пронтозил“, претеча пеницилина. .. После су почеле да раде наше фабрике лекова и санитетског материјала, па је и ту било боље и лакше.Дечји диспанзер је неколико пута мењао локације, али рад „на висини“задатка остајао је „заштитни знак“ установе.

-Године сам провела у дечјем диспанзеру као медицинска сестра а у мојој „надлежности“ биле су и трудница, то јест саветовалиште, превентивни рад. Много смо, тада, поклањали пажње превенцији и здравственом просвећивању. Не знам, рећи ће да немају довољно људи, али ни нас није било много, али је било, чини ми се, више добре воље. Увек сам схватала посао као светињу. Знала сам да радим, и волела сам да радим.У послу нисам трпела „шламперај“, неодговорност. Тако смо припремане још у школи за нудиље: да свака од нас буде у правом смислу речи десна рука лекару, тачна и дисциплинована, а болеснику – као мајка.“

- Тетка Анка није знала за радно време. Увек је била спремна да помогне, поготово када је беба или дете у питању – прича Милена.

Сестра Анка је први медицински радник у Кикинди који је после Другог светског рата добио тада изузетно прознање – назив ударника. То је и заслужила јер је изузетно задужила град на северу Баната и своје суграђане.Када је 1937. године дошла у Кикинду, умирало је свако четврто новорођенче. Када је 1965. године отишла у пензију та језива бројка смањена је на четири одсто! А све то је успела упркос болници и кући и тешко оболелом супругу Душану.

- Рано, веома рано је устајала. Теча се разболео 1951. године. Морала је пре одласка на посао да га уреди, умије, нахрани, намести кревет. Онда посао, па курсеви правилне исхране. Све то је стоички

подносила. Никад није била нервозна. Кћер Смиљку, јединицу, је обожавала. Она ми је све на свету, говорила је тетка Анка – сећа се сада пензионисана учитељица Милена Кошутић.

Сестра Анка Лозанчић Видовић отишла је у пензију 1965. године, али није заборављена. На предлог Општинског одбора Црвеног крста Кикинде за изузетно залагање, за читав радни век у служби хуманости и деце добила је Медаљу „Флоренс Најтингејл".

-Животни пут сестре Анке Лозанчић Видовић је пут пожртвованог радника који је значајан допринос дао управо на спасавању живота и нези рањених у миру и рату, али и у раду на здравственом васпитању, као значајном предуслову да сваки човек наоружан знањем постане и сам борац за властито здравље.

Највећи део свог радног века посветила је бризи за цецу и то у време пре Другог светског рата када су туберкулоза и бројне друге болести харале и погађале посебно децу. Тај свој рад на бризи за децу наставља и у годинама иза рата. На подручју Кикинде, где ради, умирало је свако четврто рођено дете. И управо на смањењу смртности деце, заједно са тимом других стручњака, ради преко двадесет година. Резултати нису изостали.

Њен допринос значајан је и у бризи за рањене и болесне борце, нарочито у завршној фази ослобођења земље. Тада, као главна сестра импровизоване болнице, у сложеним условима, преузима на себе организацију послова, али поред свега тога, налази довољно времена за рањеника и болесника, да са њима поприча и да их охрабри.

Кроз цео свој радни век, али и након одласка у пензију, она је била и остаје један од искрених сарадника и пожртвованих активиста Црвеног крста, ангажујући се у организацији на бројним хуманитарним задацима. Другим речима и кроз Црвени крст, радећи несебично, огромном снагом, уз лична одрицања и неизмерну љубав, допринела је и помагала човеку.

Поносни што је у нашим редовима и што је данас овде са нама, предајући јој Медаљу, најсрдачније јој честитамо – рекао је др Раде Дубајић, генерални секретар Југословенског Црвеног крста на свечаном уручењу Медаље у Београду, јуна 1989. године.

О овом признању сестра Анка је репортеру „Дневника" рекла:

У школи смо много училе о Флоренс Најтингејл, о свему што је учинила и како је страдала. Тражиле смо на географској карти где је тај Крим, где је неговала рањенике, и свака од нас је желела да буде као она. Срећна сам, моје срцед је пуно, због признања које сам добила, али кад погледам уназад, цео свој живот и радни век – верујем да сам и заслужила.

Умрла је 1991. године у Кикинди, граду који је волела колико и родни Вис.

ЈУЛИЈА БЕЛТРАМ
(1914-1999)

Јулија Белтрам

Три животне радости

Курсеви кућне неге болесника, реалистичко приказивање повреда и есперанто, три су животне радости Јулије Белтрам. За неизмерну љубав, огроман труд, хиљаде дана проведених уз болесне и на курсевима узвраћено јој је великим бројем признања. Међу одличјима посебно сијају „Златна арена“ у Пули за шминку у филму „Вариола вера“ и Медаља „Флоренс Најтингејл“. Остала јој је једна велика неиспуњена жеља – да се повежу у Црвени крст и есперантисти, да сви људи добре воље говоре једним језиком – есперантом и да издања на овом универзалном језику добију једно ћоше у Народној библиотеци Србије. Сестра Јулија дубоко је веровала да ће то бити остварено у следећем веку.

Рођена је 27. децембра 1914. године у Љубљани, као десето дете у многочланој породици. Врло рано је отишла од куће, прво код брата у Коњиц, а онда у Мостар код сестре. Ту је сазнала да је у Београду основана Школа за дечје неговатељице. Диплому је стекла 1936. године. Уз помоћ професора Ружичића добила је и прво запослење у обданишту Хуманитарног друштва „Кора хлеба“ у Новом Саду.

-Ту су деца самохраних мајки остајала цео дан и добијала су доручак, ужину и ручак. Имали смо и млечну кухињу где смо спремале чак 20 врста млека за сву болесну децу у Новом Саду – причала нам је за живота сестра Јулија.

У Београд се враћа 1939. године, на тадашњу Трећу интерну клинику. Ту остаје до почетка Другог светског рата.

-У то време у Србији није било санаторијума за туберкулозу. Држава је тада отворила санаторијум на Озрену и ја сам по наговору др Ђорђа Путника кренула са њим. На Озрену сам остала до августа 1944. године.

Средином августа исте године одлази из Сокобање заједно са борцима XIV српске ударне бригаде. Из корпуса болнице у Неготину стиже у болнички центар у ослобођеном Крагујевцу. Одатле, по задат-

ку, одлази у Санаторијум у Сурдулицу, па на Иришки венац. Уследила је демобилизација. Сестра Јулија долази у Београд, у Војну болницу, сада Војномедицинску академију. Ту двадесетак наредних година ради на више одељења. Радни век 1966. године завршава на Одељењу за трансфузију крви – одсек за производњу за АБО серуме. Вишеструки је добровољни давалац крви.

-Априла 1956. постала сам активиста Црвеног крста. Било је то време када је Црвени крст додао свом раду нову активност. Наиме, требало је почети, а било је и неопходно, као и сада, да се помогне у кући болеснима и старима. Тај задатак био је поверен Општинском одбору Црвеног крста Врачар. Предложили су ме да завршим курс за наставнице „Кућна нега болесника од стране члана породице". Прву групу сестара – неговатељица окупили смо већ у мају исте, 1956. године. Послали смо их у куће болесних, добиле су униформе, а имале су и знање курса. У тој првој групи биле су и медицинске сестре које сам успела да убедим д у свом слободном времену раде у Црвеном крсту. Био је то тежак почетак, поготово што нисма имали никаквог искуства. Али, радили смо и служба је напредовала. Неколико година обучавала сам кадар за ту службу коју сам иначе од почетка водила. По програму Црвеног крста свака породица би требало да има једног укућана који би завршио обуку ове врсте, за своје потребе, јер се никада не зна када ће и коме у кући бити потребна помоћ. Без здравља нема праве среће. Учити треба целог живота. Никада, иначе, нисам ни помишљала да бих ја могла бити наставница у Црвеном крсту, али можда је било одлучујуће то што сам врло брзо после курса, почела са одржавањем наставе за оне који требају да негују болеснике, значи да ће одмах применити знање које су стекле на обуци. Осећала сам се одговорном, а уживала сам када сам видела одушевљење за рад код полазница – писала је својевремено сестра Јулија.

Како су изгледали курсеви кућне неге болесника? Сестра Јулија их је одржала на стотине. У листу „Београдски Црвени крст" овако је 1966. године описала курс:

„Цео програм (међународни) сређен је и подешен тако да се слушалац упути у ситуацију каква се може десити кад се неко у кући разболи, да се, пре него што дође лекар, може снаћи са средствима

која нађе у кући, а да болеснику пружи потребну и правилну негу. Посебна пажња у програму је поклоњена члану породице који негује болесника, са безброј савета и упутстава шта и како да ради да заштити болесника и себе, да спречи ширење болести, односно да спречи уопште оболевање.

Кроз шест дуплих часова (обично од понедељка до суботе) полазнице научекако и шта ће да раде, одкад се болест у кући појави, па док болесник не устане из кревета.

На првом часу полазници науче како се склањају отпаци, а да се рукама не дотакну, како се импровизује пљуваоница. Посебна пажња се поклања прању руку, што се и до краја курса свакодневно понавља и контролише од стране наставника. Ношење кецеље и њено импровизовање као и облачење и свлачење се посебно учи и увежбава, такође кроз све време трајања курса. Како приметити да је неко оболео, како се мери температура и уписује у листу и слична питања се уче на курсу.

На другом часу у наставном програму је обухваћена болесничка соба, кревет, рубље, намештање кревета, односно мењање рубља када је болесник у кревету. Такође, слушаоци науче како ће ставити болесника у седећи положај и удобно га наместити. Попречни чаршав, давање лопате, поступак са њом и њено чишћење и чување је такође у програму као и једноставан собни клозет. Звонцем од конзерве може нас болесник увек позвати. У случају да болесник нема подесну одећу за седење добиће јакницу од пешкира.

На трећем часу болесник ће бити окупан у кревету. Посебна пажња је посвећена начину купања у виду масаже која појачава крвоток и сигурно доноси освежење. Чишћењу уста и вештачких зуба припада посебна пажња. Колико такта је потребно у поступку са болесником када је у питању тоалета интимног дела тела. Курсисти се увек одушеве поступком који науче, јер често је заиста проблем то урадити а не нарушити болесникова осећања. Исхрана и лекови за болесника у кући су у програму за четврти час. Занимљив је тај део програма, поготово што се поред упутстава о садржају и врсти исхране научи и сервирање хране, као и храњење лаког и тешког болесника.

О лековима и садржају кућне апотеке, врсти лекова и како се дају, затим како се поступа са малом раном, опекотином првог, другог и трећег степена – такође у програму се посебно говори.

Како се спроводе лекарска упутвства обухваћено је програмом за пети час. Како и када се даје топло-термофор, или чиме се може заменити; како и када се даје лед или чиме се може заменити – у првом је делу часа. Шта је инхалација, како се примењује код лаког и тешког болесника приказано је на лак и сигуран начин. Клистир се припрема на начин на који до сада нисмо учили.

На шестом часу програм предвиђа понављање целог градива и заразне болести (посебно се говори о извору заразе, начину преношења, знацима болести, инкубацији, компликацијама и превентивним мерама).

Завршни део наставе посвећен је нези старих и хроничних болесника са посебном негом, као и припреми болесника за спавање.

Практично је још показано како се од папира могу направити папуче, како болесник устаје из кревета после дугог лежања, како се облачи и обува, како се са болесником хода по соби, како седа у наслоњачу и како се враћа поново у кревет.

Овакви курсеви одржавани су групама жена, затим по школама, на радним акцијама (Жича), на селу за женску омладину, па и за време летовања."

Сада већ истакнути активиста Црвеног крста, сестра Јулија 1965. године открива нову животну радост, нови изазов:

„У марту 1966. године у Главном одбору Црвеног крста Србије одржан је први курс са називом „Реалистичко приказивање повреда на курсевима прве помоћи". Припрема је била дуга, трајала је више од годину дана, јер је у јануару 1965. године такав курс одржан у Љубљани. Требало је пронаћи све што је било неопходно да би се то могло радити и код нас. Курс у Љубљани је одржала сестра Елза Бригер из Беча, која је дошла на позив Југословенског црвеног крста. Тада смо у та три дана први пут видели како се на живом човеку могу нашминкати повреде, да би онај који пружа прву помоћ доживео приликом учења како изгледа права повреда (крварење које не престаје ако не знате да га зауставите; преломи, опекотине, одеротине и огреботине, стање онесвешћеног, али боље приликом учења него код стварне повреде).

Био је то за све нас, који смо дошли на курс, а било нас је из свих република, стварно потпуно нов начин учења, занимљив и из-

над свега потребан. Све смо радили практично на себи. Добили смо упутства, бележили на часовима, радили, а добили смо и материјал од наставнице, како би могли пробати своје вештине.

Када се само сетим тражења и прикупљања потребног материјала! Прављење масе од креде и ланолина, крви од темпера боја, крема крви од шминке и уља; песак, шодер, струготина, чађ, стакло, ексери итд. Шта све није било у ормару и углу садашње канцеларије секретара Црвеног крста Србије. Како је ноћу изгледало моје купатило? Колико сам скупила и опрала теглица и бочица, како сам радила по рецептима, месила масу јер је требало имати са чин радити. Црвени крст ме је послао у Љубљану да посетим родно место и научим нешто на том курсу.

Проблем је била шминка, јер у то време наше фабрике нису имале слуха за наш проблем. Куповати сировину у иностранству била је мислена именица. Али трагајући за потребним материјалом наишла сам на лабораторију „Волко" у Чика Љубиној улици у Београду и проблем шминке је био решен. На првом курсу у Републичком одбору Црвеног крста Србије притекао ми је у помоћ и што је најважније охрабрио ме, јер сам тада сумњала у своје способности, Карло Булић, глумац. Искрено му захваљујем на помоћи и разумевању и драгоценој шминки коју ми је онда поклонио. Дуго сам је и корисно употребљавала.

Следеће, 1967. године Црвени крст је у Врњачкој Бањи приредио вежбу – приказ прве помоћи са шминком – за Конгрес лекара. Предходно је одржан курс „Реалистичко приказивање повреда". Лекари су снимали неке повређене. Колико је било стрепње у тим почецима толико је било одушевљење присутних.

Курсеви „Реалистичко приказивање повреда" 1969. године били су организовани у Смедереву, Чачку, Нишу, Краљеву, Београду, Андревљу, Гњилану. Одржана је и велика вежба у Смедереву. Курс одржан у Вишој медицинској школи имао је посебну поруку за оне који иду на прво радно место, да се увере колико су и шта научили. Те године овај курс је похађало и неколико лекара. Не знам да ли су стечено знање користили у свом даљем раду.

У овом раду је тих дана дошло до значајних промена. По утиском чланка у „Илустрованој Политици" успоставила сам везу са друштвом „Casualties Union" у преводу „Унија несрећа". Друштво је

зачетник реалистичког приказивања повреда. Седиште друштва је у Лондону, а основано је 1942. године. На празник Уније, прве недеље у октобру сваке године одржава се међународно такмичење прве помоћи. Приликом туристичке посете Лондону нисам их нашла у канцеларији али су на моју остављену поруку врло љубазно одговорили и послали улазницу за присуствовање на такмичењу.Прве недеље, 4. октобра 1970. године упознала сам се са члановима Уније и од тада траје моја веза са овим друштвом.

На позив Црвеног крста Србије наредне 1971. године дошле су госпођице Мари Марфи и Џоана Брецкин и прикључиле нам се на курсу у Кучајни. Показале су нам нову технику шминке са хлебном масом, вештачком кожом: рана се може и ушивати хируршким концем итд. Биле су са нама и у Андревљу. Научиле су нас новим стварима и раду са материјалом који су донеле из Лондона...“ писала је сестра Јулија.

Она је у часопису „Црвени крст Србије“ с времена на време објављивала одломке из „Дневника једног активисте“. Ево шта је о шминкању повреда написала у септембру 1984. године, када је већ постала славна добијањем „Златне арене“ за шминку на 29. филмском фестивалу у Пули за филм Горана Марковића „Вариола вера“.

„Желела сам да учим више. Године 1974. спремила ссам се и у Лондону положила пријемни испит и учланила се у друштво. Крајем исте године положила сам други испит и постала демонстратор. Друштво има свој стручни часопис „Casualty Simulation“. О свакој посети нашој земљи писано је у часопису као и о нашем раду. Они у том часопису објављују и имена оних који су положили испите инапредовали. Очекивали су да ћемо и ми имати своје квалификоване групе и да ћемо се учланити у њихово друштво. Али, после 19 година од мог учлањења још сам сама. Многи моји снови и жеље су остали неостварени.

Поводом десет година од епидемије великих богиња у нашој земљи снимљен је филм „Вариола вера“. Прихватила сам да шминкам велике богиње и у Пули на 29. Филмском фестивалу за шминку добила сам „Златну арену“. На годишњем састанку друштва C.U. у Лондону, обавестила сам о раду на филму и награди коју сам добила, то је био мој допринос прослави 40 година постојања друштва. У јесењем броју часописа 1983. године, најављено је д ће у следећем броју бити

писано о раду члана друштва у Југославији. У следећем броју изашао је мој чланак „Вариола вера“ и две фотографије глумаца из филма.

Кад год сам имала прилику да нешто прикажем или урадим пред странцима или у другој земљи поносила сам се својим малим доприносом нашој земљи“.

Ни пред смрт, готово две деценије, после снимања филма сестра Јулија није желела да обелодани састав шминке за вариоле.

- То је тајна – одсечно је одговорила а на питање откуд она у филмској екипи не одговара. Тек на инсистирање аутора ових редова скромно је рекла:

- Нису могли у Европи да нађу шминкера за богиње. Ја сам покушала и после много мука, успела сам...

Упоредо са преданим радом на здравственом просвећивању становништва, сестра Јулија неуморно пропагира есперанто. Била је чак на седам конгреса есперанта а у сећање јој се највише урезао онај у Београду одржан 1973. године. Есперантисти из целог света, њих 43, су на позив Јулије Белтрам добровољно дали крв.

За године, боље рећи деценије, пожртвованог рада уследило је после „Златног знака“ Црвеног крста Југославије и највише признање Међународног комитета Црвеног крста из Женеве. Медаља „Флоренс Најтингејл“ уручена јој је на свечаности у Београду 14. јуна 1989. године.

-Верујем да међу нама данас нема никог ко не зна сестру Јулију Белтрам – нашу сарадницу кроз дуги низ година, сарадницу која је стигла у све делове наше земље и кроз свој рад оспособила стотине медицинских сестара за предаваче на курсевима кућне неге као и велики број активиста за реалистичко приказивање повреда и обољења. Развој ових активности у Црвеном крсту Југославије тесно је везан са њеним именом, њеном упорношћу и истрајношћу.

Мало је међутим, оних међу нама који знају сестру Јулију, њен рад и допринос у збрињавању оболелих и рањених у време Другог светског рата. А све је почело 6. априла 1941. године бомбардовањем Београда, када се пружала помоћ рањеницима са његових разорених и запаљених улица, затим радом као санитетски референт у батаљону па у Војној болници у Неготину где је под врло тешким и импровизованим условима организовала негу рањеника. И тако све до одласка у

мировину, важила је за сестру за коју је реч болесник и рањеник најузвишенији појам и њима је посветила цео свој живот, хтења и умећа. Шта више, њој је и данас брига како помоћи пријатељу, радном другу, човеку уопште.

Зато сада када јој уручујемо медаљу, уз наше честитке, изражавамо и велико задовољство што је међу нама такав хуманиста, сарадник и пожртвовани активиста, који, иако у годинама и даље спремно и пожртвовано својим знањем и искуством помаже реализацију циљева и задатака Црвеног крста и помоћи људима – рекао је др Раде Дубајић, генерални секретар ЈЦК приликом уручења признања.

Да је и у позним годинама остала верна идеалима и циљевима Црвеног крста говори и овај део интервјуа који је по добијању Медаље „Флоренс Најтингејл“ дала:

- Није само социјални случај онај ко нема материјалних средстава. Социјални случај је и онај ко је сам, онај који нема никога и онај који има некога – дете или најближег рођака, али је тај глув и слеп за његове потребе. Шта ради Црвени крст по том питању? Шта ради социјална служба? Црвени крст је само допунска помоћ. Ми можемо да радимо на организовању курсева за помоћ болеснику, старом и немоћном у кући. То смо занемарили, а хиљаде чека на помоћ у кући. Морамо да активирамо безпослене људе, добровољце, комшилук, да их обучимо, да им у свест урежемо да буду поносни што су некоме помогли. А то би много значило и за Црвени крст и за земљу, када би у свакој породици бар један члан нешто знао из кућне неге.

Од тада је прошло десет година. Сестру Јулију, иако нарушеног здравља, али крепку београдску госпођу, посећивале су њене ученице, сараднице Црвеног крста са којима је провела најлепше године свог живота и наравно, суседи. Потомства нема, није се удавала.

- Не жалим што се нисам удала. Имала сам испуњен живот – рекла нам је Јулија Белтрам почетком зиме 1999. године. Умрла је крајем јуна исте године у Београду, граду који је толико волела.

ВУКОСАВА ДИМИТРИЈЕВИЋ
(1926-2007)

Вукосава Димитријевић

Заклетва на Дунаву

Утоку 1982. на адресу Републичког завода за међународну, научну и културну сарадњу стигло је писмо из Врања. У писму, поред докумената, био је и захтев пензионисане медицинске сестре Вукосаве Димитријевић да јој се одобри пут у Бејрут, где би добровољно лечила рањене и повређене Палестинце, децу и жене.

Вукосава није отишла на пут али је годину дана касније добила Медаљу „Флоренс Најтингејл" за све оно што је учинила од своје шеснаесте године, када је отишла у партизане, па до вежбе „Краљево 78".

Рођена је 1926. године у Кули, где је провела детињство и завршила основну школу. Рат је дочекала са петнаест година, са сазнањем да непријатељ наноси велико зло недужном народу, али и вером да ће окупатор бити побеђен. Следеће зиме, тачније 13. јануара 1942. године Вукосава се придружује својим родитељима, старијој браћи и сестрама и одлази у партизане.

Била сам у Новом Саду и добила задатак - причала је много касније Вукосава – да са младима лепим неке плакате – летке. Међутим, једна омладинка, није хтела да ради и једноставно нас је издала. Дабоме, ми смо пали у клопку а тог смо били свесни тек када смо спазили рацију. Нисмо могли ни случајно да побегнемо. Ухватили су нас. Уследила су саслушања. Али, долази један од тих, који су иначе говорили све време на мађарском, и лепо ми српски каже: „Слушај, девојко, ти си млада и овога пута ћемо ти опростити, али ти мораш одавде да идеш где знаш. Више се не смемо сусрести". Шта да радим сада? Изашла сам на улицу, свесна да не смем ни да се крећем. Одлучила сам да идем у Јеврејску малу, где се налазио Црвени крст. Онако уплашена, јадна и бедна, отишла сам и одлучила да их замолим да ми помогну, па ако хоће – хоће, ако неће – Боже мој. Но, да видиш: они ме лепо приме и дају ми да једем. И данас се сећам тог врућег хлеба. Обукли су ме и омогућили да одем

до Дунава, да се пребацим преко и да се прикључим партизанима. И тада, прелазећи Дунав, чврсто сам се зарекла: Ако останем жива и рат дочекам здрава, посветићу се Црвеном крсту и дати му све што будем могла.

Негде у сремским равницама, казује Вукосава, био је мој први сусрет са партизанском болницом, са лековима, завојем са рањеницима и онима којима треба пружити помоћ. Морам да кажем да сам то тако заволела и да се од тада нисам раздвајала од посла који се, ето, зове брига о здрављу људи.

„Јаој, сећам се тих првих дана. Ја са санитетским материјалом али и са пушком. Била је то једна „талијанка". Не знам од куда се на мени нашла и једна блуза немачког генерала, неке плаве руске панталоне и чизмице. Било је и лепих али више тужних и несрећних тренутака, тешких, које тада нисам осећала јер сам била млада".

Смелој, храброј и хуманој девојци, без стручне спреме и без искуства, поверен је задатак да уз своје искусније другове брине о рањеним и болесним борцима.

У току рата Вукосава пролази кроз безброј битака, почев од борбе у селу Брђане, где је и формирана јединица чија је болничарка била, преко обрачуна код Милешеве, па до Сремског фронта. Све време рата није бринула само о рањеним и болесним борцима, већ је свесрдно помагала становништву на подручју где се јединица налазила. Бринула је и налазила санитетски материјал, правила завоје од платна који је налазила у кућама и трудила се да болеснима створи што боље услове, како би што пре оздравили. Често је, тражећи храну и сама била у смтној опасности. Трудила се да међу борцима и људима које је на путу сретала развије хуманитарни дух. Свом својом снагом борила се против ширења тифуса, који је у то време харао.

Убрзо је постала болничарка у новоформираној Трећој бригади Војвођанске дивизије, у којој је остала све до 13. октобра 1944. године.

Међу изузетне подвиге из тог времена, подвиге у којима су њено пожртвовање и љубав према човеку дошли до пуног изражаја, сигурно спада и пребацивање рањеника скелом преко Дунава.

У тим, ванредно тешким условима, када су непријатељске јединице биле са обе стране реке, Вукосава је пратила рањенике, неговала

их у току транспорта, храбрила и са пуно топлине им причала о данима слободе који ће доћи. Иако је била свесна да бити откривен значи сигурну смрт, она је ноћима била на истом задатку, на води брзог Дунава. Са каквом радошћу и топлином бивши борци – рањеници и болесници причају данас о овом и другим њеним подвизима! То је и најбоља потврда њене велике пожртвованости и храбрости.

Одмах по ослобођењу земље Вукосава наставља да обавља послове за које се обучила као санитетски референт у Команди места у Панчеву. Но, у граду на Тамишу није дуго остала. Здравствених радника је у то време било веома мало, а болесних много. Зато је морала да оде у Титов Велес, где је до пуног изражаја дошло њено четворогодишње искуство на збрињавању оболелих и повређених. Убрзо је била демобилисана и упућена на рад у Војну болницу у Скопљу.На хируршком и инфективном одељењу скопске војне болнице Вукосава је радила као медицинска сестра.

Упоредо са радом у болници Вукосава завршава подофицирску санитетску школу, а нешто касније и Средњу школу за медицинске сестре. Десет година касније, Вукосава због потребе службе долази на хируршко одељење болнице у Врању.

Храбра и пожртвована у рату и самопрегоран радник у миру Вукосава завршава своју професионалну каријеру већ у априлу 1960.

Скопље, непосредно пред катастрофални земљотрес 1963. године

године. Због нарушеног здравља одлази у пензију, али и даље остаје један од најактивнијих сарадника Општинског одбора Црвеног крста у Врању.

- У Врању сам прво ступила на хируршко одељење, као медицинска сестра. Мало касније пребацили су ме на интерно. У том сам оболела. И зову ме лекари, моји добри пријатељи, са којима сам радила. Кажу да сам толико болесна да ја тог нисам ни свесна. И саветују ми да се одморим, као, доста сам радила и време је за пензију. Била је то 1960. година. Морам да кажем да сам заплакала из бојазни да се више нећу сусрести са оним са чиме сам радни век провела. Куда ћу, шта ћу, како да то преболим? Не могу! И онда се обраћам овде доктору Манићу и тражим да радим у Црвеном крсту. И како тада, тако ево и данас. Цео живот посвећен бризи о здрављу људи, вели Вукосава.

- У то време организује и води курсеве прве медицинске помоћи, кућне неге оболелих и повређених и социјалне помоћи. Организовала је више од 200 курсева на којима је обучено око 4.000 становника, међу којима највише младих жена. Свој стан је у то време привремено претворила у салу за обуку.

- И када је 1963. године катастрофални земљотрес погодио Скопље сестра Вука није чекала позив. Јавила се Општинском одбору Црвеног крста у Врању и са екипом, на чијем је челу била, одлази у разорени главни град Македоније. Тамо, у рушевинама, пружа унесрећенима прву помоћ, негује их до транспорта и у транспорту и прати и организује њихов смештај...

По повратку у Врање свој стан уступа Скопљанцима који су остали без крова над главом, а сама се добровољно јавља и помаже у нези повређених у земљотресу који су смештени у болницу у Врању.

За свој неуморни и хумани рад добила је велики број признања, међу којима и Медаљу заслуга за народ, Орден братства и јединства са сребрним венцем, Златни знак Црвеног крста Југославије...

„Предлажући сестру Димитријевић за Медаљу „Флоренс Најтингејл“ Црвени крст Југославије сматра да се својим делима и изузетним пожртвовањем у нези болесних и повређених у време рата и великих елементарних несрећа уврстила у ред оних сестара које су до сада имале част да понесу ову Медаљу“ – написано је у образложењу

предлога да Вукосава Димитријевић добије и признање Међународне организације Црвеног крста.

Сестра Вукосава Димитријевић је последње године живота провела у Врањској Бањи као пензионер и велики поштовалац Црвеног крста.

Умрла је 2007. године.

МИХОЉКА МИКА ЈАНКОВИЋ
(1948 -)

Михољка Мика Јанковић

Поносна „амбасадорка хуманости“

Званични податак да је неко чак 131 пут добровољно дао крв довољан је за добијање одличја. А ако тај још и оснује и деценијама као волонтер ради у Удружењу за узајамну помоћ у душевној невољи „Соната“ и у Клубу ветерана ДДК онда није ни чудо што је списак добијених медаља, диплома, повеља, захвалница, плакета и значки дужи од две куцане странице.

После више од 15 година из Женеве је на ове балканске просторе стигло још једно светско одличје. Медаљу „Флоренс Најтингејл“, највише признање Међународног Црвеног крста медицинским сестрама те 2007. године добила је Михољка Мика Јанковић из Требиња.

- Волим да помажем људима и не само да волим већ то осећам као потребу. И телесно и духовно осећам да онима којима треба могу да пружим руку, да подарим топлину моје душе, да саткам невидљиви мост поверења и помогнем им да отворе своје срце, а све после тога је и лакше и лепше – речи су ове медицинске сестре, сада у пензији.

Рођена је у Зеници 1948. године. Живот је био суров јер је већ у четвртој години остала без оца. Отац Остоја Видочка је погинуо при изградњи Железаре. Савка је остала самохрана мајка са двоје нејачи – Миком и Томиславом. Кад јој је муж настрадао Микина мајка се запослила у школској кухињи.

- Та мамина љубав, свакодневни труд и пожртвовање да нам и, поред свега, омогући срећно детињство оставили су трага и на мени. Мама је умрла 1962. године, када је мени било 14 година. Пошто смо сви били малолетн и ујак Алекса и ујна Ана Секерез, који нису имали децу, постали су наши старатељи. Живели смо сами у кући, а ујак и ујна у стану. Долазили су повремено да виде шта радимо. Имали су ауторитет који нам је био потребан у тим годинама: Зато смо и били одлични ђаци – причала је Мика много година касније репортеру „Гласа Требиња“ Н. Марићу.

Када је дошло време да одлучи којим ће путем ићи у животу Мика је уписала економску школу. О медицини уопште није размишљала, јер, како каже, није могла да разуме докторе који нису помогли ни оцу, а ни мајци.

Ипак, ујак као старатељ је исписао Мику из економске и уписао је у медицинску школу.

- Тог првог дана у Медицинској школи све ми се усијало у глави. Директор је, памтим то, дошао у учионицу и рекао: особа чије мишљење треба највише да вам значи у животу је она која вас управо гледа из огледала!

Као сироче, без родитеља, Мика је често сретала и упознавала људе који су јој помагали. То су најчешће били волонтери из Црвеног крста, социјални радници, синдикалци из Железаре.

- Од погибије мог оца они су наредних десет година редовно доносили пакете помоћи. Како смо брат и ја расли тако су расли и пакети. То је нешто невероватно и мислим да је такву бригу у новим околностима тешко и замислити.

Одрастајући у таквом окружењу Мика никога није изненадила када је први пут притекла некоме у помоћ.

- Била сам ученица Медицинске школе када сам са 17 година први пут дала крв. Моја другарица је исекла вене и била јој је потребна крв. Нисам ни секунду размишљала, дала сам крв и она је остала жива- сећа се Мика.

По дипломирању запослила се у Зеничкој болници, на ОРЛ одељењу. Уз посао оспособила се и за анестетичарку, инструментарку, а посветила се и алергологији. Слободно време, после посла, почела је да проводи у Црвеном крсту, а у локалном културно-уметничком друштву била је активна у фолклору и певала у хору...

Но, ујнина и ујакова носталгија за завичајем је била толико јака да су одмах по пензионисању одлучили да се врате у родно Требиње. Са њима је пошла и Мика. У Требињу се запослила у Медицинском центру и убрзо постала главна сестра.

Наставила је да ради у Црвеном крсту и да – добровољно даје крв.

- Моја девиза је тада била веома проста: „Немам пара, али имам крв да дам“. Најлепше се осећам када легнем и испружим руку да дам

крв неком кога не познајем. Само три пута сам знала коме дајем крв. Остале, којима сам на овај начин помогла, никад нисам упознала.То је оно што мени не ствара неки проблем, а другом може да значи све. Зато сам, да бих дала што више крви често скривала и преправљала датуме, не чекајући да прође одређено време између два давања. Осећала сам да могу и да ми то не нарушава здравље – објашњава своје мотиве Мика.

У једној од акција добровољног давања крви Мика је упознала и будућег супруга Зорана, иначе војног старешину бивше ЈНА. Са њим је родила и двоје деце, али породична идила није дуго трајала. Остала је удовица у 35. години са малолетним Дејаном и Данијелом. Попут своје маме и Мика је као самохрана мајка одгајила, и школовала и на животни пут извела сина и кћи. Са осећајем да су чланови једне велике хумане породице данас расту и Микини унуци Зоран, Теодора, Валентина и Урош. Добитница Медаље „Флоренс Најтингејл“ са поносом истиче да је цела њена породица била у хуманитарној мисији:

- И мој отац је, причали су ми када сам одрасла, био добровољни давалац крви. Ја сам први пут дала крв у Зеници, мој покојни супруг Зоран у Скопљу, син Дејан у Подгорици, ћерка Данијела у Београду. Добровољни даваоци крви су и снаха Евелина и зет Жељко.То нису чинили зато што сам тражила од њих да дају крв, већ зато што носе у себи нешто што те наводи да испружиш руку.

После стотог давања крви добила је и Златну кап Црвеног крста РС.

Када постигнеш оно што си желео у борби за себе и за свет око себе то те учини краљем дана. Тада треба да станеш испред огледала, да погледаш право и да размислиш шта би рекла особа у стаклу. Та особа није твоја мајка, није твој отац, ни супруг, ни дете, није нико чије речи можеш да разумеш на разне начине.То си ти, онакав какав си желео да будеш. Или бар тако мислиш, па ако се јаве сумње, ту је опет оно питање да ли си урадио све оно што је требало да постанеш онакав какав си одувек желео да будеш – открива своју филозофију живота Михољка.

Рат у Босни је за Требињце почео када је прва граната пала у град.

- Био је то прави шок. Била сам на интензивној нези када је у „шеснаестерац“ на стадиону „Леотара“ пала граната. Тада је моја

На ратишту: Михољка у Мокошници 1992. године

кћерка била код куће, а син у Зеници у медицинској школи, код мог брата. Све моје илузије су се у том тренутку срушиле.

Веровала сам да рата у Босни и Херцеговини неће бити. Около можда, знала сам шта се десило у Словенији и Хрватској, али сам Босну искључивала из тог сценарија – сећа се Михољка.

Убрзо су у болницу стигли и први рањеници са фронта у Иваници. Мика је у болницу ушла 1. октобра 1991. године, а изашла последњег октобарског дана.

- Месец дана сам била у болници, на радном месту. Само сам телефоном контактирала са кћерком и сином. Организовала сам пријемно-тријажну службу, администрацију и што шта друго за збрињавање рањеника. Уз то имала сам пуно обавеза у војном санитету. Ипак, успели смо све да урадимо како треба, тако да су нас касније хвалили и рањеници и пацијенти, као и колеге из већих здравствених центара.

Уз лекове требало је прикупити и довољне количине крви. Са сарадницима из болнице и Црвеног крста Михољка креће у велику акцију.

Најсрећнија кад испружи руку: Мика (у средини) у Краљеву 2012. години

- То су били дани када је народ показао своје најлепше и најхуманије лице. Колоне људи, добровољних давалаца крви из Требиња и околних места слиле су се у нашу болницу. За њима су стигли и бројни даваоци из Србије и Црне Горе. Доносили су хуманитарну помоћ, а када су већ дошли давали су и крв. Крви је било довољно, нажалост и потребе су биле велике па смо и ми, запослени у болници често давали крв - сећа се Мика ратних дана.

У војној књижици уз лични опис жене „ниског стаса, црне косе, зелених очију, правилних уста и носа“ пише и следеће:

„Јанковић Михољка, водник, вршећи дужност ГМС и асистента у ХЕК у доста сложеним и неповољним условима врло брзо је испољила своју способност, све позитивне способности доброг организатора. Чврсто је опредељена за одбрану домовине од фашизма. У збрињавању показала је висок степен храбрости, самоиницијативности, упорности и одважности. Ужива завидан углед у средини где ради и широј околини где живи.“

У потпису је начелник СНС-а пуковник Антић Часлав.

У разговору садописником „Политике“ из Црне Горе Будом Симоновићем Мика је ратне дане овако описала:

- Свима нам је било најтеже када се возила са ратишта заставе испред мртвачнице и када схватимо да некоме нема више помоћи. А то се на жалост догодило тачно сто један пут. Сто један млади живот се угасио и из ове болнице је морала кренути страшна вест о њиховој погибији. Мени је често падала претешка улога да разговарам са родбином, али и то је део нашег посла. Најтеже ми је било када сам мојим колегама и пријатељима морала да јавим да међу погинулима има и њихових рођака и пријатеља.То сам увек доживљавала као свој велики, лични губитак.

Ипак, са поносом каже да ниједан од 2.500 рањеника у току рата није умро или остао незбринут због недостатка крви. Мика је успоставила сарадњу са организацијама Црвеног крста у Црној Гори и Србији, а уз то су кренула и братимљења.

- Требињска трансфуизија није била у прилици да своје екипе шаље на прву линију фронта. Било је довољно назвати људе у Железари или Пивари у Никшићу, у Чачку, Београду или Крушевцу и казати да нам треба 50 боца крави и док би колима дошли до Никшића све је већ било завршено. Везе су се обновиле и ојачале када је рат у Босни био завршен, а почело бомбардовање Србије и Црне Горе. Случајно сам се тада затекла у Београду. Нисам могла да се вратим па сам остала у хотелу „Славија“ помажући оним којима је то било најпотребније. Падала сам с ногу, како то народ каже, али ми је срце било пуно, јер сам се бар мало одужила за оно што су учинили за Требиње - каже требињска хероина.

Пошто је демобилисана као борац прве категорије Михољка је наставила хуманитарни рад и последњи пут је дала крв у својој 68. години. Основала је и Удружење за узајамну помоћ у душевној невољи „Соната“ које са стотинак регистрованих чланова представља базу и сигурну луку свима којима је топла и пријатељска рука насушна потреба. Она је и председница Клуба ветерана ДДК Требиње.

Од 2013. Михољка је и „амбасадорка хуманости“ Хуманитарног удружења запослених у „Телекому Србија“, на шта је посебно поносна јер је признање за њен рад стигло из друге државе. Добитница је и Награде града Требиња, хрпе златних медаља и златних значки Црвеног

крста за добровољно давање крви, златне повеље Српског лекарског друштва...

И данас, као пензионерка, је после проведених 40 година у здравству и дуже од пола века у Црвеном крсту активна како у удружењима које је основала тако и у Црвеном крсту од кога је добила светско одличје.

ЉИЉАНА ГЛУХОВИЋ
(1959-)

Љиљана Глуховић

Хуманитарне ратне и мирнодопске битке

Не пуцај! То су наши!

Овим речима је Љиљана Глуховић спасила сигурне смрти 32 млада војника Републике Српске.

Момци, тек стасали за војску, случајно су се нашли у зони потраге за непријатељским диверзантима на Јахорини током последњег грађанског рата у Босни. Били су свом нишанџији са „прагом" као на длану. Мислећи да му је на нишану непријатељска група артиљерац је кренуо ногом да притисне папучу окидача. У том тренутку наишла је Љиљана, препознала једног од младих војника и крикнула...

- Артиљерац је склонио ногу са папуче и само што није заплакао. Био је у шоку. Могао је да побије своје. Дуго није могао да се смири - причала нам је на Палама медицинска сестра која је 2017. године добила медаљу „Флоренс Најтингејл".

Медаљу, диплому и фото-гравуру портрета славне болничарке уручио јој је на Скупштини Црвеног крста/крижа Босне и Херцеговине председник Рајко Лазић.

- За мене ова медаља представља велику част и задовољство али и велику одговорост и обавезу да наставим са радом на хуманитарном путу. Посебну захвалност упућујем Ђоку Михајловићу, генералном секретару Црвеног крста Републике Српске који је препознао мој рад и предложио ме за ову престижну награду, као и седишту Црвеног крста/крижа Босне и Херцеговине на свеукупној подршци – рекла је Љиљана при добијању светског одличја.

Рођена је у Сарајеву 1959. године. По завршетку основне школе кренула је стопама мајке, која је радила на Педијатријској клиници, и уписала медицинску школу. Није се задовољила дипломом средње школе, већ је на Вишој медицинској школи била једна од пет најбољих дипломаца у генерацији.

И док је Љиљанина мајка неговала болесну децу, она се опредељила за акушерство. Упоредо са учењем, као и већина младих у то доба бавила се и то врло успешно и спортом. Кошаркашица „Босне“ постала је и репрезентативка. Успешна, амбициозна, вредна и радна сестра пожелела је да и сама буде мајка, а не само да помаже при рађању живота.

Убрзо се и удала, а онда „ после сунца и киша“: њена Јелена, рођена је са церебралном парализом. Са рођењем детета почиње и Љиљанина борба да савлада болест, да њена ћерка прохода, проговори, да живи.

- Сваки слободан тренутак проводили смо на селу, удаљеном девет километара од Пала. Ту, на мужевљевом имању, удаљеном од градске буке, радила сам са Јеленом локомоторне и физичке вежбе, трудила се да јој помогнем да се развије. Живели смо као и свака друга породица са дететом са посебним потребама- сећа се Љиљана и наставља:

- Тог петка, 2. априла 1991. године са Јеленом, мужем и мајком отишла сам на викенд. Из Сарајева сам у село кренула само у тренерци. У повратку смо код Лепешнице наишли на барикаде. Нисмо могли да верујемо да не можемо кући у Сарајево. Вратили смо се и на Палама остали до данас!

Почео је рат...

„Живот са болесним дететом тежак, без доброг смештаја, без довољно хране, али она то све подноси и стиже да помогне људима у окружењу. Жеља да олакша људске патње је вуче да се укључи у санитет Јахоринског батаљона, да буде са војницима који су на ратишту, јер међу њима тада није било стручног медицинског особља да им пружи прву помоћ. Љиљана је и ту исказала сву своју људскост и хуманост, јер је боравећи у немогућим условима: хладно, планина, без лекова, хране и хигијене, ратиште... помагала и спасавала животе рањених - пише, између осталог, у образложењу кандидатуре Љиљане Глуховић за медаљу „ФлоренсНајтингејл“, које је Црвени крст/криж Босне и Херцеговине послао у Женеву.

У то време Љиљана је препустила болесној мајци да брине о Јелени, да ради са унуком физикалну терапију, логопедске вежбе. Кад год је могла, у време затишја на ратишту, Љиљана је одлазила кући и

настављала борбу на првом животном фронту - борбу за развој њене болесне кћерке.

- Најсрећнија у животу сам била када је моја Јелена у осмој години проходала, а у дванаестој проговорила. Тада ми се испунила животна жеља: да ми кћи каже да је гладна или жедна. А данас пева – са поносом истиче Љиљана.

На Палама активно учествује у формирању војне болнице „Коран". Од акушерке прелази на „интензивну негу". Ту, у тешким условима помаже рањенима да преживе, да им олакша муке, да им ублажи болове, да им врати веру у живот.

„Обишла је Љиљана многа ратишта са борцима, доказујући да и жене могу равноправно са осталима да допринесу одбрани свог народа и стварању Републике Српске.Та мисао је Љиљану током читавог рата одржавала. Учесник је рата од првог до последњег дана. Све недаће које су снашле њу и њену породицу нису убиле жељу у њој да помаже другима.Та жеља је била јача од бриге за сопствени живот. Ништа није успело да обори ову стамену жену, жеља да помаже другима надјачала је све недаће"- пише у предлогу Борачке организације општине Пале послатом Црвеном крсту.

А у рату, на првој линији фронта, спасавајући рањенике, Љиљана је имала много среће.

- Десетак километара од Пала водиле су се велике борбе. Погинуо је један наш војник. Возач и ја смо извукли тело, ставили у санитет и кренули ка болници. На путу смо наишли на рањеника. Кажем возачу да одвезе мртвог војника и врати се по мене, док ја превијем рањеног. Он ме послуша и двадесетак метара даље са возилом наиђе на нагазну мину... Све је одлетело у парампарчад – прича нам Љиљана.

Други пут је пуком срећом остала жива када је санитетско возило прешло преко две нагазне мине и – остало читаво.

- Киша је тог дана падала. Видела сам да се задња гума пуши. Викнем возачу да стане. Изађемо из возила и имали смо шта да видимо: на путу две мине са сломљеним перцима. Нису експлодирале само зато што се барут наквасио.

Годину дана Љиљана је провела са саборцима на Бјелашници. Војска Републике Српске на негостољубивој планини „држала је положаје", како се то војничким речником каже.

Љиљана са кћерком Јеленом и председником Црвеног крста/крижа БиХ Рајком Лазићем, који јој је уручио Медаљу „Флоренс Најтингејл".

- Само неколико дана пре мог повратка на Пале дошла ми је у посету колегиница. Први и једини пут. И док сам ја нешто петљала са завојима, она је кренула да се прошета стазом којом сам и ја шетала. Нагазила је на мину и погинула. Моји другови, војници мислили су да сам ја настрадала. Када су дотрчали до места експлозије само су узвикнули: „Хвала Богу, није Љиљана".

Рат се завршио, боравак на хладним планинама у тешким условима за живот оставио је последице на Љиљанино здравље. До данас је преживела три тешке операције, али није посустала у помагању другима.

„Као познати хуманитарац убрзо постаје радник Црвеног крста Републике Српске радећи на пословима здравствене делатности (Програм прве помоћи, Добровољног давалаштва крви, Здравственог просвећивања, Репродуктивно здравље, Кућна нега и др.). У то време је све више мучи небрига и немогућност друштва да помогне деци са посебним потребама. Љиљана, као иницијатор, са групом родитеља оснива Удружење за помоћ деци и омладини са посебним потребама 'Сунце' на Палама"- наводи се у образложењу предлога за светско одличје.

На семинару давне 1997. године

- У рату и после њега се дешавало да останемо са једном или две таблете лека против епилепсије. Сналазили смо се како знамо и умемо. Размишљала сам како да се организујемо, како да помогнемо деци са посебним потребама, како да обезбедимо све оно што им је потребно за нормалан живот. Основали смо удружење и сада смо могли да тражимо донације, да молимо за простор у коме ће деца боравити. И успели смо - каже Љиљана.

„Градски оци“ су дозволили Удружењу да буде подстанар у вртићу недалеко од Дома здравља.

- Ту на 105 квадрата организовали смо живот за нашу децу. За физикалну терапију стављали смо струњаче, онда их склањали како би наставили са радионицама, ликовним, музичким... Једног дана дошао нам је у посету италијански официр из међународне мисије. Када је видео у каквим условима бораве наша деца позвао ме је да будем гост њиховог „Сунца“ у Падови. Италијанско удружење је имало три велике зграде у којима су била деца. Видевши услове у којима бораве помислила сам да сањам. Убрзо су италијанске власти донеле одлуку да нам помогну. Када смо добили празан плац, Италијани су финансирали изградњу и опремање дома од 650 квадрата. То је све променило.

Деца са посебним потребама сада су имала све садржаје потребне за њихов развој. Чак су Италијани хтели да финансирају и изградњу отвореног базена. Љиљана нерадо прича о томе зашто нема базена на Палама:

- Базен није направљен, јер су они који одлучују рекли „шта ће нам, на Палама је увек хладно!". Мислећи да ја, иако волонтер, узимам силне паре, извршили су притисак на мене и тражили да поднесем оставку, како би се домогли зграде. Када сам то и учинила и саопштила родитељима остале деце, многи су заплакали. Обећала сам да ћу и после оставке радити у Удружењу и ево то чиним већ две деценије.

„Деца са Пала остварила су значајне резултате у спортским, музичким, плесним, глумачким и свим другим садржајима који су њима прилагођени. И Јелена је захваљујући 'Сунцу' научила да скија, плива, бави се атлетиком и бочањем. О томе сведоче многи пехари и медаље са специјалних олимпијада и спортских сусрета. Снимљен је и ЦД на коме деца свирају и певају. Удружење 'Сунце' много помаже и другим удружењима, организатор је многих едукативних радионица за родитеље деце са посебним потребама. Деца из 'Сунца' су срећна и задовољна и уживају у животу на свој начин"- закључује се у образложењу Црвеног крста.

- Била сам шокирана када сам први пут видела Јелену на скијама. Питала сам тренера да ли зна шта ради. Он ми је одговорио да не може да јој забрани нешто што воли и што може. На првој специјалној олимпијади на Јахорини моја кћи је освојила златну медаљу. Планином је одјекивало „Јелена, Јелена!". Сузе су ми потекле од среће - прича Љиљана.

Данас њена кћи има 39 година, на очевом имању помаже родитељима, скупља, пакује и шаље пријатељима лековито биље са Пала, бави се повртарством, чува овцу коју обожава, пева...

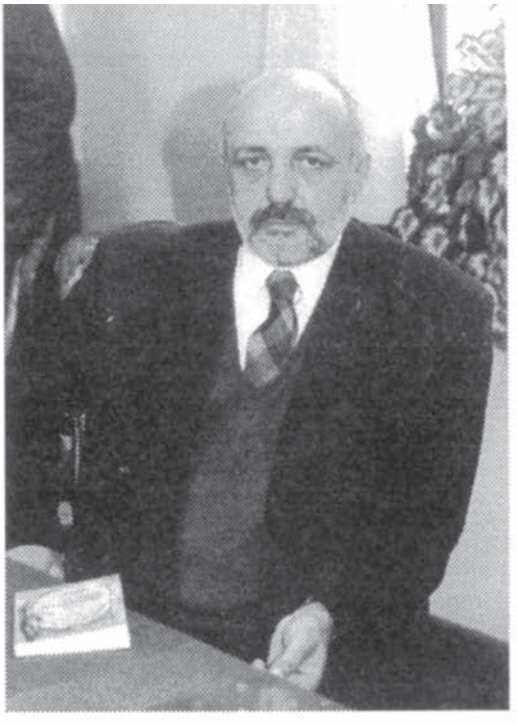
Љиљана, борац „прве категорије", још ради у Црвеном крсту Републике Српске, брине о „Сунцу", које има око 80 родитеља - чланова, одлази до пекара из комшилука који донира сваког дана хлеб за потребе деце, са мужем Момиром одржава имање... речју живи као „сав нормалан свет".

* * *

Ово би био и крај казивања о седамнаест пожртвованих, узорних, неуморних и надасве осећајних Српкиња које су својим делима ушле у светску историју. Истина и да су још стотине девојака и добровољних болничарки, које су неговале рањене у балканским ратовима, које су заједно са српском војском прошле Голготу и које су у Другом светском рату бделе над рањеним и дале живот за боље сутра, добиле највише одличје светског Црвеног крста, не би то било незаслужено.

И зато свима њима, знаним и незнаним, на крају још једно скромно, људско хвала за све оно што су учиниле и на делу показале.

* * *

Владимир Мандић рођен је 1949. године у Београду. Новинар и публициста. Уредник је дуже од четврт века у најстаријем дневном листу „Политика“ основаном 1904. године. Поред „Хероина...“ објавио је две књиге кратких шаховских прича и афоризама „Хронични пацеритис“ и „Акутни пацеритис“, књигу за децу „Шаховске басне“ и приредио књигу „И то се догађа“.

Садржај

ФЛОРЕНС НАЈТИНГЕЈЛ (1820-1910) 7
ДЕЛФА ИВАНИЋ (1881-1972) 17
АНКА ЂУРОВИЋ (1850-1930) 27
ЉУБИЦА ЛУКОВИЋ (1858-1915) 41
БОСА РАНКОВИЋ (1872-1933) 53
СОФИЈА ИГРОШАНАЦ (1877-1950) 65
РУЖА ХЕЛИХ (1880-1954) 73
КСЕНИЈА БЕРЕНГОВИЋ (1896-1978) 83
МИЛИЦА ЗЕКОВИЋ (1914-1985) 93
ДАРИНКА НЕСТОРОВИЋ (1920-1942) 103
ДОБРИЛА ПЕТРОНИЈЕВИЋ (1921-1941) 113
МИЛЕСА СТАНОЈЛОВИЋ (1923-1943) 121
САВКА САША ЈАВОРИНА (1918-2001) 129
АНКА ЛОЗАНЧИЋ ВИДОВИЋ (1911-1991) 147
ЈУЛИЈА БЕЛТРАМ (1914-1999) 155
ВУКОСАВА ДИМИТРИЈЕВИЋ (1926-2007) 165
МИХОЉКА МИКА ЈАНКОВИЋ (1948-) 173
ЉИЉАНА ГЛУХОВИЋ (1959-) 183

Подршку у реализацији и штампању књиге пружили су Удружење медицинских сестара, техничара и бабица Републике Српске и предсједница мр Живана Вуковић Костић

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

351.856.2:614.885-051(497.1)
614.253.5:929(497.1)"19"
614.253.5:929 Најтингејл Ф.

МАНДИЋ, Владимир, 1949-
Хероине са светским одличјем : казивања о нашим добитницама медаље "Флоренс Најтингејл" / Владимир Мандић. - Београд : УМСТ КЦС "Сестринство" : Лицеј, 2021 (Београд : Планета). - 193 стр. : илустр. ; 24 cm

Ауторова слика. - Тираж 250. - [Белешка о аутору]: стр. 193.

ISBN 978-86-86361-42-4

а) Најтингејл, Флоренс (1820-1910) б) Медаља "Флоренс Најтингејл" -- Добитници в) Медицинске сестре -- Југославија -- 20в

COBISS.SR-ID 46673417

